

8 JULI 1985

NYTT OM **KVINNE- FORSKNING**

Nr. 2/85 ✓

**Kvinneperspektivet
i humaniora**

Nytt om kvinneforskning utgis av NAVF's sekretariat for kvinneforskning.

UNIVERSITETET I OSLO
AMERIKANSK INSTITUTT

NYTT OM KVINNEFORSKNING

fra Norges allmennvitenskapelige forskningsråds
Sekretariat for kvinneforskning
Årgang 9, 1985

Redaksjon:
Sekretariatet for kvinneforskning
Ansvarlig redaktør: Aina Schiøtz
Omslag og layout: Josef Leupi
Trykk: GCS, Oslo
Sats: Jet-Z
ISSN: 033-0265

Utkommer med 4-6 nummer pr. år.
Ettertrykk tillatt når forfatteren samtykker og kilde oppgis.
Tillatelsen gjelder ikke illustrasjoner.

Løssalg: kr 15,-
Abonnement: kr 70,-
Postgiro: 5 14 71 60

Redaksjonens adresse:
Nytt om kvinneforskning
Munthes gt. 29, 0260 Oslo 2
Tlf. (02) 56 52 90

Omslagsillustrasjon:
Norges første kvinnelige student, Cecilie Thoresen.
Malt av Kalle Løchen 1885 (utsnitt).
Tilhører Nasjonalgalleriet.

Kjære leser!

Den humanistiske kvinneforskningen synes ofte å komme i skyggen av den samfunnsvitenskapelige. Ikke så merkelig kanskje siden denne forskningen ikke ser ut til å ha den umiddelbare tilknytningen til dagens samfunn. Men det å drive med humanistisk forskning, og ikke minst trekke fram kvinneperspektivet, er langt fra noen beskjeftigelse blott til lyst og noe som ikke har noen relevans for i dag og i morgen. Uten den kritikk og de synspunkter denne forskningen står for, står vi i fare for passivt å videreføre et tradisjonelt kvinnesyn med diskriminerende oppfatninger om kvinners innsats i fortid og nåtid. Vi mener at en bevisst tradisjonsformidling vil ha betydning for identitetsutviklingen hos kommende generasjoner av kvinner og for kvinnesynet hos kommende generasjoner av menn.

I dette nummeret av *Nytt om kvinneforskning* gir vi noen smakebiter på noe av den nyeste humanistiske kvinneforskningen. Vi har lagt vekt på å trekke fram fagområder der kvinneforskningen til dels har stått svakt, til dels har vært fraværende. Kanskje fordi kvinnelige forskere har manglet, eller at det av andre grunner ikke har vært forsket ut fra dette perspektivet.

Først ute er en artikkel om victoriatidens «ladies» på reisefot. Tøffe damer som så langt fra oppfyller myten om små persilleblad som trengte luktesalt og sterke menn i enhver situasjon. Disse damenes reiseskildringer, som ennå ikke har fått sin rettmessige plass i litteraturhistorien, introduserer en ny type kvinnelig helt: En vandrer-skikkelse som bryter ut av en snever kvinnerolle og erobrer hele verden.

Innentor arkeologien vies kvinnene stadig større oppmerksomhet – av kvinnelige

arkeologer. Tverrfaglige undersøkelser av gravfunn gir utvidet kunnskap om våre forfædres samtidig som det settes spørsmålstegn ved etablerte «sannheter» og nye problemstillinger reises. I to artikler blir funn fra gravfelt i Danmark og på Jæren presentert og drøftet.

Mannsdominansen er nærmest absolutt innenfor filosofifaget, det finnes ingen kvinner i fast vitenskapelig stilling ved våre universiteter. Forsknings- og formidlings-tradisjonen har vært ganske kvinneblind, men kvinnes ånds- og kulturhistorie er nå i ferd med å bli gjenoppdaget og integrert i pensum. Dette åpner for nye perspektiv også når det gjelder kvinnes deltakelse innenfor faget.

Og til slutt kunsthistorie, et fag der kvinnene lenge har gjort seg gjeldende både som forskere og formidlere i museer og gallerier. Men det er blitt lite kvinneforskning av det, trass i et rikt og spennende internasjonalt miljø.

U-landsforskning var tema for NOK 5/1984. Tre forskere ved Christian Michelsens Institutt i Bergen tar opp tråden fra dette nummeret. I en artikkel om «Forskning på kvinner eller kjønnsrelasjoner?» stiller de seg kritiske til mye av den forskning som til nå er drevet på området.

Forskningspolitikk er et svært aktuelt tema. I mars ble det lagt fram to stortingsmeldinger som begge er sentrale når det gjelder utformingen av den framtidige forskningspolitikken. Utdrag fra meldingene og kommentarer finner du på side 42.

Det har samlet seg opp mange bokomtaler til dette nummeret, mange gode tips til ferielektyre, så ha en riktig GOD SOMMER!

Innhold

Anka Ryall:

Odyssevs i skjørt s. 3

Berit Jansen Sellevold:

Kvinnerns biologi i jernalderen og middelalderen s. 10

Grete Lillehammer:

Forhistoriens kvinner fram fra skjulestedet s. 18

Else Viestad:

Åndshistorie fra en ny synsvinkel s. 23

Jorunn Veiteberg:

Kvinneforskning innafor kunsthistorie s. 30

Karin Ask, Tone Bleie og Vigdis Broch-Due:

Forskning på kvinner eller kjønnsrelasjoner? s. 34

Forskningens framtid – om St.meld. nr. 60 og 90

Om forskningen i Norge og Tiltak og virkemidler i likestillingspolitikken s. 42

BOKOMTALER

Sykepleiens historie. Freidige og uforsagte diakonisser.

Et omsorgsyрке vokser fram 1860–1905 s. 52

Taking it like a Woman s. 55

Working your Way to the Bottom. The Feminization of Poverty s. 57

Sammenbrudd og gjennombrudd. Amalie Skrams romaner

om ekteskap og sinnssykdom s. 59

Furier er også kvinner. Aasta Hansteen 1824–1908 s. 64

Angrebet på sandheden. Hvorfor svigtede Freud sin forførelsesteori s. 68

Det fleksible køn s. 69

Likestilling eller særstilling?

Norsk kvinnesaksforening 1884–1913 s. 71

LITTERATURKOMMENTARER s. 74

MØTER, SEMINARER, KONFERANSER

På vei mod en ny kvindevitenskap.

National Women's Studies Association's årlige konferanse s. 78

Kvinnoperspektiv i forskning om offentlig og privat omsorgsarbete s. 82

Forum for kvinnelige forskere og studenter i Trondheim s. 83

LITT AV HVERT s. 85

2 PUBLIKASJONER s. 89

Odyssevs i skjørt

«— the genus of professional female globe-trotters . . . is one of the horrors of the latter end of the nineteenth century.»

Lord Curzon

Utgangspunktet for denne artikkelen er et forskningsprosjekt med arbeidstittelen «Odysseus in Skirts». Det tar for seg reiseskildringer skrevet av kvinner i viktoriatidens England og er foreløpig i sin spede begynnelse. Anka Ryall forteller her litt om bakgrunnen for prosjektet, noen problemstillinger og det materialet hun arbeider med.

Reiseskildringer er bøker der forfatteren beskriver sine opplevelser på reise. I tillegg formidler reiseskildringer kunnskap om geografi, historie, samfunnsforhold osv., men informasjonen er alltid integrert i en fremstilling av reisen som episk handlingsforløp. Dette skiller dem fra såkalte guidebøker, selv om grensene i mange tilfeller ikke er så lette å trekke. Men i motsetning til guidebøker henvender reiseskildringer seg til vanlige lesere, «armchair travelers», ikke primært til dem som planlegger å følge i forfatterens fotspor. Reiseskildringen kan ses som en litterær genre der vandrer motivet alltid er klart forankret i virkeligheten gjennom konkrete geografiske referanser.

Fram til slutten av 1700-tallet ble reiseskildringer vurdert primært som kilder til kunnskap om verden. Forfatteren skulle derfor være en mest mulig nøytral instans.

Som genre hadde reiseskildringen – i motsetning til romanen – høy status fordi den kombinerte det behagelige med det nyttige, atspredelse med opplysning. Med romantikken kom den reisende selv og hans/hennes personlige opplevelser mer i sentrum for interessen. Det ble etter hvert forventet at forfatteren skulle være subjektiv, og vurderingen av forfatterens personlighet ble sentral i kritikken av reiseskildringer. Utover på 1800-tallet ble det litterære landskapet mer og mer dominert av romanen, men i viktoriatidens England – som jeg vil konsentrere meg om – var reiseskildringer nesten like populær lesning. Mange var skrevet av kvinner. Disse bøkene har ikke fått plass i litteraturhistorien. Likevel er de svært interessante sett fra en litteraturhistorisk synsvinkel, for de introduserer en ny type kvinnelig helt: en vandrerskikkelse som bryter ut av en snever kvinneverdighet og

tar hele verden i erobring.

I boken *A Literature of Their Own* (1977) inkluderer Elaine Showalter tre viktorianske forfattere av reiseskildringer – Isabella Bird Bishop, Anna Brassey og Mary Kingsley – i den bibliografiske oversikten over prominente kvinnelige forfattere etter 1800. I tillegg har hun med noen forfattere som skrev reiseskildringer, men som er mer kjent for andre typer bøker, bl.a. Harriet Martineau, som utga flere bøker basert på reiser i Amerika og Midt-Østen. Disse forfatterne representerer bare toppen av et isfjell. I siste halvdel av århundret begynte det å bli vanlig for kvinner fra øvre middelklasse å reise, først og fremst i England og på kontinentet, men også til fjernere og mer eksotiske strøk. Flere utga bøker og artikler om reisene sine, og noen ble profesjonelle «travel writers».

Flukten fra det hjemlige

Ifølge Dorothy Middleton i boken *Victorian Lady Travellers* (1965) var de viktorianske kvinnene som reiste vanligvis middelaldrende, ugifte (eller enker), ikke sjelden ved dårlig helse og oftest alene på reisene sine. Motivene deres varierte selv sagt, men var nok alltid forbundet med et ønske om å frigjøre seg – iallfall midlertidig – fra en innestengt og triviell tilværelse hjemme. Reisene deres kaster lys på det *uutholdelige* i det hjemlige, for å sitere Lars Henrik Schmidt (*Turisme og Reiseliv*, Arbeidspapirer fra NSU nr. 20, 1984). «Palled for the moment with civilization and its surroundings, I wanted to escape somewhere where I might be as far removed from them as possible,» skriver Florence Douglas Dixie i innledningen til boken *Across Patagonia* (1880). Hun forklarer reisen sin til Sør-Amerika både som

en flukt fra «the shallow artificiality of modern existence» og som et behov for å oppleve noe mer utfordrende enn «the monotonous round of society's so-called pleasures». Denne holdningen – om den ikke alltid kom like direkte til uttrykk – synes å ha vært nokså typisk.

Derfor er det ikke rart at samtiden så kvinners reisevirksomhet i sammenheng med den voksende kvinnebevegelsen. Men det betyr ikke at kvinnene som reiste, selv regnet seg som feminister eller «new women». Tvert imot kunne de være uttalte motstandere av både stemmerett og annen likestilling mellom kjønnene. Det var først og fremst gjennom handlingene sine at de brøt med den tradisjonelle kvinnerollen.

Det imponerende omfanget av kvinners reisevirksomhet, særlig fra 1870-årene og framover, kan illustreres gjennom en liste over noen reiseskildringer:

From the Hebrides to the Himalayas (1876),
A Thousand Miles up the Nile (1877),
Unbeaten Tracks in Japan (1880),
A Lady Trader in the Transvaal (1882),
Journal of a Lady's Travels Round the World (1883),
To Lake Tanganyika in a Bath Chair (1886),
On Sledge and Horseback to Outcast Siberian Lepers (1893),
Twelve Hundred Miles in a Waggon (1895),
Through Persia on a Side-Saddle (1896),
Through Finland in Carts (1898).

Som helhet maner disse titlene fram et bilde av heroisk selvstendighet og eventyrlyst svært ulikt det konvensjonelle viktorianske kvinnebildet, «the angel in the house» – en blanding av passiv uskyld, fromhet, underdanighet og selvoppofrelse. Men selv en liste som denne antyder at bruddet ikke er totalt. Den inneholder signaler om velledighetsarbeid («... to outcast Siberian lepers»), om fysisk svakhet («... in a bath chair», dvs. rullestol) og om tradisjonell kvinnelig dannelse (spesielt alle henvisningene til at bøkene er skrevet av og om «a

lady», men også betegnelsen «on a side-saddle», for respektable kvinner red selv-sagt sidelengs med beina samlet). På den andre siden kan kvinners reisevirksomhet tyde på at den viktorianske «engelen» var mer en myte enn en realitet, at borger-skapets kvinner hadde større frihet både i forhold til penger, aktiviteter og kroppslig utfoldelse enn vi har trodd – vel å merke så lenge de ikke foretok seg noe som ble tolket som et bevisst opprør.

«Riktige damer»?

I de reiseskildringene jeg hittil har lest, understreker forfatteren at det *ikke* er noen motsetning mellom det å dra ut i verden på reise og det å være dame. Isabella Birds bøker er eksempler på dette. Den mest kjente, *A Lady's Life in the Rocky Mountains* (1879), beskriver en ridetur alene gjennom et ulendt og farefylt område som dengang var en del av «den ville vesten». Det er et eventyr verdig enhver mannlig helt, men gjennomført ifølge forfatteren uten noen slags overtredelser av kvinnelig dekorum. Hun fremstiller det faktisk som en fordel å være kvinne. Fordi hun er en *dame*, blir hun behandlet med høflig respekt overalt hvor hun kommer. Selv notoriske desperados og banditter, «ruffians» som drikker, banner og dreper hverandre, oppfører seg overfor henne som «perfect gentlemen».

Likevel viser boken at det ikke kan ha vært helt uproblematisk å kombinere vandrerrolle og kvinnerolle. Selv det å ride over skrevs – noe som var nødvendig over lengre avstander – var som nevnt ikke passende for en dame. Isabella Bird er pinlig klar over dette. Derfor rider hun alltid sidelengs – på tross av store ryggsmarter – gjennom og i nærheten av byer. Men ellers rider hun «cavalier fashion», kledd i noe

hun kaller en hawaisk ridedrakt (og først omtaler i en tidligere bok, *Six Months in the Sandwich Islands*). Den består av et ankel-langt skjørt over vide tyrkiske bukser. Å bruke mannsdrakt for å få større bevegelsesfrihet var tydeligvis like utenkelig for henne som for de fleste andre kvinner. Derfor så hun seg nødt til å protestere da en anmelder av *A Lady's Life* hevdet det motsatte. I et forord til annenutgaven understreker hun at ridedrakten hennes slett ikke er maskulin, men «a thoroughly serviceable and feminine costume for mountaineering and other rough travelling in any part of the world». Som bevis la hun ved en skisse av seg selv. Den er blitt gjengitt i nesten alle senere utgaver av boken og minner leseren om at forfatterens respektable kvinnelighet er ufordervet både av utenlandsreiser og villmarksliv.

Illustrasjon fra boka *A Lady's Life in the Rocky Mountains*.

Mary Kingsley, en av de modigste og mest ukonvensjonelle av alle viktorianske reisende, var enda mer konservativ med hensyn til klesdrakt. I boken *Travels in West Africa* (1897) beskriver hun en eventyrlig oppdagelsesferd gjennom jungelen,

delvis finansiert ved å handle med de innfødte. Hun omtaler seg selv som en mann blant menn, samtidig som hun stadig forsikrer sine lesere at hun er «ladylike», og at hun derfor selvsagt ikke kan tenke seg å bruke et uevnelig plagg som bukser: «as for encasing the more earthward extremities of my anatomy in – you know what I mean – well, I would rather perish on the public scaffold». Isteden utforsker hun jungelen iført et fotsidt svart ullskjørt som hun påstår ikke bare er praktisk, men til og med kan ha reddet livet hennes!

«The path was slightly indistinct, but by keeping my eye on it I could see it. Presently I came to a place where it went out, but appeared again on the other side of a clump of underbush fairly distinctly. I made a short cut for it and the next news was I was in a heap, on a lot of spikes, some fifteen feet or so below ground level, at the bottom of a bag-shaped game pit.

It is at these times you realise the blessing of a good thick skirt. Had I paid heed to the advice of many people in England, who ought to have known better, and did not do it themselves, and adopted masculine garments, I should have been spiked to the bone, and done for. Whereas, save for a good many bruises, here I was with the fulness of my skirt tucked under me, sitting on nine ebony spikes some twelve inches long, in comparative comfort, howling lustily to be hauled out.»

Skjørtet – et ytre tegn på både kvinnelig verdighet og vestlig sivilisasjon – fungerer som en beskyttende rustning overfor den farlige og primitive naturen, enten den har form av desperados i Rocky Mountains eller dyregraver i Afrika.

Vandrerrolle og selvbilde

Forholdet til klær og ridning er bare noen eksempler på at vandrerrollen innebar spenninger og motsetninger for viktoria-tidens kvinner. Nettopp dette gjør at bøkene deres oppmuntrer til litterær bearbeidelse. Likevel har de hittil stort sett vært

gjenstand for biografisk interesse. Jeg vil prøve å la tekstene tale. Derfor er jeg mindre opptatt av forfatterne enn av hvordan de iscenesetter seg selv i bøkene sine. Med andre ord: Hvordan fremstiller de seg selv i vandrerrollen? Hvilket forhold har de til samtidens kvinnesyn? Hvordan er innholdet i reisene preget av at forfatteren/helten er kvinne? Hva er forfatterens uttalte holdning til sin egen rolle, og hvordan blir den bekreftet, eventuelt motsagt, av andre tekstelementer? Hvilket bilde gir reiseskildringene av den viktorianske middel- og overklassekvinnens begrensninger og utfoldelsesmuligheter? Reflekterer fremstillingen som helhet en akseptering av eller et oppgjør med samtidens myter om kvinnelighet?

Det fins ingen fullstendige bibliografier over reiseskildringer. En viktig del av undersøkelsen blir derfor innsamling og kartlegging av materiale. Hittil har jeg registrert bortimot hundre reiseskildringer av kvinner utgitt i England/Skottland på 1800-tallet. Som nevnt vil jeg konsentrere meg om viktoriatiden, dvs. perioden 1837–1901, men det kom også ut noen få reiseskildringer av kvinner tidligere. En av de første er Mrs. Piozzis *Observations and Reflections Made in the Course of a Journey through France, Italy and Germany* fra 1789. Men fordi antallet reiseskildringer øker – i takt med utviklingen av kommunikasjonsmidlene og kvinners reisevirksomhet – utover i det nittende århundre, er viktoriatiden tenkt som en generell ramme. Såvidt jeg har kunnet registrere foreløpig, kom det ut omtrent tre ganger så mange reiseskildringer av kvinner i tiden 1870–1900 som i de tretti første årene av perioden. I det siste tidsrommet skjedde det også viktige endringer i synet på kvinnen og hennes samfunnsmessige posisjon. Derfor har jeg tenkt å legge hovedvekten på disse årene. På den andre siden kan det nok bli nødvendig å utvide tidsrammen litt og

trekke inn noen reiseskildringer fra tiden før ca. 1840 for å få med et historisk perspektiv.

Materialet er stort, men jeg kommer bare til å inkludere bøker der selve reisen – vandermotivet – står sentralt. Dette utelukker memoarer skrevet av misjonærer, misjonærhustruer og kvinner som bodde mer eller mindre permanent i utlandet av andre grunner, selv om slike bøker vanligvis klassifiseres som reiseskildringer. Det utelukker også såkalt immigrantlitteratur der reisen bare skildres som en opptakt til etableringen i det nye landet. En annen type bøker som faller utenfor undersøkelsen, er samlinger av brev eller dagboksopptegnelser utgitt posthumt og redigert av andre. Formalt er det lite som skiller disse bøkene fra mange reiseskildringer utgitt av forfatteren selv, for brev- og dagboksformen hører til genrens konvensjoner. Men i

en studie av hvordan den reisende fremstiller seg selv, synes jeg det må være et poeng at det er forfatteren som har redigert og stått for utgivelsen av dagboken eller brevsamlingen. Dermed er det hun selv som presenterer seg for offentligheten, med alle hensyn det må ha medført.

Uorganiserte reiser

De bøkene jeg har oversikt over hittil, tyder på at kvinners reiseskildringer i motsetning til menns, nesten aldri dreide seg om store organiserte ekspedisjoner. Kvinners reiser var stort sett uoffisielle – de hadde sjelden noen direkte sammenheng med oppbyggingen av det britiske imperiet. Et unntak er den reisen Emily Eden beskriver i boken *Up the Country* fra 1866. Hun bodde hos

Illustrasjon fra boka *A Voyage in the sunbeam*.

Annie Brassey

broren som var generalguvernør i India, og reiseskildringen handler om en 2 1/2 år lang inspeksjonsrunde fra Calcutta til Lahore. Sammen med broren tilhørte hun fortroppen i en enorm karavane. På det meste besto den av til sammen tolv tusen mennesker og hundrevis av kameler, elefanter, hester og okser. I bevegelse strakk den seg over 10 engelske mil, dvs. 16 km!

Stort sett kan reiseskildringene klassifiseres i tre hovedgrupper, som jeg vil nevne fordi de antyder noe av spennvidden i materialet. Ikke uventet dreier mange bøker seg om reiser foretatt sammen med ektemannen eller en mannlig slektning. Et eksempel, som nesten kan kalles en skildring av en ekspedisjon, er Anna Brasseys *A Voyage in the Sunbeam* (1878). Den be-

skriver en jordomseiling sammen med bl.a. mann, fire barn, tjenerstab og kjæledyr – en hel overklassehusholdning på i alt 43 personer inkludert skipsmannskapet. Foran i boken blir det gjengitt et bilde av Mrs. Brassey ved rekken, i rollen som jordomseiler. Hun er kledd i en elegant matrosinspirert kjole som forteller oss at denne rollen ikke går på bekostning av hennes kvinnelige identitet. Og et bilde lengre ute i boken, med teksten «How the journal was written», gir lite inntrykk av at forfatteren befinner seg ombord på en båt. I det hele tatt går livet sin vante gang ombord, men ikke uten dramatiske episoder: et barn blir nesten skylt over bord, et annet får en bom i hodet, en storm lager oversvømmelse i lugarene deres osv.

Illustrasjon fra boka *A voyage in the sunbeam*.

HOW THE JOURNAL WAS WRITTEN.

A. V. 1

Mannen kan passe bagasjen!

En annen og større gruppe reiseskildringer handler om reiser der forfatteren har med seg en venninne eller en kvinnelig slektning. Et eksempel er en bok som utkom anonymt i 1857, med tittelen *Unprotected Females in Norway*. Forfatteren, Emily Lowe, reiste i Norge sammen med moren, og som tittelen signaliserer, er hun uvanlig frisk i tonen. Så frisk at flere kritikere mente at boken måtte ha vært skrevet av en mann! Emily Lowe tilhører kategorien «fast young ladies». Hun sier klart fra om at hun ikke ser noen hensikt med mannlig beskyttelse. Tvert imot har kvinner som reiser alene mange fordeler:

«— we have found out and will maintain that ladies alone get on in travelling much better than with gentlemen: they set about things in a quieter manner, and always have their own way; while men are sure to go into passions and make rows, if things are not right immediately. Should ladies have no escort with them, then every one is so civil, and trying of what use they can be; while, when there is a gentleman of the party, noe one thinks of interfering, but all take it for granted they are well provided for.

The only use of a gentleman in travelling is to look after the luggage, and we take care to have no luggage.»

Skal en dømme etter reiseskildringene, kan Dorothy Middleton ha rett når hun

hevder at de fleste kvinner foretrakk å reise uten verken mannlig eller kvinnelig følge. Størsteparten av de bøkene jeg hittil har sett på, handler om kvinner som dro ut på egen hånd. De mest produktive forfatterne hører til denne gruppen. En av dem er Isabella Bird, som i motsetning til mange av de andre må regnes som en profesjonell globe-trotter. Hun utga ni reiseskildringer over en periode på neste førti år og reiste alltid helt alene. Det samme gjorde Constance Gordon Cumming som utga sju reiseskildringer, bl.a. én med den pirrende tittelen *A Lady's Cruise in a French Man-of-War* i 1882. Både Isabella Bird og Constance Gordon Cumming var kjente og populære forfattere. Bøkene deres kom i flere opplag – *A Lady's Life in the Rocky Mountains* i så mange som åtte, siste gang (før forlaget Virago ga den ut på nytt) i 1912.

Det kan kanskje passe å avslutte med denne boken. Den åpner med ankomsten til selve eventyrlandet. Forfatteren står ved bredden av Lake Tahoe og skildrer følelser som bokstavelig talt er milevis fra den uoppfylte lengselen vi kjenner fra så mange samtidige romaner:

«I have found a dream of beauty at which one might look all one's life and sigh.»

Anka Ryall, vit.ass.,
Britisk institutt, Universitetet i Oslo

Kvinneres biologi i jernalderen og middelalderen

Tverrfaglige undersøkelser av arkeologiske funn av graver og skjeletter gir ny innfallsvinkel til utdypning av vår kunnskap om kvinner i forhistorisk tid og middelalder. Berit Jansen Sellevold forteller her om gravfunn som blant annet viser at kvinners gjennomsnittshøyde øker mer enn menns fra vikingtid til middelalder. Hvilke forandringer i kvinners levkår forårsaker denne økningen?

Arkeologiske funn av menneskeskjeletter utgjør et stort og verdifullt kildemateriale når det gjelder utforskning av tidligere tiders kvinner. Gjennom tverrfaglige fysisk antropologiske/arkeologiske undersøkelser, kan materialet fortelle om kvinners fysiske fremtoning, det kan gi informasjon om kvinners livsvilkår, og lære oss mer om kvinner som samfunnsindivider.

«Iron Age Man in Denmark»

I et nettopp avsluttet forskningsprosjekt, *Iron Age Man in Denmark* (støttet av Statens humanistiske Forskningsråd i Dan-

mark), ble samtlige funn av graver med bevarte rester av utbrente skjeletter fra jernalderen i Danmark (500 f.Kr. til 1050 e.Kr.) undersøkt og analysert av en antropolog og en arkeolog i fellesskap (Sellevold et al., 1984).

Materialet ble inndelt i arkeologisk definerte perioder innenfor jernalderen. Det var store ulikheter i funnmengdene i de forskjellige periodene. Dette skyldes hovedsakelig vekslingen mellom jordfeste og kremasjon som foretrukken begravelsskikk. De fleste funn stammet fra eldre og yngre romertid (0 til 400 e.Kr.) og vikingtid (800 til 1050 e.Kr.). Materiale fra disse tre periodene danner grunnlaget for de tverrfaglige analysene.

«Iron Age Woman in Denmark»

Blant de 1039 individer som nå er sikkert datert til jernalderen, er det 246 kvinner og 334 menn. 459 individer (= nesten halvdel) var umulig å kjønnsbestemme. Blant de kjønnsbestemte er det 93 barn under ca. 12–14 år.

Det er en overvekt av menn i alle perioder. For de tre best representerte periodene er forholdet menn/kvinner slik: i eldre romertid, 168 menn pr. 100 kvinner; i yngre romertid, 122 menn pr. 100 kvinner; i vikingtid, 116 menn pr. 100 kvinner. Det forventede var at det skulle være omtrent like mange menn som kvinner, slik som det er i nålevende befolkninger. Når det gjelder forholdene i yngre romertid og vikingtid kan forskjellen skyldes tilfeldigheter i materialet, men når det gjelder eldre romertid er forskjellen statistisk signifikant, det vil si: den er ikke tilfeldig.

I utgangspunktet var vi ikke spesielt «ute etter» å fokusere på kvinner i jernalderen, men vi ble nysgjerrige etter å finne ut mer om denne underrepresentasjonen av kvinner i materialet, særlig fra eldre romertid. Denne nysgjerrigheten ledet videre: Det viste seg at når vi først begynte å stille spørsmål vedrørende kvinner, fikk vi også interessante svar.

Med forbehold om de begrensninger som ligger i basismaterialet, kan vi si at ikke alle kvinner ble lagt i grav. Kvinner som ble gravlagt i eldre romertid må ha hatt en spesiell og høy status i samfunnet. 1) De var i gjennomsnitt høyere i forhold til sine samtidige menn enn tilfellet var for kvinnene i de to andre periodene, og 2) de hadde rikere gravutstyr enn mennene i sin samtid. Dette skal utdypes nærmere nedenfor.

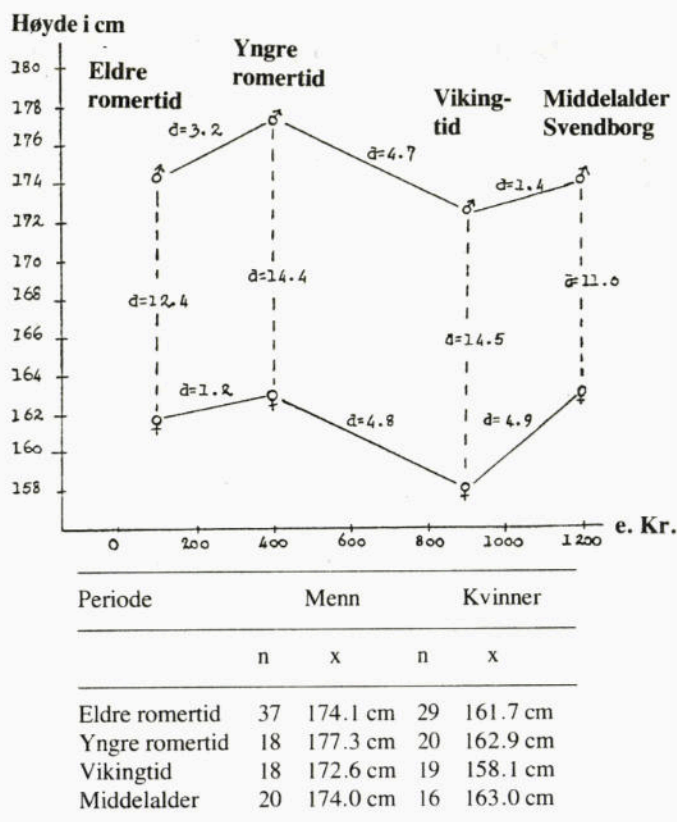
Kroppshøyde som uttrykk for sosial posisjon

Kroppshøyden varierer opp gjennom jernalderen (se figur 1). Fra et gjennomsnitt på 174,1 cm for menn og 161,7 cm for kvinner i eldre romertid, steg den på kort tid til 177,3 cm for menn og 162,9 cm for kvinner i yngre romertid. I vikingtiden sank den til 172,6 cm for menn og 158,1 cm for kvinner.

Undersøkelser av en del genetiske forhold (nonmetriske trekk) viste at forklaringen på denne senkningen i gjennomsnittshøyden ikke kunne være innvandring/innblanding av mennesker med arvelig betinget lavere gjennomsnittlig kroppshøyde.

Man regner med at opp til 10% av kroppshøyden bestemmes av miljøbestemte faktorer. Dette betyr at en kvinne med arvelige muligheter for å oppnå en maksimumshøyde på 170 cm vil kunne stoppe i veksten på 153 cm, gitt ekstremt dårlige livsvilkår under oppveksten. Variasjonene i kroppshøyden opp gjennom jernalderen er ikke så store og kan derfor med stor sannsynlighet tilskrives forskjeller i levekår i jernalderens forskjellige tidsavsnitt. Dette understøttes også av de arkeologiske opplysningene om relative forskjeller i velstand i gravutstyret i de forskjellige periodene: I yngre romertid, hvor kroppshøyden er størst i gjennomsnitt, er det også rikere gravutstyr enn det vi finner i de andre periodene.

For å undersøke disse forhold nærmere gikk vi inn på individnivået i de enkelte periodene. Bare kjønnsbestemte skjeletter ble tatt med i analysene, og menn og kvinner ble analysert hver for seg. Både for menn og kvinner fant vi en meget høy grad

Figur 1. Gjennomsnittlige kroppshøyder i dansk skjelettmateriale.

av overensstemmelse mellom rikt gravutstyr og store kroppshøyder, altså kroppshøyder over gjennomsnittet for perioden. Dette gjaldt alle tre skjelettgrupper. Resultatene av våre undersøkelser viser at det i jernalderen var såpass stor forskjell mellom samfunnslagene når det gjaldt levekår at det hadde betydning for kroppsutviklingen. I dagens Skandinavia finner vi ikke slike forskjeller i kroppshøyder mellom samfunnets bedrestilte og mindre velstilte grupper, men for hundre år siden eller mindre var det slike forskjeller.

Det er forøvrig verd å legge merke til at forskjellen mellom menn og kvinner i eldre romertid er mindre enn i yngre romertid og

vikingtid (se figur 1). Med andre ord: i forhold til menn var eldre romertids kvinner høyere enn kvinnene i de to andre periodene. Det synes å være spesielle kvinner som ble gravlagt i eldre romertid. For det første har vi den markerte overvekt av menn i materialet, nemlig 168 menn pr.

100 kvinner; det er altså tale om et utvalg. For det andre er de gravlagte kvinner høyere enn kvinnene i de to andre gruppene, sammenlignet med mennenes gjennomsnittshøyder. For det tredje har eldre romertids kvinner i vårt materiale i gjennomsnitt fått med flere gjenstander pr. grav enn mennene i denne perioden.

Kvinneres gravutstyr

Vi undersøkte forholdet mellom gravutstyr og kjønn. Primært må det sies at kvinner fikk like mye og like rikt utstyr som menn i alle de tre periodene vi undersøkte. Både i eldre og yngre romertid viste det seg at importerte gjenstander blir funnet like hyppig i kvinnegraver som i mannsgraver. Dette betyr at kvinner ikke ble diskriminert, og at de ble æret minst like høyt som menn i de bedrestilte samfunnslagene, i noen tilfeller høyere.

Et av resultatene fra analysene av gravgods og kjønn var at noen teorier om spesielt kjønnsrelatert gravutstyr må forkastes. Både perler, synåler og forskjellige smykketyper finnes i begge kjønns graver gjennom hele jernalderen. De eneste typer gravgods i dansk jernalder som gjennomgående og utvetydig kan forbindes med kjønn, er våpen og rideutstyr for menn, og tenvekter og tenkroker for kvinner. Når det gjelder Norge skal det anføres at her er kvinner fra vikingtiden blitt funnet med både rideutstyr og våpen. Som eksempler kan nevnes Oseberg-kvinnen med sitt enormt rike og mangfoldige utstyr som også omfattet rideutstyr, samt en kvinne fra Nordre Kjølén, Åsnes i Hedmark, som hadde fått et sverd med seg i graven. Analyseresultatene fra det norske materialet imøteses med stor interesse (se nedenfor).

Innenfor de enkelte perioder er det visse typer utstyr som overveiende ble funnet i manns- eller kvinnegraver. F.eks. synes visse typer av smykkesperner å variere med kjønn: i yngre romertid ser det ut til at den hakekorsformede spennen utelukkende er knyttet til kvinner; i vikingtiden synes ringnålen utelukkende å være et mannsmykke. *Antallet* av f.eks. perler eller spenner kan også sies å være et kjønnsrelatert forhold, idet store mengder perler som regel bare finnes i kvinnegraver. Men

selv i en mannsgrav ble det funnet ca. 140 perler. Derfor kan heller ikke antallet sies å være entydig kjønnsbestemmende.

Den slutning vi trekker av resultater som disse er at man må være uhyre varsom med å kjønnsbestemme graver ut fra utstyret alene. Man må i langt høyere grad bruke skjelettmaterialet, og man må hele tiden etterprøve teorier om utstyr med antropologiske kjønnsbestemmelser.

Eldre kvinners status

Vi undersøkte også gravutstyret i forhold til alder. Dette ga interessante resultater, både når det gjaldt barnegraver i forskjellige aldersgrupper, og når det gjaldt voksegraver. Voksegravene ble delt opp i tre aldersgrupper: de «unge voksne» (20–35 år), de «middelaldrende» (35–55 år) og de «gamle» (over 55 år). Sammenligninger mellom menn og kvinner i de tre aldersgrupper viste at mens utstyrets mengde og rikhet jevnt *avtar* for menn fra den «unge voksne» til den «gamle» aldersgruppe, så viser det seg at for kvinner *øker* utstyret i mengde og rikhet med fremskridende alder. Noen av de rikeste graver vi har, inneholder skjeletter av kvinner i 50–60-års alderen.

Jernalderens mennesker i Norge

Et tre-årig, tverrfaglig prosjekt på norsk skjelettmateriale, tilsvarende *Iron Age Man in Denmark*, er nå i gang, støttet av NAVF-RHF (antropolog Berit Sellevold og arkeolog Jenny-Rita Næss). Ved siden av tilsvarende analyser som i det danske prosjektet vil kjønnsrelaterte spørsmål i høyere grad bli tatt opp i dette norske prosjektet. Kjønnsanalysene i det danske prosjektet kom av seg selv, fordi spørsmålene

lå så opp i dagen. Problemstillingene så å si meldte seg selv: de var ikke særlig bevisst formulerte. På bakgrunn av erfaringene fra det danske prosjektet vil vi nå kunne stille mer målrettede spørsmål til det norske materialet.

Fordi man kan skille ut kvinner i skjelettmaterialer, kan man også komme nærmere inn på deres livsvilkår når man anvender en tverrfaglig innfallsvinkel. Antropologiske målinger og andre undersøkelser kan blant annet brukes til å belyse individets og befolkningsgruppers levekår, særlig når det gjelder ernæring og helseforhold. Sykdomsforandringer på knokler og tenner er av stor interesse når samlede fo-

rekomster av slike spor sammenholdes med arkeologiske og historiske opplysninger. Det ser for eksempel ut til at spor etter slitasjegikt er mindre hyppige på kvinneskjeletter enn på mannsskjeletter. Hvorfor dette er slik, og i hvor høy grad, vet vi ikke ennå. Det vil bli spennende å undersøke sykdomsspor på knokler og se på disse med tanke på kvinners livssituasjoner på forskjellige tidspunkter i kvinners livsforløp, i forskjellige geografiske områder og i forskjellige tidsperioder. Det samme gjelder for tannsykdommer og for en rekke skjelettforandringer som forekommer relativt hyppig.

Grav fra eldre romertid (Simonsborg på Sjælland, grav 3), med kvinneskjelett i sterkt sammenkroket stilling, såkalt «ekstrem hocker». Liket må, etter alt å dømme, ha vært snørt sammen for å få en slik stilling i graven. Kvinnen hadde ikke fått gravgaver med. (Tegning: David Liversage 1966.) (Kopiert fra Sellevold et.al., 1984, s. 100.)

Overgang til middelalder

Det har tegnet seg et visst bilde av kvinnes sosiale posisjon og kår i jernalderens skjelettmateriale. Et av de spørsmål som melder seg er: hva med middelalderen? Kan vi spore likheter, forskjeller, endringer eller utviklinger når vi sammenligner jernalderens og middelalderens skjelettmaterialer? Foreløpig er det ikke gjort særlig mange undersøkelser, men vi har ett eksempel som kan være illustrerende. Det gjelder igjen kroppshøyden.

I et skjelettmateriale fra kirkegården ved Franciskanerklosteret i Svendborg på Fyn (datert til ca. 1200–1300-tallet), ble gjennomsnittshøyder utregnet for 20 menn og 16 kvinner til henholdsvis 174 og 163 cm (Tkocz, 1979). På figur 1 kan man se økningen i kroppshøyden fra vikingtid til middelalder. Den viser at begge kjønn blir høyere i gjennomsnitt, men det er spesielt interessant at kvinnene har en større økning i gjennomsnittshøyden enn mennene har.

Hvilke forandringer i kvinnes levekår i tidlig middelalder i Svendborg forårsaker denne store kroppshøyde? Vi mangler data for de 200 årene mellom de to sett tall, og det ville naturligvis også være meget interessant å se hva som skjer med begge kjønn senere i middelalderen, og fra andre geografiske områder. Men spesielt ville det være spennende å se hva som skjer med kvinnene. Forhåpentligvis vil fremtidige undersøkelser kunne gi svar på slike spørsmål.

Kvinner i middelalderens skjelettmaterialer

Middelalderens skjeletter atskiller seg fra jernalderens ved at så å si alle er funnet i store konsentrasjoner på kirkegårder (eller

under kirker). I motsetning til individene i jernalderens graver, som hovedsakelig representerer de høyere samfunnslag, finner vi på middelalderens kirkegårder individer fra *alle* befolkningslag. Mange av middelalderens kirkegårder er dessuten differensierte i utgangspunktet, og vil derfor kunne brukes i en rekke spesialundersøkelser. Det kan dreie seg om graver i forbindelse med munkeklostre, nonneklostre, kongsgårder, spedalskhetshospitaler osv. osv. Slike forhold betyr at tverrfaglige undersøkelser av skjeletter og graver vil kunne gi resultater av vesentlig betydning for vårt kjennskap til middelalderens mennesker.

Vi vet for eksempel lite om gravskikk i relasjon til kjønn i middelalderen. Ved å bruke opplysninger som skjelettmaterialet kan gi med hensyn til kjønn, alder, knokkelutvikling og sykdommer, og ved å sammenholde disse med arkeologiske opplysninger om graver, deres utforming, innhold, plassering, vil vi ha en ny metode til å utdype kjennskapet til kvinner og kvinners levekår i middelalderen.

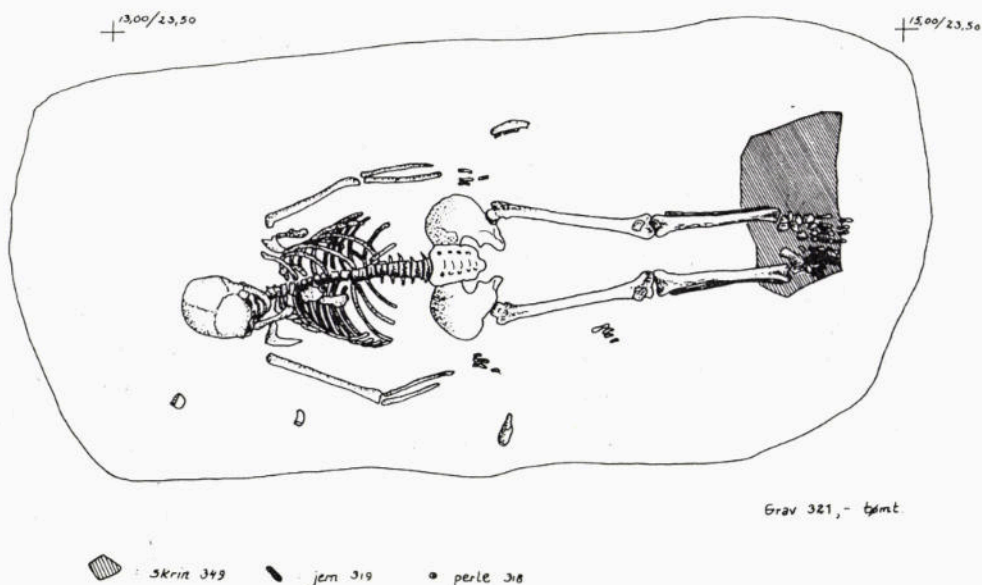
Samarbeid over faggrenser

Fysisk antropologi er studiet av mennesket ut fra menneskets kropp. Tradisjonelt har antropologer konsentrert seg om selve benmaterialet, og har ansett det for viktig å nå frem til en mest mulig komplett og uttømmende *beskrivelse* av knoklene, både når det gjelder enkelte skjeletter og når det gjelder grupper av skjeletter. Slike beskrivelser baserer seg på nøyaktige målinger mellom presist definerte punkter på knoklene, og gir et uttrykk for den fysiske fremtoning av et individ: robust eller spinkel, kort eller høy, med smalt eller bredt hode, ansiktets form, lang og smal eller kort og bred nese, osv. Med utgangspunkt i lårbenets største lengde kan kroppshøyden i levende live beregnes, og kroppshøyden

er, som nevnt ovenfor, nært forbundet med livsvilkårene. Antropologen foretar også kjønns- og aldersbestemmelser av det enkelte individ, og registrerer sykdomsspor i og på knokler og tenner. Slike spor er ikke spesielt interessante når det gjelder enkelt-individet – det er for eksempel sjelden man kan «lese» dødsårsaken ut fra knoklene – men i samlede forekomster kan sykdomsspor brukes til å belyse og tolke levekår og helsetilstand i tidligere tider.

Typisk for antropologiske studier har vært at skjelettmaterialer er blitt undersøkt og analysert av, eller i samarbeid med, f.eks. leger og tannleger. Det har vært, og er tildels ennå, et minimum av samarbeid

med humanistiske fagområder. Resultater fra antropologiske undersøkelser har for det meste vært brukt til beskrivelser av biologisk art. At ikke arkeologien i større utstrekning har vært trukket inn i antropologiske studier og omvendt, kan vel nok skyldes at menneskeknokler har vært ansett som så spesielle at de har vært holdt adskilt fra resten av funnkomplekset. Og så har man «glemt» å trekke dem inn i tolkningen av de arkeologiske funnene. Nå er imidlertid skjelettene igjen på vei tilbake til sine funnsammenhenger. Dette skjer gjennom tverrfaglige forskningsprosjekter, i samarbeidsgrupper, og i seminarer og symposier.

Grav fra vikingtiden (Lejre på Sjælland, grav 321) med skjelett av en kvinne som ligger utstrakt på ryggen. Gravgavene besto av en torshammer, en glassperle, tenvekt, og ved føttene et treskrin med jernbeslag. Graven inneholdt også rester av lær sydd sammen med metalltråd og forgylte bronsebeslag med emaljeinnlegg. Graven målte 2,4 m × 1,1 m. Illustrasjonen stammer fra det danske Nationalmuseums arkiv. (Kopiert fra Sellevold et.al., 1984, s. 78.)

Nordisk kvinnehistorisk symposium

I København i 1978 ble det avholdt et europeisk symposium med tittelen «Women in the Middle Ages». Siden den gang har det vært avholdt tre rent nordiske symposier: i Kungälv 1979 «Kvinneres økonomiske stilling i nordisk middelalder», i Skåeholt 1981 «Forandringer i kvinners vilkår i middelalderen» og i Bergen 1983 «Kvinneres arbeid i middelalderen». I august 1985 skal det fjerde nordiske kvinnehistoriske symposium avholdes i Århus: «Kvinneres Rosengård». Det vil handle om kvinners biologi og de vilkår som knytter seg til denne i forbindelse med unnfangelse eller anvendelse av prevensjon, graviditet, fødsel, utsettelse eller barsel, innlemmelse i kulten eller dåp. Uttrykk som «kvinners rosen-gård» og «kvinnes urtegård» stammer fra middelalder-håndskrifter som dreier seg om kvinners liv og helbred i forbindelse med unnfangelse, svangerskap og fødsel. Betegnelsen «rosengård» ble også brukt for den bydel hvor de prostituerte skulle bo,

f.eks. i senmiddelalderens København. Begrepet «rosengård» omfatter således mange aspekter av kvinners seksualitet og den dertil knyttede biologi.

Symposiene har vært virkelig tverrfaglige: deltagerne er kvinner fra fag som historie, arkeologi, norrøn filologi, religionshistorie, fysisk antropologi, rettshistorie, pedagogikk, runologi og idéhistorie.

Berit Jansen Sellevold,
forsker NAVF

Riksantikvarens Utgravningskontor, Oslo

Litteratur

- Gejvall, Nils Gustaf, 1960: *Westerhus*. Lund.
 Sellevold, B. J., U. Lund Hansen og J. Balslev Jørgensen, 1984: *Iron Age Man in Denmark*. Prehistoric Man in Denmark, Vol. III. Nordiske Fortidsminder, Serie B, Bind 8. Det kongelige Nordiske Oldskriftselskab, København.
 Steffensen, Jón, 1943: Knoglerne fra Skeljastadir i Þjórsárdalur. I: M. Stenberger (red.): *Forntida Gárdar i Island*. København.
 Tkocz, Izabella, 1979: Undersøgelse af middelalder-skelet-materiale fra udgravninger ved Franciskannerklostret i Svendborg 1977. Skrifter fra Svendborg og Omegns Museum, Vol. 3, Svendborg.

Forhistoriens kvinner fram fra skjulestedet

Et gravfelt fra eldre jernalder i kvinneperspektiv

Hva slags kvinner befolker vår forhistorie? En del resultater fra en undersøkelse av et gravfelt på Sør-Jæren gir utvidet kunnskap om kvinners betydning i en kystbefolkning for 1400–1600 år siden. Grete Lillehammer retter søkelyset mot vår oppfatning av forhistoriens kvinner.

Er kunnskapen om fortidas kvinner «forhistorisk»? De fleste kjenner framstillinger av kvinner som røves etter håret av steinalderens lodne kraftkarer eller den staselige Osebergdronningen på sitt vikingskip. Tegneserier og dikteriske framstillinger danner bakgrunn for myter og forestillinger om fortidas formødre. Forhistoriekunnskap kan bekrefte eller avkrefte disse tidsbildene, men det er lett å overse det store spennet på mangfoldige årtusener. Selv om det ikke er tomt for kvinner, kan de være skjult bak den vitenskapelige disiplinerings bolverk og barrierer.

Det kan nesten se ut som om det er slik, eller det er grunn til å stille spørsmål om ikke synspunktet er berettiget. Vi vet lite om våre formødre. Fortidas kvinner har i vitenskapelig sammenheng også vært skjult bak liknende myter om handelsreisende eller ville vikinger og krigerske steinaldermenn. I forhistorien lever menn som fremmer sine sosiale og økonomiske interesser mens

kvinner skraper skinn eller ammer barn i lyset fra ildstedene. Det er ikke bare i Norge det er slik. En britisk arkeolog uttrykte det på denne måten om næringsgrunnlaget på Påskeøya i Stillehavet: «The only edible land fauna (apart from women and children) were chicken and rats (Renfrew, C.: 1973: Before Civilization).» Når kvinner blir trukket fram i lyset i utenlandsk faglitteratur, kan de også komme til å stille i selskap med fødevarer.

Kvinnetiåret gjorde vendereis på denne ferden gjennom vår tidligste historie. Mye ny kunnskap er kommet for dagen som er resultater av kvinnelige forskeres innsats innenfor flere områder av faget. Mange spørsmål er ubesvarte, men vi vet vi er på vei. Vårt mål er å hente kvinnekunnskap opp av jorda og fram fra våre museale samlinger. Vårt grunnlagsmateriale er en stor og potensiell databank for nye problemstillinger, og som gruppe er vi mange og kunnskapstørste. Men i hele vårt forsk-

ningsarbeide må vi være klar over at mye kunnskap er skjult for oss. Ikke bare fordi dataene i fysisk forstand er overleiret av generasjoners liv og levnet i årtusener. Den er også skjult fordi forskningen for det meste analyserer og drøfter det som er synlig på overflaten. Ønsker vi å trenge inn under den, oppstår vanskelighetene med å bryte med tradisjonell tenkning, stille fruktbare spørsmål og tolke resultatene.

Kvinnelige symboler i gravskikk

Gravfeltet som er undersøkt, er et av de største i landet. Det ligger på gården Kvassheim, i utmarka ned mot sjøen, og er et av flere strandgravfelt på Jæren. Halvparten av gravfeltet er utgravd, og hovedvekten av funnene er fra et samlet tidsrom på 200–250 år, fra trehundretallet til omkring midten av femhundretallet etter vår tidsregnings begynnelse (yngre romertid og folkevandringstid). Gravene er for det meste runde, ovale og lange røyser bygd opp av rullestein fra stranda. Gravfeltet ligger på hver side av en elvemunning, og er med på å prege kystlinjen mellom land og hav.

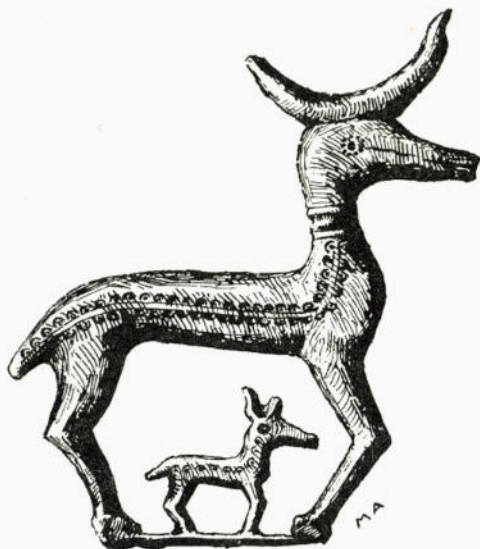
Det ytre og indre av gravene er analysert, og de fleste inneholder gjenstandsmateriale som har latt seg undersøke. De gravlagte har enten sparsomt eller middels utstyr med i graven, men det forekommer også graver som er tomme for utstyr. Sparsomt og middels utstyr går tilbake på et beregnet forhold mellom forskjellige gjenstandsformer og gjenstandsgrupper i gravene. Det er samvariasjon mellom gravenes egenskaper og de gravlagtes utstyr og kjønn. Kvinner, menn og barn er hauglagt i runde og/eller ovale røyser, mens det overveiende er kvinner som ligger i langhauger. I disse kan det ligge fra en til tre kvinner gravlagt på rad og rekke som kan ha levd

samtidig eller ikke lang tid etter hverandre. Flertallet av graver med middels utstyr er kvinnegraver. De fleste av kvinnene i langhaugene har middels utstyr, og det er nærliggende å foreslå slektskap mellom dem. Disse kvinnene har også spesielt bygde steinrammer som kister, mens i graver med sparsomt utstyr kan de døde være gravlagt både med og uten kister. Det mest oppsiktsvekkende resultatet er derfor at det kvinnelige belegget på gravfeltet preger gravskikken.

Når kvinner er så klart synliggjort, åpner det for en rekke tolkningsmuligheter. Det er fra arkeologisk/religionshistorisk synsvinkel foreslått at langhauger er symbol for langhuset i yngre romertid og folkevandringstid. Nå kan vi foreslå at langhauger både kan være hussymbol og at det kan være «husfruer» som er gravlagt i dem. Spørsmålet blir så hvordan vi best kan forklare synliggjøringen av kvinner i gravskikken. Er den et direkte, forvrengt eller idealisert bilde av individet?

Kjønnsrelasjoner på gravfeltet

En rekke graver lar seg verken kjønns- eller aldersbestemme. Vi kan dermed ikke få full klarhet i forholdet mellom kjønn og aldersbelegget på gravfeltet. Men sammenlikner vi det kvinnelige og det mannlige belegget som er kjent, blir vi stilt overfor en rekke spørsmål. Dette kan skyldes flere forhold. Skjelettmaterialet i gravene er dårlig bevart, og kjønnsbestemmelse er utført ved hjelp av gjenstandskombinasjoner. Utstyr som kan knyttes til kvinner framtrer da tydeligere enn utstyr som kan knyttes til menn. Kvinnene er pyntet med smykker på kroppen og drakten og er dessuten ofte utstyrt med spinneredskaper. Menn har et uanseelig gravutstyr, og er først mulig å oppspore på denne måten når

Fruktbarhetssymbol fra eldre jernalder brukt som draktspenne og funnet i en kvinnegrav på Kvasseheim, Hå i Rogaland.

det er flere våpenformer med i utstyret. Vi ser da at enkelte deler av mannsutstyret kan være forskjellig fra det som kan knyttes til kvinner, men at andre deler er felles for begge kjønn og derfor kjønnsnøytrale.

Det er tankevekkende at mannsgraver er vanskelige å påvise. På gravfeltet er de få mannsgravene som er kjent, både med og uten våpen, og alle er fra gravfeltets seinere brukstid. Mannsgravene med våpen hører til graver med middels utstyr. De fleste av disse gravene har derimot utstyr som kan knyttes til kvinner og er fra nesten hele gravfeltets brukstid. Det kan derfor se ut som om det er overvekt av kvinner på gravfeltet, og at kvinner jevnt over hadde høyere posisjon enn menn. Dette kan ha endret seg mot slutten av folkevandringstiden. Da kan menn ha kommet på høyde med eller passert kvinnene.

Slike direkte forklaringer er sannsynlige dersom vi utelukkende baserer slutninger om livet som den gravlagte har bak seg, på mengden og typen av utstyr i gravene. En rekke nye tolkningsmuligheter vil være til

stede dersom vi stiller spørsmål om gravskikken kan gi et forvrengt eller idealisert bilde av individet. Det er usikkert om det er overvekt av kvinner på gravfeltet. Det mannlige belegget kan være skjult blant gjenstandstomme eller sparsomt utstyrte graver. Våpen eller metall kan ha vært så dyrebart og nødvendig i denne tida at våpen ikke fikk følge menn i graven. Samfunnet kan også ha hatt et naturlig overskudd av kvinner, og det kan ha praktisert flerkoneri. Dersom vi ikke skimter et patriarkalsk samfunn hvor menn skjuler sin dominans i dagliglivet ved å vise sin velstand og verdighet i pynten på sine døde kvinnelige slektninger. I så fall har utstyret som kan knyttes til kvinner, sammenheng med sosiale relasjoner som samtidig også gir et idealisert bilde av individet. Spørsmålet om hvordan «dette kvinnelige» i gravskikken best kan forstås, bør derfor rettes mot det vi mener å vite om samfunnet på Jæren i yngre romertid og folkevandringstid. Da må vi også trekke boplassene inn i tolkningene.

Kvinnebonden i Jærens forhistorie

I yngre romertid og folkevandringstid levde bøndene på Jæren av kornet, kua og sauene. Folk bodde på små eller store gårder. Slekta var trolig bygd opp omkring familien, og på store gårder bodde flere generasjoner. I samme tidsrom var det folkeøkning. Folk kom til å bo tettere på Jæren enn det som var vanlig ellers på Sørvestlandet. Vi kan tenke oss et samfunn med sosial lagdeling og organisering styrt av sentrale ledere – høvdinger – som rådde over varer og tjenester i befolkningen. Kvinner kan ha hatt rett til å arve land, høy status og mulighet til å lede på linje med menn. Innslaget av kvinnesymboler i gravskikken gjør det mulig å tenke seg et samfunn hvor åkeren og markens grøde er knyttet til kvinnelige fruktbarhetsforestillinger. Det kvinnelige symboliserer da et livgivende aspekt knyttet til naturen, til produksjon og reproduksjon, og graven blir et symbol på forestillinger om fruktbarhet, fosterliv og gjenfødelse. Slike forestillinger formidler ikke nødvendigvis et idealisert bilde av individets sosiale relasjoner.

Gravfeltet grenser opp til en gjengrodd lagune som var åpent farvann da gravfeltet var i bruk. Her var god landingsplass for båter langs en ellers forblåst Jærkyst, og det på ei tid da seilføring var ukjent og folk rodde båten. Kvasseheim kan ha spilt en aktiv og sentral rolle i denne trafikken. I en av gravene er det funnet et vektlodd, og andre funn forteller om kontakter som når utover landets grenser. I langhaugene er det gravlagt kvinner med et utstyr som er standard for kvinnegravene på feltet. Fristende er det å tenke seg disse kvinnene som husfruer eller gardkoner til en stor gård eller bebyggelse som soknet til gravfeltet. I kystbefolkninger i historisk tid er det kjent

at kvinnene på gården spilte en vesentlig rolle i økonomien. Det er en økonomi som er knyttet så vel til jordbruk som til fiske, sjøfart og handel. I denne økonomien er kvinnebonden foreslått en naturlig plass. Det gir ordet bonde et utvidet innhold og en ny betydning. Gravfeltets beliggenhet og innhold gjør det mulig å foreslå en liknende flersidig økonomi. Ved siden av det tradisjonelle jordbruket kan vi skimte en særlig arbeidsdeling mellom kjønnene. Kvinnebonden får tusenårige tradisjoner her i landet.

Feil eller forvrengte bilder av fortida

Ved analyse av gravskikken på gravfeltet har det vært mulig å trenge gjennom en tolkningsbarriere og få fram ny kunnskap om kvinner i forhistorien. Resultatet har ført til at vi må ta opp et tradisjonelt utsagn som går på formuleringen: i døden avspeiles livet. Utsagnet er mye brukt i faglig sammenheng. Å se arkeologiske data i kvinneperspektiv er det samme som å stille spørsmål ved denne formuleringen. Det kan tenkes at utsagnet er en farlig myte.

Kunnskap om fortidas mennesker bygger i stor grad på gravfunn. Tolkninger av gravfunnene har hvilt på utsagnet ovenfor. Ut av denne databanken har arkeologiens forskere i over 150 år trukket slutninger som ikke bare er begrenset til kunnskap om forhistoriske gravskikker. Gravfunn har vært og er fortsatt vesentlig for forskere som skriver kulturhistorie. Ut av gravfunnene hentes kunnskap om teknologi, økonomi, sosiale forhold, draktskikk, kunst og håndverk, handel og kommunikasjon, kronologi, religion osv.

En annen viktig kilde er boplassene. Boplasser og graver er kilder som utfyller

hverandre fordi de forteller om menneskenes verden både i liv og død. Men mens boplasser er spor etter fortidsmenneskets dagligliv og gjøremål, formidler gravfunnene samfunnets verdensbilde og oppfatning av individet. Død og gravlegging er sentrale hendelser i menneskers livsløp. Slike hendelser er knyttet til fastlagte og kulturbestemte ritualer (rituell kommunikasjon), og henger sammen med samfunnets tidsoppfatning og klassifisering av individet sosialt. Gjennom slik kommunikasjon kan individet bli avpersonifisert eller idealisert. Et godt eksempel på avpersonifisering er karnevalets maskering og tidsbegrensede oppløsning av individets sosiale status. I døden kan individet også framstå med en ny status eller som noe annet enn i livet.

For å kunne tolke gravfunnene må vi derfor trenge under dataenes overflate og komme på spor av samfunnets holdninger til døden. Vi må arbeide med å gjenskape helhetsbilder av fortida. Forhistoriske gra-

ver og gravfelt kan være smått utsnitt av fortidige samfunn. Dominerende trekk i gravskikk kan være slike som er blitt undertrykt eller skjult i dagliglivet for så å komme fram og bli formidlet i rituell sammenheng i forbindelse med død og gravlegging. Gjennom vår tusenårige historie kan vi ha hatt samfunn med slike ideologier.

Det er klart at en slik innfallsvinkel vil ha betydning for arkeologiens tolkning av gravfunnene. Ved å stille spørsmål ved ut-sagnet «i døden avspeiles livet», bør det være mulig å sette opp forklaringer som anskueliggjør at det vi finner i gravene ikke nødvendigvis er et direkte speilbilde av det livet den gravlagte har bak seg. Det kan være et forstørret, forvrengt eller idealisert bilde av det fortidige individet og samfunnet.

*Grete Lillehammer
Museumsassistent*

Arkeologisk Museum i Stavanger

Åndshistorie fra en ny synsvinkel

Har kvinnene en åndshistorisk fortid? Else Viestad hevder at forsknings- og formidlingstradisjonen – ikke filosofene – har vært kvinneblind, og hun stiller spørsmålet om kvinneperspektivet nå virkelig gjenoppdages og integreres i åndshistorien.

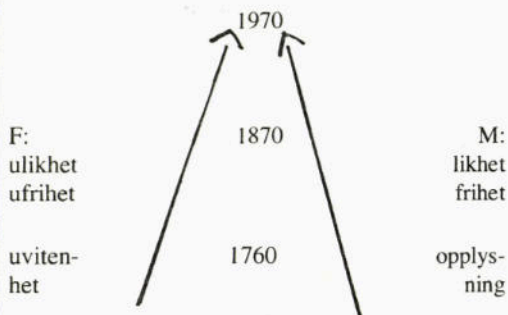
Da Galilei inviterte lærde i samtiden til å se i kikkerten sin for at de ved selvsyn kunne studere de nyoppdagede stjernene, nektet mange å gjøre det. Det var ikke bare det nyoppdagede observasjonsmaterialet datidens vitenskapsfolk vegret seg for å se.

Motstanden var også rettet mot den endringen av verdensbildet de nye observasjonene kunne fremtvinge.

Også bildet av åndshistorien og dens «stjernehimmel» kan i noen grad endres, i visse henseender endog radikalt, når det til nå utelatte kvinneperspektivet anerkjennes og søkes integrert. Det kan utvide eller forandre vår forståelse av allerede kjente tenkere og av perioden de levde i. Det kan også føre til at nye navn oppdages, ja endog andre åndsstrømninger enn de allerede kjente. «Gråsonene» i tenkningens historie sett fra en ny synsvinkel, kan vise seg å være uhyre sentrale for forståelsen av hele det «rotsystem» som utgjør vår åndelige fortid.

Det gjelder eksempelvis ulikhets- og ufrihetstenkningen, som gjaldt kvinner og som blomstret opp fra midten av 1700-tallet, midt i opplysningstiden. Den skjøt fart som en livskraftig parallell åndsstrømning til de frihets- og likhetsideer som gjaldt for menn. Begge strømningene vant gradvis større tilslutning i perioden som fulgte. Når man vet hvilke store konsekvenser den kjønnsbetingede ulikhetstenkningen fikk for over halve Europas og Amerikas befolkning, gjennom lover, forordninger og en rekke formelt og reelt utestengende tiltak, er det forbausende at formidlingstradisjonen har kunnet utelate så viktige og virksomme ideer. Helhetsbildet av åndshistorien og dens forløp blir nødvendigvis et annet hvis vi åpner for det utelatte tankegodset, og i større grad ser de to kontrære åndsstrømningene i sammenheng. Argumentasjonen som har vært fremført for ulikheten er interessant, og gir oss et komplekst bilde av den vestlige kulturs menneske- og samfunnsforståelse.

Skjematisk kan vi fremstille to sammenløpende og kontrære åndsstrømninger som fikk sin moderne utforming på 1700-tallet. De to strømningene nærmer seg hverandre fra slutten av 1800-tallet og frem mot vår tid, hvor kjønnes formelle likerett er blitt offisielt anerkjent. Samtidig med ulikhetstenkningen ble det oppstilt et *uvitenhetsideal* for kvinner, mens opplysningsidealet især gjaldt for menn.

Tokulturtradisjonen

Tokulturtradisjonen kommer i et særlig spenningsfylt lys når vi oppdager at en og samme forfatter har gitt sentrale bidrag til utviklingen av begge de to tankestrømningene. Vi kjenner Rousseau som en av de fremste frihets- og likhetsfilosofene i sin samtid. Hans verk «Samfunnspakten» (1762) er populært blitt kalt den franske revolusjons «Bibel». Samtidig var han den ledende antifeministiske tenkeren på denne tiden. På grunnlag av en teori om at kvinner av natur er ufrie og dertil ulike i forhold til alle menn, utarbeidet han i «Émile» (1762) en sosialfilosofi og sosialiseringsteori som tok sikte på å befeste kvinnes indre barrierer. Oppdragelsen skulle forberede dem på et voksenliv i ufrihet, undergivenhet og uvitenhet. Den samme sterke betoningen av to sett av kontrære idéer hos en og samme forfatter, finner vi i (en for oss bisarr) forening eksempelvis hos sosialisten Proudhon på begynnelsen av 1800-tallet.

Påfallende er også den store gjennomslagskraften uvitenhetsidealet kom til å få

for kvinner innen borgerskapet i kjølvannet av den såkalte «opplysningstiden». Fredrika Runeberg, gift med den for datiden liberalt innstilte Runeberg, forteller at hun måtte lære seg å innse hvor ille ansett selvselsetting med boken eller pennen var for en kvinne. Enhver stund brukt til lesning opplevde hun som om den var «stjålet av mannens kasse» (Ekenvall 1968: 5).

Generelt vil det å ta opp «gråsonene» eller de sorte hullene i tenkningens historie måtte innvirke på og i flere henseender endre, vår helhetsforståelse av kulturbildet, og av de idéer som har bidratt til å forme vår selvbevissthet. Selve *fortielses-tradisjonen*, vårt kjennskap til hva vi fortier, når og med hvilken hensikt, vil i denne sammenheng kunne få frem det dynamiske og virksomme aspekt ved kulturen som prosess betraktet.

Emansipasjonsbølger

Den patriarkalske tradisjonen har stått sterkt i filosofien. Det finnes imidlertid også en *positiv* tradisjon, som kan spores tilbake til oldtiden. Den antagelig første kjente likestillingsteorien i vesten ble fremlagt av Platon i *Staten*. For Platon var det viktig å få kvinner med på alle nivåer i samfunnet, blant annet som filosofer og statsledere.

Begrenser vi oss imidlertid til nytiden, kan vi peke på en serie *emansipatoriske fremstøt* fra 1600-tallet frem til i dag. Selv med en grovinndeling kan vi få frem minst fire høydepunkt i debatten, der diskusjonen for og imot likestilling intensiveres. Det ser ut til å skje mot slutten av hvert av de tre foregående århundreder. Men de forutgående og etterfølgende hendelser er naturligvis også viktige for å forstå det som skjedde i de utvalgte «toppunktene» i idédebatten, som her kort skal skisseres:

1670–1690	Anne Conway, Poulain de la Barre, John Locke, Daniel Defoe, Aphra Behn, Mary Astell
1790	Catharine Macaulay, Mary Wollstonecraft, Mary Hays, Von Hippel, Thomas Thorild, Olympe de Gouges, Condorcet
1870–1890	John Stuart Mill og Harriet Taylor Mill. Den borgerlige kvinnebevegelsens gjennombrudd. Friedrich Engels og den sosialistiske kvinneemansipasjonsdebatten.
1970–2000?	Vår egen tids kvinnefrigjøringsbevegelse og forskningsaktivitet.

Kritikken av ekteskapet som patriarkalsk institusjon hadde pågått blant annet i preciøsenes salonger og i bøker utgått fra deres kretser alt fra midten av 1600-tallet. I 1670-årene samlet imidlertid Poulain de la Barre alle datidens argumenter henholdsvis for og imot likestilling mellom kjønnene i to avhandlinger: *De l'égalité des deux sexes* (1673) og *Traité de l'excellence des hommes* (1675). Enkelte har oppfattet argumentasjonen i det første verket som uttrykk for de la Barres egen oppfatning, men får da vansker med å forklare at han to år senere utga en avhandling hvor han går imot oppfatningene i den første. De la Barre fremholder imidlertid selv uttrykkelig at hans primære hensikt er å få frem alle relevante argumenter for og imot likestilling, for derved å gi folk et bedre grunnlag for selv å ta stilling til disse spørsmålene.

John Lockes berømte politisk-filosofiske avhandling *Two Treatises of Government* (1690) kan antas å reflektere det nivå den frisynte intellektuelle mann var nådd frem til på denne tiden. Hans «Treatises» retter et frontalangrep mot patriarkatet som institusjon, og dermed mot autoritært-repressiv systemer generelt. En sentral del av hans argumentasjon er forsvaret for kvinnens likerett i hjemmet. Blant annet støtter han seg som empiriker og lege på en

alternativ forplantningsteori til den rådende aristoteliske, og hevder at kvinnens bidrag til fosterutviklingen er likeverdig med, om ikke større enn mannens. På blant annet dette grunnlag forsvaret Locke kvinnens rett til delt myndighet i hjemmet. Liksom Daniel Defoe hevder også Locke at kvinner må få den samme utdanning som menn. Om kvinners offentlige personstatus tier han imidlertid.

Kvinnelige forfattere og tenkere

Det ser ut til at det i denne fasen oppsto et noe gunstigere åndelig klima for kvinner. Aphra Behn og en rekke andre kvinnelige forfattere sto frem på arenaen (Spender 1982: 39). Teoretikerne tok blant annet opp frigjøringsspørsmålet. *Mary Astell* gikk direkte ut mot patriarkatets undertrykkingsstrukturer, bl.a. i «*A serious Proposal to the Ladies*» (1694), og i «*Some Reflections upon Marriage*» (1700). Hun forsvarte også kvinners utdanningsrett og foreslo opprettet et kvinneakademi for høyere studier og vitenskaper. Det ser ut til at det først er i vår egen tid, 300 år etter at Astells forslag ble fremsatt, at denne idéen kan bli realisert. Men da Astell fremla sine idéer, hadde den universallærde *Anna van Schurman*

allerede i 1642 utgitt et forsvarsskrift for kvinners rett til høyere utdanning.

Filosofen *Anne Conway* (1631–79), monist og vitalist, påvirket blant andre Leibniz og dennes utforming av monadelæren. Endog begrepet *monade* skal han ha hentet fra Conway. Hennes eget skrift ble imidlertid først utgitt posthumt i 1690.

Debatten ble videreført i første halvdel av 1700-tallet, med blant andre Mary Wortley Montagu og David Hume. Montagu er blitt tillagt forfatterskapet til pseudonymet Sophia som utga *Woman's Superior Excellence over Man* (1743).

Likevel fikk likestillings- og frigjøringsdebatten et alvorlig tilbakeslag med de nypatriarkalske filosofene i siste halvdel av 1700-tallet. Her sto Rousseau sentralt, med blant andre den begavede Kant som hans tro disippel. Det var den nypatriarkalske tenkningen som slo igjennom i lovgivnin-

gen og ble mønsterdannende for borgerskapet på slutten av 1700-tallet og langt frem på 1800-tallet.

Det skjedde likevel ikke uten motstand. Nettopp i 1790-årene, i perioden omkring og like etter den franske revolusjon, tar en rekke kvinner og menn til motmæle mot den formaliserte uretten. I England står den kjente historikeren, filosofen og pedagogen Catharine Macaulay frem med sine kjønnspolitiske idéer i *On Education* (1790). Verket inspirerte Mary Wollstonecraft som to år senere utga *Vindication* (1792). I kjølvannet av disse fulgte blant andre Mary Hay's *Appeal* (1797) og hennes seks-bind store verk *Female Biography* (1803). Forsvarsskriftene for kvinner kom omtrent samtidig i 1790-årene fra flere land utenom England. Fra Sverige med filosofen Thomas Thorild, fra Tyskland med von Hippel (Kants samtidige i Königsberg), fra

Jean-Paul Sartre og Simone de Beauvoir på kafé. I publikums øyne var eksistensialismen ensbetydende med det intellektuelle liv på kaféer i Paris. Hentet fra *Tenkningens historie* av Anfinn Stigen.

Frankrike med blant andre Olympe de Gouges og Condorcet.

Den borgerlige kvinnebevegelsens gjennombrudd i 1870–80-årene, og John Stuart Mills og Harriet Taylor Mills skrifter, er mer velkjente for oss. Det gjelder også Friedrich Engels' verk og den påfølgende sosialistiske kvinnedebatten i perioden som fulgte.

Trekker vi inn vår egen tids frigjøringsdebatt og forskningsaktivitet fra 1970-årene av, kan vi få øye på et «toppunkt» mot slutten av hvert av de tre foregående århundredene der idédebatten forsterkes. Hver for seg viser disse tankestrømningene interessante forløp som er vel verd åndshistorieskrivningens oppmerksomhet.

Kvinneperspektiver i lærebøkene til examen philosophicum

I dag er det slått et hull i den tradisjonelle fortielsesbarrieren. En del kvinneperspektiver er forsøkt integrert i to nye filosofihistoriebøker som utkom høsten 1983, samtidig som en ny eksamensordning til examen philosophicum trådte i kraft ved Universitetet i Oslo. I november 1984 fikk studentene den første eksamensoppgaven om et kvinnefaglig tema i Oslo. Det skjedde nesten nøyaktig 100 år etter at kvinner fikk adgang til Universitetet og til å avlegge filosofiprøven. Dermed er det stadfestet at kvinnene ikke bare har adgang til lærdom, men at deres egen historiske fortid utgjør en del av lærdommen som formidles ved dette lærestedet.

Gjennom lærebøkene presenteres det generelle bildet av filosofi- og vitenskapshistorien som alle studenter forventes å kjenne til, uansett kjønn og fagtilknytning forøvrig. Det er selvfølgelig viktig at dette

felleskulturelle bildet av fortiden blir balansert fremstilt, og gir et mest mulig dekkende bilde av de idéer og forestillinger som til ulike tider har påvirket mennesker, deres vurderinger og valg.

Det er såvidt vites enestående i verdensmålestokk at større filosofihistoriske oversiktsverk behandler kvinnerrelevante emner. Det er derfor en gledelig og fra dette synspunkt skjellsettende begivenhet at det nå har skjedd i de nye lærebøkene til examen philosophicum i Oslo.

Alle de fire (mannlige) forfatterne av lærebøkene har uten å nøle sett i «Galileis kikkert», i dette tilfellet rettet søkelyset mot kvinneperspektivet i filosofihistorien, og søkt å innarbeide det i presentasjonen av lærestoffet. Den ene læreboken, som omfatter oldtiden, middelalderen og nytiden, er skrevet av Anfinn Stigen. Den andre er skrevet av tre forfattere sammen: Trond Berg Eriksen, Knut Erik Tranøy og Gutorm Fløistad.

La det straks være sagt at forfatterne lykkes i å få frem noen av de sentrale idéer som har bidratt til å forme vestens kjønnsdelte kultur. Selv om enkelte relevante emner kan være lite utdypet, og andre savnes, representerer begge bøkene et avgjort fremskritt på dette felt i forhold til tidligere lærebøker.

En populær, men feilaktig oppfatning går ut på at filosofer har uteglemt kvinner. Det er imidlertid ikke riktig. Det er *forsknings- og formidlingstradisjonen* som har vært kvinneblind. En rekke store filosofer, inkludert flere av dem som inngår i pensumstoffet, har behandlet kvinneverlevante spørsmål. De har gitt viktige bidrag blant annet til debatten om kvinnens og mannens natur, verdi og ulike sosiale, kulturelle og politiske stilling.

Når dette interessante kildematerialet i dag er i ferd med å gjenoppdages, avdekker det nye aspekter ved en lang, men hittil forsømt problemtradisjon i filosofien.

Forhistorien

Humanistene har især arbeidet aktivt med å få kvinneperspektivet integrert i pensum til examen philosophicum, og det har foregått i flere ledd.

November 1982 rettet Åse Hiorth Lervik og Aina Schiøtz på vegne av Kvinneforskningssekretariatet en henvendelse til de fire forfatterne av de nye lærebøkene, der man inviterte dem til å inngå et samarbeid med Sekretariatet om bruk av likestillingskonsulenter ved utarbeidingen av lærebøkene. Alle forfatterne svarte positivt på henvendelsen, og et godt samarbeid kom i stand, tross knappe tidsfrister og begrensningene de skapte.

Spørsmålet om en slik integrering var tidligere blitt tatt opp på en forskerkonferanse for humanister i 1979 av undertegnede. Konferansen vedtok å rette en henvendelse til Rådet for examen philosophicum og de berørte institutter i Oslo, om å søke å innarbeide kvinne- og kjønnsrolleperspektiver i pensum der hvor det er relevant, og å legge mer vekt på dette problemområdet ved eventuelle revisjoner av pensum og lærebøker.

Kort tid etter ble det nedsatt en pensumkomité for å utarbeide en ny emneangivelse for pensuminnholdet til examen philosophicum i Oslo. Uten å gå i detalj om arbeidet som ble gjort underveis, kan det nevnes at det først var i det tredje og siste utkastet til en emneangivelse at noen kvinnerelevante spørsmål ble tatt inn i det nye pensumforslaget. Det er denne pensumangivelsen forfatterne har lagt til grunn ved utarbeidingen av lærestoffet.

Kvinnene utgjør i dag ca. 60% og altså flertallet av examen philosophicum-studentene ved Universitetet i Oslo. Men kvinnefrafallet er stort (ca. 20%) bare i overgangen fra dette studietrinnet til det neste. Det er imidlertid grunn til å tro at det

vil styrke kvinnes selvbevissthet, kanskje også deres studiemotivasjon, om de gjenfinner trekk av sin egen fortid i lærestoffet til filosofikum. Og for å si det med Heidegger: Den som *har* en historie, kan også *skape* historie.

Begynnende integrering

Det må understrekes at integreringen av kvinneperspektivet i filosofi- og vitenskapshistorien er *påbegynt*, og at det er som en god begynnelse man må hilse den velkommen. Fremdeles kan endel stoff virke «påhengt», for eksempel har det vært en tendens til å ta det med til slutt i de kapitler hvor det trekkes inn. Emnene kan være tynt behandlet, eller det kan forekomme uheldige utsagn. Fremdeles utgjør kvinnefaglige emner bare en meget liten del av det store stofftilfanget som behandles i filosofibøkene.

Den av lærebokforfatterne som i 1983-utgavene har behandlet kvinneperspektivene på den mest fyldestgjørende måten er Anfinn Stigen. Men Guttorm Fløistad forbereder en ny forøket utgave fra 1985 der en rekke nye kvinnerelevante spørsmål blir trukket inn.

Dermed begynner kvinnes ånds- og kulturhistorie å synliggjøres i pensumstoffet til examen philosophicum. Det vil i fremtiden bli interessant å se hvordan denne positive åpningen mot et tidligere forsømt – og kanskje blant annet av den grunn så dagsaktuelt – problemfelt blir tatt vare på i videre revisjoner av de i alt vesentlig vellykkede nye lærebøkene.

Moralen

Når man legger merke til hvor uhyre raskt kunnskap om kvinner går tapt for ettertiden, ofte bare fra den ene generasjonen til

den neste, er det en av flere gode grunner til å opprette egne forsknings- og kunnskaps-sentra for kvinner i vår egen tid. Idéen ble født for 300 år siden, og er like aktuell i dag som på Mary Astells tid.

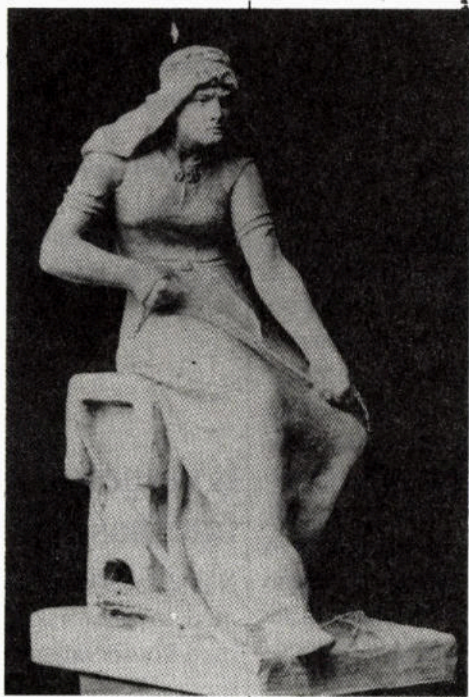
Innsamlig av kunnskap om kvinner som hadde gjort en fremragende innsats på ulike felter var populære prosjekter blant annet på 1700-tallet. Men kunnskapen som ble nedfelt i Mary Hays seks bind store *Female Biography* og i andre arbeider, gikk like fort i glemmeboken som kjennskapet til personene som gjennomførte undersøkelse. De presumptivt vitebegjærlige menn har hittil ikke i noen periode sikret kvinnekunnskapens plass i de offisielle formidlingssammenhenger.

Egne kvinneforsknings- og kunnskaps-sentra kan imidlertid tjene som en garanti for at forskningen blir videreutviklet og for at viten om kvinners kultur- og samfunns-innsats blir bevart for ettertiden.

Litteratur

- Ekenvall, Asta: *Manligt och kvinnligt*. Sth. 1968.
 Eriksen, Trond Berg: *Filosofi og vitenskap i antikken*. Oslo 1983.
 Fløistad, Guttorm: *Filosofi og vitenskap fra renesansen til vår egen tid*. Oslo 1983.
 Macaulay, Catharine: *On Education* (1790). London 1974.
 Osborne, Marta Lee (Ed.): *Women in Western Thought*. N.Y. 1979.
 Rousseau, Jean-Jacques: *Emile eller om opdragelsen*. Bok V, Sophie eller kvinden. Kbh. 1962.
 Spender, Dale: *Women of Ideas*. London 1982.
 Stigen, Anfinn: *Tenkningenes historie*, B. 1-2. Oslo 1983.
 Tranøy, Knut Erik: *Filosofi og vitenskap i middelalderen*. Oslo 1983.
 Viestad, Else: *John Lockes forsvar for kvinners rettigheter*. Stensil. Oslo 1982.
 Warren, Mary Anne: *The Nature of Woman*. Calif. 1980.

Else Viestad, stipendiat
 Institutt for filosofi
 Universitetet i Oslo

Fortsatt river kvinnen i de synlige og usynlige trådene som kvinnelighetstradisjonen har spunnet om hennes liv. Skulpturen «Hjerdis» er laget av Ambrosia Tønnesen (1859–1948).

Kvinneforskning innafor kunsthistorie

Kjønnsaspektet står sterkt i mange av dei utanlandske kunsthistorieverka som blir skrivne i dag, men i det norske kunsthistoriemiljøet blir det drive lite kvinneforskning samanlikna med andre HF-fag.

Både som skaparar av bildekunst og som forskarar og formidlarar i museum og galleri har kvinnene gjort seg sterkt gjeldande frå slutten av 1800-talet av. Kunsthistorie har alltid vore eit fag kvinner har søkt seg til. Likevel er det forbausande få som har drive med det me kan kalla kvinneforskning innafor kunsthistoriemiljøet i Noreg. Det finst få analysar av menn sin kunst ut frå eit kvinneperspektiv, inga teoriutvikling kring dei ulike måtane kvinner er blitt handsama på, eller kring det sentrale spørsmålet om kva kreativitet og kunstnarleg skaping er, og få presentasjonar av kvinnelege kunstnarar. Det siste har vore den viktigaste oppgåva for feministisk orienterte kunsthistorikarar. Sjølvsaft er det blitt skrive katalogar over einskildkvinner og forska i tradisjonell kvinnekultur, men eg kjenne berre til to større, fullførte arbeid som er prega av eit feministisk perspektiv, nemleg Anne Wichstrøm si bok om kvinnelege malarar i førre hundreåret, *Kvinner ved staffeliet* (Universitetsforlaget 1983), og mi eiga upubliserte magistergradsavhandling

Kunst og kvinnekamp, ein analyse av tre «kvinneutstillingar» i Bergen mellom 1975 og 1980 (Universitetet i Bergen 1982). Mindre studiar finst det fleire av, m.a. om malaren Aasta Hansteen, bildehoggaren Ambrosia Tønnesen, malaren Harriet Backer og om ulike tekstilkunstnarar. Nemnast særskilt bør òg heftet om «Reformdrakten i Norge. Trekk av en historie om kropp, lær og kvinnesak» av ein av nestorane i faget, Astrid Bugge (Norsk Folkemuseum 1984).

Kvinneforskning internasjonalt

Når så få av kunsthistorikarane i Noreg driv med kvinneforskning, kan det kanskje ha med konservatismen i miljøet i det heile å gjera. Men undarleg er det, for internasjonalt finst det eit rikt og spennande miljø. Kvinnelege kunsthistorikarar har det siste

tiåret sett sterke spor etter seg både i tidskrifta og på forlagslistene. Startskotet var Linda Nochlin sin skjellsettande artikkel frå 1971: «Why Have There Been No Great Women Artists?» (*Art News* 1971). Ho hevdar at det finst ikkje kvinnekunstnarar som kjem opp mot Rembrandt, Picasso, m.fl. Ho ser ingen grunn til å gjera kvinnekunstnarane større enn dei er. Derimot tykkjer ho det er viktig å drøfta kvifor det har seg slik. Grunnane ligg nemleg ikkje i dei biologiske skilnadene mellom kvinner og menn, men i ulike sosiale og institusjonelle vilkår for kunstnarleg verksemd – knytt til utdanningstilhøve, arbeidsvilkår og kjønnsroller. Nochlin sin artikkel opna for eit sosiologisk perspektiv i analysen av kvinnelege kunstnarar sin situasjon i ulike periodar. Den vart retningsgjevande for mange av etterkomarane, men sjølve spørsmålet om kor vidt kvinner hadde vore store kunstnarar eller ei, møtte stor motbør. Nokre år seinare tok faktisk Nochlin òg avstand frå måten å stilla spørsmålet på (i artikkelen «How Feminism In The Arts Can Implement Cultural Change», *Arts in Society*, nr. 1, 1974). Grundigare undersøkingar hadde opna augo hennar for kvinnekunstnarar som i alle fall er større enn plassen deira i kunsthistoria skulle tyda på.

Det vart såleis raskt klårt at det er faget si eiga formidling og forvaltning av historia som laut granskast. Dei kunnskapane og tolkingane me har fått overleverte, lyt heile tida etterprøvast. Dette viste to engelske forskarar, Griselda Pollock og Rozsika Parker, særleg godt i boka *Old Mistresses, Women, Art and Ideology* (London 1981). Dei skil mellom disiplinen «art history» og «the history of art». I den etablerte, akademiske kunsthistoria er kvinnene fortrengte og ofte totalt fråverande. I kunsten si faktiske historie, har kvinnene derimot ofte gjort seg sterkt gjeldande. Det vil føra for langt å greia ut om årsakane som ligg til grunn for usynleggjerings av kvinnene. For

mange vil den diskusjonen vera kjent frå andre fag. Her vil eg berre slå fast at det viktigaste for kvinneforskarane innafor kunsthistorie i denne første fasen vart å trekkja eldre kvinnekunstnarar fram att i lyset. Kven var dei? Kva har dei laga? Kvar finst verka deira? Ei rekkje biografiar vart publiserte, og endå viktigare: Det vart arrangert eit vell av utstillingar. Katalogen og utstillinga «Women Artists 1550–1950» som Ann Sutherland og Harris og Linda Nochlin og ei rekkje av deira studentar stod for i 1976, er eit framifrå døme på eit samarbeidsprosjekt som har sett varige spor.

Eit kvinneleg bildespråk?

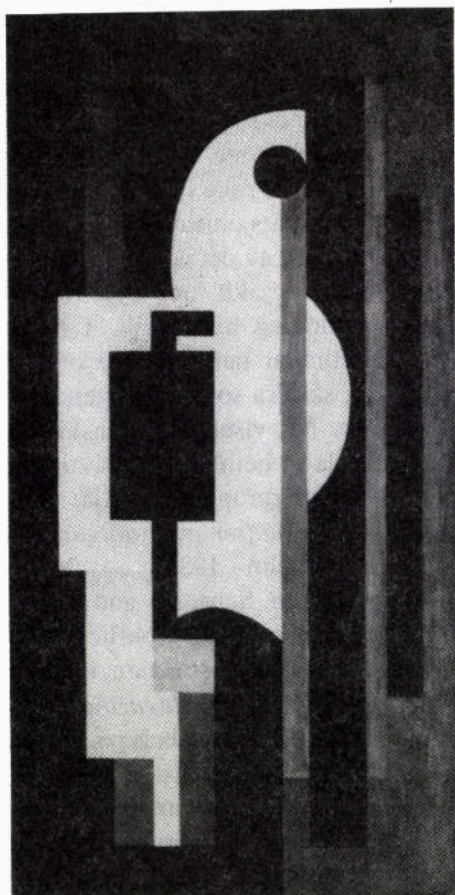
Etter kvart som innsikta auka og eit rikt dokumentasjonsmateriale fanst for hand, byrja nokre få spørsmål å gå att stadig oftare i debattane. Det eine gjaldt kvinnekunstnarane si rolle i dei modernistiske rørsleane frå impresjonismen av, og særleg for framveksten av det nonfigurative maleriet. Det andre gjaldt om det finst eit særeige kvinneleg bildespråk. I historiske framstillingar har kvinnene ofte blitt oppfatta og skildra som usjølvtendige etterplaprarar. No viser nye granskingar at dei har spela ei heilt anna, aktiv rolle i mange av kunstnargruppene. (Sjå: Lea Vergine: *Andra hälften av avantgardet 1910–1940*, Stockholm 1981, og Norma Broude: «Miriam Schapiro and 'Femmage': Reflections on the Conflict Between Decoration and Abstraction in Twentieth-Century Art», *Arts Magazine*, februar 1980.)

Mykje tyder såleis på at modernismen si historie lyt skrivast på nytt.

Men den største debatten har dreid seg om spørsmålet om ein spesifikk kvinneleg estetikk. Ei av dei ivrigaste talskvinnene for at dette finst, er den amerikanske bilde-

kunstnaren Judy Chicago. Hennes mest kjende verk, installasjonen «The Dinner Party» (som det tok 5 år og 400 medverkande for å lage), er ei hylling til kvinnene sin innsats gjennom historia. Ei anna talskvinne for «a female imagery» – om enn mindre skråsikker enn Chicago – er kritikaren Lucy Lippard. Ho var ein velkjent kritiker i avantgardekunstmiljøet i New York på 1960-talet, som etter at ho vart involvert i kvinnerørsla i byrjinga av 1970-åra, heilt har konsentrert seg om kvinner sin kunst. Lippard og Chicago nemner begge bestemte former, motiv og materiale som dei har funne både i eldre kvinnekunst og i samtidskunst, og som dei meiner er særigne for kvinner. Desse formene: eggeliknande figurar, sirkelfor-

mer, o.l., minner svært om det vi forbind med Jungske arketypar. Andre tar då òg sterk avstand fra å knytte det kvinnelege til klårt definerte mønster som gjer at mange kvinner faktisk vil falla utanfor! Nochlin høyrer t.d. til dei som ved å visa til breidda og mangfoldet i det kvinner har skapt, avviser at det kan lata seg gjera å definera eit særskilt kvinnespråk i biledekunsten. Men ei slik avvising inneber ikkje at ho meiner kjønnsaspektet er irrelevant. På eit opent grunnlag må det undersøkjast i kvart ein-skilt tilfelle kva det kan ha hatt å seia for resultatet, for verket, at kunstnaren er kvinne. Det kan forklåra både synsvinkel, materialval, formspråk og emneval, men i mange fall vil andre faktorar som nasjonalitet og rase vera vel så viktige.

Ragnhild Keyser: Komposition I, Vouray, 1926. 129,5 × 65 cm. Yale University Art Gallery, USA.
Kilde: Norges Kunsthistorie VI, Gyldendal, Oslo 1983.

Kvinneforskning – ei utfordring til fagmiljøet

Noko av det vesentlege kvinneforskninga har ført med seg er påvisinga av kor viktig kjønnsperspektivet kan vera i historiske analysar, enten det konkrete emnet er kvinnekunst, mannskunst eller kunst rett og slett. Meir enn å vera ein spesialisert disiplin har denne kvinneforskninga reist grunnlagsproblem som vedrører faget som eit heile, problem som har med skrivemåter og ordval, forklaringsmodellar og historiesyn å gjera. Meir konkret har kritikken retta seg mot dyrkinga av geniet og det nyskapande og originale, samt mot kravet om «objektivitet» framfor engasjement. Å forske i ein type kunst som heile tida er blitt oversett eller plassert i båsen uviktig, tvingar rett og slett kvinneforskarane til å reflektera over faget sin karakter og historie og dermed over sin eigen praksis innafor

dei faglege institusjonane. I dette ligg det ei stor utfordring til resten av fagmiljøet.

Mag. art. Jorunn Veiteberg,
utstillingsleiar i Hordaland
Kunstnersentrum, Bergen.

Viktig litteratur som ikkje er nemt i teksten:

- Gloria Feman Orenstein, «Review Essay, Art History», *Signs*, nr. 2, 1975.
H. Diane Russell: «Review Essay: Art History», *Signs*, nr. 3, 1980.
Lucy R. Lippard: *From the Center: Feminist Essays on Women's Art*. New York 1976.
Feminism and Art History. Ed. by Norma Broude, Mary D. Garrard, New York 1982.
Women as Interpreters of the Visual Arts, 1820-1979. Ed. by Claire Richter Sherman, Westport, Connecticut, 1981.
Woman as Sex Object. Ed. by Linda Nochlin. Thomas B. Hess, New York 1972.
D. G. Bachmann, S. Piland: *Women Artists: A Historical, Contemporary and Feminist Bibliography*, London 1978.

Forskning på kvinner eller kjønnsrelasjoner?

«We have in fact plenty of data 'on women'. But when it comes to writing about them all too few of us know what to say. What is needed, is not som much data, as questions.» (M.S. Rosaldo 1980.)

Det er flere problematiske sider ved de forskningsretninger som har dominert anvendte kvinnestudier, mener sosialantropologene Karin Ask, Tone Bleie og Vigdis Broch-Due. Artikkelforfatterne ønsker å vise at det er behov for en alternativ forskningsstrategi som bedre setter oss i stand til å oppdage hvordan forskjellige forhold influerer kvinners (og menns) posisjon og livsmuligheter i ulike samfunn, og hvordan dette påvirkes av pågående endringsprosesser.

Introduksjonssitatet til Rosaldo oppsummerer på en meningsfull måte det som må være perspektivet for framtidig satsing innen kvinneforskningen; en villighet til å stadig stille nye *spørsmål* til data slik at en genererer bedre analytiske modeller som kan fange opp den *kulturspesifikke* formingen av kvinner og menn som sosiale personer. En slik forskningsstrategi krever at man fokuserer på *relasjoner* mellom forskjellige kategorier av kvinner/menn; kvinner/kvinner; og menn/menn i deres ulike kontekster.

Planlegging av utviklingstiltak har i de senere år fokusert på målrealisering ved tilføring av «pakker» til definerte mål-

grupper. Det ser ut til å være en voksende erkjennelse i planleggingsinstitusjoner at mange tiltak som enten har kvinner som målgruppe eller indirekte ønsker å påvirke deres levkår på en positiv måte, i praksis har resultert i en rekke utilsiktede og uønskede konsekvenser. Dessuten har det ofte vist seg at erfaringer fra ett område ikke nødvendigvis er anvendbare på andre. Tiltak som er vellykket for kvinner i en kultur kan få negative følger i en annen, samt influere sektorer og livsområder som ligger langt utenfor programmets tiltenkte nedslagsfelt. I noen sammenhenger nekter faktisk kvinnene å stille opp på «utviklens» premisser til tross for at prosjektene

er velmente og har som formål å bedre deres situasjon.

En redegjørelse for de eksplisitte og implisitte forutsetninger som synes å prege anvendte kvinnestudier, og som til nylig spilte en framtrædende rolle innenfor den grunnlagsorienterte kvinneforskningen, er således ikke bare av akademisk interesse. Slike overordnede forståelsesformer påvirker vår grunnleggende oppfatning av kvinner (og menn) som sosiale personer. De styrer vår datainnsamling i bestemte retninger, ofte på bekostning av den informasjon som faller utenfor våre konvensjonelle kategorier; og i neste omgang typen av tiltak som foreslås iverksatt av bistandsorganisasjonene. På bakgrunn av at grunnlagsforskningen er premissleverandører både for anvendte studier og program- og prosjektutforming, er selvrefleksjon nødvendig i den pågående norske diskusjon om prioriteringer og utforming av program i kvinneforskningen rettet mot andre samfunn enn vårt eget.

«Naturlige agenter»

I kjølvannet på den vestlige kvinnebevegelsen har u-lands kvinner blitt «oppdaget». Bistandsorganisasjonene har satt i gang spesielle program- og kvinneprosjekter; FN har avsatt et tiår (1975–1985) for kvinner og har arrangert en rekke internasjonale konferanser. Nairobi-konferansen i juni 1985 skal gjøre opp status og utforme videre strategi. Egne kvinneseksjoner innen statsforvaltningen har blitt opprettet i mange land, også i norske hovedbistandsland. Siden kvinner «på grasroten» som regel ikke har adgang til de etablerte informasjonskanaler for å artikulere sine egne behov, så har deres bedrestilte medsøstre tatt på seg rollen som talskvinner. Gitt den store aktivitet på retorikkens side, er det rimelig å forvente at man

på programsiden følger opp med en overordnet strategi for å integrere kvinner innen alle felter og nivå i samfunnet. Dette har dessverre ikke skjedd. Mange av tiltakene for kvinner definerer dem i realiteten som «sosialt klientell», ved å konsentrere innsatsen på områder som vanligvis tilfaller slike marginale grupper. Kvinner blir sett på som *naturlige* agenter for helse, ernæring, familieplanlegging, ved- og vannforsyning, dvs. alle aktiviteter som hører inn under «home-economics». Derimot tilskrives kvinner sjelden en tilsvarende status som sentrale aktører innen produksjon, sirkulasjon eller organisasjon; de feltene som hoveddelen av bistandsmidlene og ekspertisen er rettet inn mot. Hvis det tilbys inntektsskapende arbeid for kvinner, er dette ofte basert på håndarbeidsprodukter som omsettes på et turistmarked til lave priser, eller en hjemmeindustri for et marked der kvinner tilskrives status som husmødre og «secondary workers». Effekten av slike tiltak er at kvinner presses inn i de jobbene som er dårligst betalte og mest utsatt for markedssvingninger, mens menn har tilegnet seg en privilegert stilling med liten konkurranse fra kvinner om de mest produktive aktivitetene.

Den teoretiske forståelse som ligger bak denne praksis som et «hidden curriculum», er spesielt framtrædende i en bestemt type krysskulturelle analyser som trekker ut og sammenlikner enkeltfaktorer. Disse analysemodellene er preget av en fatal sammenvevning av forutsetningen om en gjennomtrengende og *universell mannsdominans*, og enkle strukturelle opposisjoner som samordner natur/kultur, domestic/public, ekspressiv/instrumentell, kvinne/mann osv. Man snakker om «familien», «husholdet», «den kjønnsbestemte arbeidsdelingen», «patriarkatet», i grammatikalske vendinger som kan tyde på at man tillegger slike begrep et almengyldig meningsinnhold og dermed signifikans som forkla-

ringsmodell. Den kjønnsbestemte arbeidsdelingen forstås som et skille hvor kvinner forblir i hjemmesfæren mens menn går ut for å utføre slike oppgaver som defineres som produktivt arbeid. Til tross for at det er vel kjent at fordelingen av oppgaver mellom kvinner og menn har utallige varianter fra en kultur til en annen, så er det mange forfattere som hevder at den arbeidsdelingen som er beskrevet ovenfor er den naturlige. Det er en utbredt oppfatning at *årsaken* til kvinners underordning er å finne i deres tilknytning til hjemmesfæren. Denne letingen etter *årsaken* til kvinners undertrykking, underordning har ofte søkt forklaringer i ulike aspekt ved hushold og familie som institusjoner.

Kvinner og husholdssfæren

La oss se litt nærmere på de implisitte og eksplisitte forutsetningene som gjør at husholdssfæren behandles som en ensartet, avgrenset og universell institusjon hvor kvinner som forvaltere av helse, barnestell og ernæring naturlig hører hjemme. Den mest iøynefallende forklaring er at forestillingen om husholdet som et separat og privat domene er så dypt forankret i vårt vestlige industrialiserte samfunn, at vi ikke greier å løsrive oss fra våre egne kategorier, selv i møte med radikalt forskjellige strukturer. En forutsetning som forsterker dette bildet av husholdet som en lett gjenkjennelig enhet, er at slike enheter ofte er overlappende med *familier*. Selv om hushold og familie i vanlig språkbruk ofte er synonymer, så refererer begrepene til forskjellige sosiale felt. Den vestlige familieideologi insisterer på at kjernefamilien er den normale enhet og at medlemmene skal bo under samme tak, til tross for det faktum at en stor prosentandel av husholdene avviker empirisk fra et slikt ideal. Dessuten er det et faktum

at i de fleste samfunn foregår rekrutteringen til hushold ideelt sett via slekts- og ekteskapsrelasjoner.

Kvinnens posisjon i hushold er ofte primært identifisert ved familierelasjoner som kone, datter, mor, søster med tilhørende sterkt kulturelt verdiladete forventninger. Slektskapsrelasjoner er som oftest gjennomsyret av forestillinger om naturlig atferd og moralitet nettopp fordi de er nært forbundet med foreldre/barn/søsken relasjoner og knyttet til tilfredsstillelsen av psykologiske og fysiologiske behov. Å trenge gjennom slike moralske koder, å finne ut av hva som er til forskjell fra hva som bør være, er både vanskelig og tidkrevende. I vårt eget samfunn kan avdekkingen av kvinnemishandling tjene som et eksempel på hvordan kulturelle myter om familie-idyll er blitt underminert.

En av de mange kvinneforskere som i løpet av de siste årene har satt våre naturalistiske forestillinger om husholdssfæren under lupen, er Olivia Harris. Hun har tatt for seg noen av de mest innflytelsesrike teoretikere innen feltet (Sahlins, Meillassoux, Chayanov).

De to første analytikere bygger videre på Chayanovs argumentasjon om at hushold innen en «peasant» økonomi, er orientert mot selvforsyning og derfor har en tendens til å slutte å produsere etter at grensen definert av husholdsmedlemmenes konsumbehov er nådd. Harris påpeker at Chayanovs teorier om russiske bønder er avhengig av et *marked* for jord, arbeid og produkter, og husholdene framstår som autonome nettopp fordi relasjonene mellom slike enheter formidles via abstrakt varebytte. Viktigheten av markedet i denne modellen er oversett av husholdsteorier som videreutvikler Chayanovs perspektiv, og dette har en rekke implikasjoner for våre konvensjonelle oppfatninger av hushold samt av kvinner og menn som sosiale aktører.

Ifølge Harris, så hviler Sahlins og Meillassoux' teorier om «the domestic mode of production» på to hovedforutsetninger. For det første: selv om hushold aldri er helt uavhengig, så er autonomi og selvforsyning idealer som påvirker økonomiske strategier. For det andre: det er en klar forskjell på sirkulasjonsformen *mellom* hushold og det som foregår *innen* et hushold. Mens distribusjon av varer, tjenester og arbeidskraft mellom hushold er preget av bytte og balanserte transaksjoner, så forutsettes den interne sirkulasjon å være kjennetegnet av generøsitet og «pooling» av ressurser. Begrepet «pooling» innebærer først en sentralisering og deretter fordeling. Agenten som fordeler arbeid og produkter innad er i disse teoriene *det mannlige overhodet* som har en naturlig autoritet knyttet til *farsrollen*. Den implisitte forutsetningen er at husholdet organiseres av og rundt et husholdsoverhode, og at distribusjonen er basert på kjønns- og alderskriterier. I praksis er dette bildet langt fra entydig. Kvinner og menn kan forvalte eiendom separat, ta del i ulike økonomiske aktiviteter som gir separate inntekter osv. Man kan heller ikke forutsette at barn alltid er under den direkte og eksklusive autoritet av farsfiguren. Det er dessuten dokumentert et økende antall «female headed» hushold i den 3. verden. Det er mange eksempler på at mødre har kontroll over sine barns arbeidskraft. I situasjoner preget av en økende involvering i pengeøkonomien er det ikke urimelig å forvente at penger, som en mer abstrakt form for verdi enn konkrete produkter, ville ha større sjanse for å bli underlagt forvaltning og fordeling fra en autoritetsfigur innen husholdet. Men også i slike tilfeller vet vi at det er stor empirisk variasjon i måten deler av husholdets inntekter blir fordelt og brukt.

Slike innvendinger betyr selvfølgelig ikke at begrepet husholdsoverhode er en

illusorisk størrelse i alle sammenhenger, men uansett må man kartlegge den faktiske kontroll og ikke forutsette et udiffensiert mønster. Med andre ord, vi må avvise en enkel «harmoni»-modell for de interne relasjoner i husholdet. Mange etnografiske eksempler viser at en endring i produktionsprofil, fra selvforsyning til markedsøkonomi og industrialisering, påvirker makt og autoritetsrelasjoner mellom husholdsmedlemmer. Flere aspekter ved institusjonaliseringen av mannlig autoritet over resten av husstanden er knyttet til *ekspansjon av statsmakt/byråkrati*. I mange stater blir overhodet pålagt ansvar for å betale skatter og forvalte juridiske kontrakter på vegne av familiemedlemmene. Organiseringen av husholdet rundt et mannlig overhode har en tendens til å forsterkes som følge av byråkratiske forordninger og prosedyrer.

Lukkede rom

Visse aktiviteter synes å være knyttet til husholdsenhetene i mange samfunn, for eksempel fysiologiske behov som søvn, matlaging, yngelpleie, vask osv. I mange analyser skilles dette ut som en egen type arbeid – nemlig *reproduksjon* (noen teoretiske forsøk er gjort for å spesifisere biologisk reproduksjon i forhold til ulike former for sosial reproduksjon). Assosiasjonene mellom barnefødsler, oppfostring, husarbeid, hjemmesfæren og kvinnelige aktører, er ofte tatt som *gitt* av mange kvinneforskere. Selv om dette skulle være en empirisk holdbar observasjon for mange samfunn, så er det langt fra tilstrekkelig som forklaring på kvinners posisjon. Slike aktiviteter kan godt utføres i andre felter enn husholdet og være preget av ulike former for sosiale samarbeidsrelasjoner og arbeidsdeling, hvor noen kvinner (eller

menn) tar hånd om barnepass og matlaging og dermed muliggjør at andre kan ta lønnsarbeid osv.

Slike uuttalte premisser er viktig å klargjøre fordi de stadig reproducerer forståelsesformer om husholdet som en egen sfære, universelt utbredt ganske enkelt fordi kvinner føder barn. Kvinner assosieres med *hjemmesfæren* og hjemmesfæren med kvinner; – og kvinners aktivitetsfelt er apriori definert å høre inn under hjemmesfæren nettopp fordi kvinner utfører disse. Den samme sirkelargumentasjon brukes for å definere den *offentlige* sfære som et sosialt rom hvor menn er de sentrale agenter og kvinner i tråd med den kjønnsbestemte arbeidsdelingen ikke har adgang. Slik framkommer to lukkede rom. Det ene er organisert ut fra fysiologiske og *naturlige* funksjoner, *konsum, bruksverdi, reproduksjon og kvinner*; mens det andre rommet kjennetegnes av *kultur, produksjon, bytte, sosiale relasjoner og menn*. Denne begrepsmessige todelingen blir deretter empirisk signifikant og konkret, når utviklingstiltak utformes og utføres i samsvarende med disse analytiske konvensjonene.

For å gi ett eksempel på bistandsorganisasjonenes tankegang om kvinner og hushold, vil vi sitere fra NORADs handlingsplan for kvinnerettet bistand (1984):

«Kvinnerettet bistand er bistand til fordel for barn. Barn tilbringer de første årene av sitt liv i eller nær hjemmet hvor kvinner i stor grad er med på å utforme deres livsbetingelser. Videre . . . kvinnerettet bistand gavner også syke og gamle. I alle kulturer er omsorg for de svake kvinnearbeid. Tilføring av ressurser til kvinner vil bedre kvinners evne til å ta vare på de svake i samfunnet . . . Kvinnerettet bistand vil ikke bare kunne øke brutto nasjonalprodukt, bedre nasjonal matforsyning og øke vare- og tjenestetilbudet. I tillegg kommer bedring i hele familiens levestandard.» (s. 21)

Vi mener at denne begrunnelsen viser hvordan vår kulturelle forståelse av kvinners «naturlige» rolle i hushold og familie

nedfeller seg i utformingen av bistandspolitikk. Ved å understreke kvinners rolle som omsorgsarbeidere og harmonimodeller for hushold, argumenterer en for at det som er godt for kvinnen er godt for husholdet og vice versa. Den overordnede hensikten, økonomisk utvikling helliger middelet, kvinnerettet bistand. «Kvinnerettet bistand er derfor ikke primært et kvinneanliggende, men kanskje den viktigste *bistandspolitiske oppgaven* vi står overfor i midten av 1980-årene» (s. 21).

Nyere forskning, i større grad den spørsmålsorienterte i Rosaldos betydning, har vist at kvinners sosiale relasjoner hverken er universelt underordnet eller universelt avhengig. Kvinner har skapt kultur, tatt politiske beslutninger, og født barn samtidig og uten strukturelle konflikter i mange samfunn. En krysskulturell sammenligning av nyere dato konkluderer på følgende måte:

«We do not find a pattern of universal male dominance, but much variation from culture to culture in virtually all aspects of the position of women relative to men. Our findings do lead us to doubt that there are cultures in which women are totally dominant over men. Rather, there is substantial variation from societies with very general male dominance to other societies in which broad equality and even some specific types of female dominance over men exist. The whole notion of assuming universal male dominance and then looking for universal explanations for that dubious assumption seems to us unproductive enterprise» (Whyte 1978; 167–68).

Metodiske konsekvenser

De konklusjonene vi trekker på bakgrunn av dette, er at vi må utvikle metoder som er rettet inn mot å *oppdage* de relevante enhetene og relasjonene som produserer kvinners posisjon, for å kunne utvikle fruktbare modeller for å forklare hvordan denne virkeligheten produseres.

Vi har antydnet noe om omfanget av og

variasjonene i de oppgavene hushold i ulike kulturer ivaretar. Samtidig har vi prøvd å gi noen kritiske vurderinger av bruken av husholdsbegrepet i ulike teorier.

Innen det perspektivet vi argumenterer for er f.eks. hushold et aspekt ved noen virksomheter, og den samme begivenhet kan inngå i og ha konsekvenser innen flere sosiale felt (Grønhaug 1974). For å løsrive oss fra en overføring av *våre* ideer om kvinners roller i hushold, er det viktig å analysere de oppgaver (tasks) og samarbeidspartnere (teams) (Grønhaug, op.cit.) som blir dannet i et hushold for å løse ulike oppgaver. På denne måten vil vi også bli tvunget til empirisk dokumentasjon av forskjeller samfunn imellom når det gjelder hvilke oppgaver som skal løses (t.d. utdanning) og hvem (t.d. foreldre vs. skole) som forventes å løse dem. Dette er spesielt viktig i en sammenheng der mye av den kvinnerettede bistanden synes å fokusere på *husholdet*.

Det bringer oss over på vårt andre poeng, nemlig at kvinner er deltakere i andre sosiale felt enn husholdsfeltet. Sosiale felt defineres her som serier av handlinger relatert til avgrensbare aktiviteter og mål, men som produserer muligheter og begrensninger for deltakelse innen andre sosiale felt. Som eksempel kan vi tenke oss at tilsiktede og utilsiktede konsekvenser av aktiviteter i husholdet produserer begrensninger på kvinners deltaking innen økonomiske felt. Videre er det viktig å undersøke ulike sosiale felt m.h.t. *skala*, dvs. antall personer involvert og størrelse, utstrekning i tid og sosialt rom. Dersom vi tar utgangspunkt i en slik feltanalyse istedenfor en enkel todeling av kvinners verden (privat/offentlig), tvinger det oss til å demonstrere empirisk hvilke feltsammenhenger som er dominerende, ved å nøste opp konsekvenser av hendelser som påvirker konkrete personers *livsløp*.

På en slik måte kan vi undersøke implikasjonene av trekk ved hushold, sosiale nettverk, produksjonssammenhenger, varesirkulasjon, byråkrati og statsdannelser for konstitueringen av menn og kvinner som sosiale personer.

Både mannlige og kvinnelige aktører deltar i mange overlappende felt som påvirker rolleatferd og aktivitetsområder, og som gir muligheter og begrensninger for utfoldelse, tilgang på økonomiske ressurser, politisk makt, autonomi osv. Utgangspunktet er nettopp å forfølge hvordan sosiale personer konstrueres via deltaking i sosiale felter av ulik skala.

Kvinner ingen homogen gruppe!

Det tredje poeng blir da å *analysere* hvordan kvinner som sosiale personer blir konstruert (reprodusert, eventuelt destruert) gjennom at hun deltar i mange ulike sosiale felt samtidig og over ett livsløp. Det sentrale i analysen blir å beskrive hvilke relasjoner, nettverk og posisjoner kvinner som sosiale personer inngår i. Utviklingstiltak rettet inn mot endring av kvinners posisjon ved å endre dette mønsteret må som et første steg utvikle analyser og begrep som anerkjenner at *kvinner ikke* er en homogen gruppe.

Selv om grensene mellom anvendt forskning og grunnforskning selvsagt er flytende, så mener vi altså å kunne isolere noen trekk som er framtreddende innen den anvendte forskningen. Slike studier er i hovedsak preget av en funksjonalistisk tilnærming til kvinner (og menn) samt helt bestemte forestillinger om hvilke aktivitetsfelt disse kvinnelige aktørene inngår i. Disse aktiviteter – kvinner som barneoppdragere, ernærings- og helseforvaltere, og

marginale selvforsyningsprodusenter – blir knyttet til nokså diffuse og ofte udefinerte sosiale enheter som hushold og familie. Både aktivitetene og de sosiale enheter som de forutsettes å bli utført innenfor, og dermed kan forklares utifra, forutsettes å være en egen avgrenset og isolert domene som kan utskilles fra en mer offentlig sfære der produksjon og politikk blir ivaretatt av mannlige aktører. Kvinner blir ofte karakterisert som affektive og konservative håndhevere av moral, religiøse verdier etc. I den grad «kultur» blir behandlet, er det som forklaringsvariabel for holdninger og atferd som ikke var forutsatt eller er avvikende fra det mønsteret «utviklerne» kunne ønske seg å realisere. Hva vi vil hevde er at før man trekker en slik konklusjon bør vi først avdekke hva vi kan kalle kvinners opportunitetssituasjon; hvilke for-

hold det er *de* må ta hensyn til i sitt daglige liv. Først når vi vet noe om disse forhold kan vi vurdere hva slags «tiltak» som vil bedre kvinners vilkår og hvordan disse skal tilrettelegges.

Karin Ask,
Mag.art. sosialantropologi
p.t. forskningsassistent CMI/
hjelpelærer Sosialantropologisk institutt,
Universitetet i Bergen

Tone Bleie
Stud.mag.art.
Sosialantropologisk institutt, Universitetet
i Bergen/studentstipendiat CMI

Vigdis Broch-Due
Vit.ass. Turkana-prosjektet ved
Sosialantropologisk institutt,
Universitetet i Bergen

En av ildsjelene bak åpningen av Forum i Trondheim, psykolog Agnes Andenæs, sammen med professor Harriet Holter som var foredragsholder ved åpningen 4. mars. (Foto: Fotogjengen.)

Forskningens framtid

To nye stortingsmeldinger

Regjeringen har nylig presentert to nye stortingsmeldinger som begge angår kvinners plass i forskningsverdenen. Disse er:

- Stortingsmelding nr. 60 (1984-85) *Om forskningen i Norge*, Tilråding fra Kultur- og vitenskapsdepartementet, 20. mars.
- Stortingsmelding nr. 69 (1984-85) *Om tiltak og virkemidler i likestillingspolitikken*, Tilråding fra Forbruker- og administrasjonsdepartementet, 29. mars.

Stortingsmelding nr. 60, Om forskningen i Norge

Regjeringen peker her ut fem hovedinnsatsområder for framtidig norsk forskning. Disse er:

- Informasjonsteknologi/telematikk
- Bioteknologi, herunder havbruk

- Forskning knyttet til olje- og gassvirksomheten
- Organisasjon, ledelse og styringssystemer
- Tradisjons- og kulturformidlende forskning

Bortsett fra i det siste innsatsområdet er kvinneandelen på forskernivå *meget* lav. Det er også høyst uklart om den vil stige i årene framover uten at det legges opp til konkrete og til dels storstilte rekrutterings tiltak. Vi gjengir nedenfor det avsnittet som tar for seg likestilling, og vi har bedt fire erfarne forskere om å kommentere meldingen ut fra et kvinnesynspunkt. Disse er førsteamanuensis, dr. med. Grete Botten fra medisin, forskningsveileder, Ph.d. Helga Hernes fra samfunnsvitenskap, førsteamanuensis, dr. techn. Signe Ratkje fra teknologi/naturvitenskap, og professor, dr. philos. Vigdis Ystad fra humaniora.

7.5 ØKT KVINNEANDEL

Det er bred enighet om betydningen av at likestilling mellom kjønnene blir fulgt opp så raskt som mulig også i forskersamfunnet. Stortinget la stor vekt på dette under behandlingen av den forrige forskningsmelding, St.meld. nr.119 (1980-81) og tilleggs-meldingen, St.meld. nr.69 (1981-82).

Utviklingen mot likestilling i forskersamfunnet går langsomt. Kvinneandelen blant det vitenskapelige personalet i universitets- og høyskolesektoren er økt fra 9% til 15% i løpet av 20 år fra 1961 til 1981 (fig. 33). Det er ca. 950 kvinner blant de vel 6 200 forskere i denne sektor. Av de ca. 4 400 forskere i instituttsektoren er det ca. 500 kvinner. For næringslivet foreligger det ikke tall.

Men selv om utviklingen går atskillig langsommere enn man kunne håpe, er det adskillige positive trekk i bildet. Kvinneandelen i høyere utdanning er stadig økende. Stadig flere kvinner søker til utdanninger som tradisjonelt har vært spesielt mannsdominerte, som f.eks. sivilingeniørutdanningen ved NTH, hvor det i 1984 ble tatt opp 27,5% kvinner. Det er en klar økning av kvinneandelen i rekrutteringsstillingene ved universiteter og høyskoler. Fig. 34 viser at den i 1981 var den nådd opp i over 20%, og at økningen har vært sterkest de siste årene.

Forskersamfunnet har vært så utpreget mannsdominert at en utvikling frem til full likevekt mellom kjønnene vil ta lang tid. I den situasjon vi nå er, og hvor forskeryrket ikke er et vanlig yrke for kvinner, er det viktig at både praktiske og symbolske barrierer for å komme inn i dette yrket nedbygges. Regjeringen ser det derfor som positivt at forskningsmiljøene tar initiativ til mekanismer som kan fremme økt likevekt i forskningen.

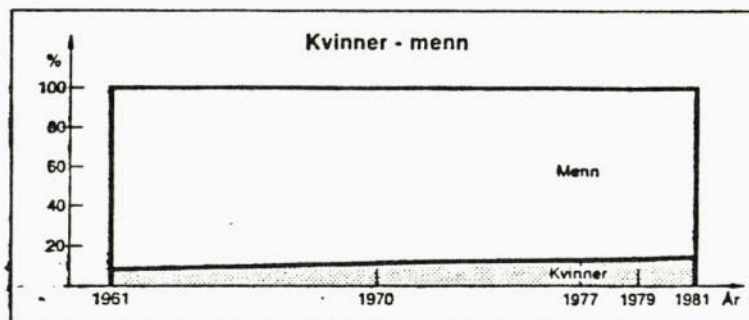
I første omgang bør man legge størst vekt på forhold i utdanningsperioden. Det er vanligere for kvinner enn for menn å avslutte utdanningen med en lavere grad. Forholdene bør

legges bedre til rette slik at kvinnene i større grad kan føre studiet frem til en høyere grad. I denne forbindelse er bedret barnehavetilbud for studenter er særlig viktig virkemiddel. Våre universiteter og høyskoler må sikre at det enkelte studium lar seg gjennomføre på normert tid. Det vil sannsynligvis øke den andel som fullfører, både blant kvinner og menn.

Også på denne bakgrunn er det viktig å bygge ut den organiserte forskerutdanningen. Det vil både føles naturligere og mer motiverende for kvinner å gå inn for forskeryrket når man kan tilby lovende uteksaminerte kandidater en organisert forskerutdanning frem til en doktorgrad på vanlig internasjonalt nivå, og hvor normert utdanningstid svarer til et par års fulltids innsats.

I en vitenskapelig utdanningsstilling hvor man også underviser noe eller har andre plikter ved siden av forskningen, bør man ha mulighet til å gjennomføre forskerutdanningen i løpet av fire år, slik Kirke- og undervisningskomiteen ga uttrykk for i Innst.S. nr.140 (1982-83). Tidsrammene må brukes fleksibelt. Det er innført ordninger slik at tilsettingsperiodene for rekrutteringspersonalet forlenges hvis det har blitt avbrudd i forskningsmulighetene på grunn av omsorgsarbeid. Generelt vil liberale permisjonsregler for kvinnelige forskere være viktige.

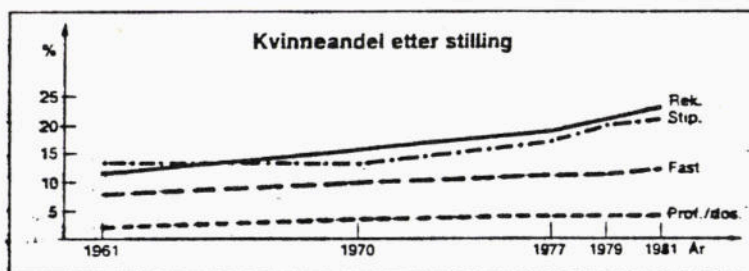
Med en økende gruppe av kvinner som i relativt ung alder har tatt en doktorgrad, og dermed har dokumentert fullført forskerutdanning og kvalifikasjoner som forskere, vil betydningen av å få flere åpninger og dermed flere muligheter for ansettelse i forskerstillinger øke. En generell økning i rekrutteringsmulighetene vil således også komme kvinnelige forskere til gode. Det vil være en meget viktig forskningsstrategisk oppgave å øke kvinneandelen i forskningen. Oppgaven er tverrfaglig og gjelder både forskningsrådene og alle de forskningsutførende enheter.

Figur 33. Vitenskapelig personale i universitets- og høyskolesektoren i 1961 - 1981 etter kjønn. Prosent.

Fra 1961 har kvinneandelen i universitets- og høyskolesektoren økt fra 9% til 15% i 1981. I instituttsektoren var kvinneandelen noe lavere. Den økte fra 9% i 1974 til 12% i 1981. Det var 950 kvinner i universitets- og høyskolesektoren og 500 kvinner i instituttsektoren i 1981.

Kilde: NAVF's utredningsinstitutt.

Figur 34. Kvinneandelen i universitets- og høyskolesektoren i 1961 - 1981 etter stillingsgruppe. Prosent.

Kvinneandelen i faste vitenskapelige stillinger har i løpet av de siste 20 år økt fra 8% til 12%. I 1970 var andelen 10%. Blant rekrutteringspersonale er andelen nesten fordoblet med en noe sterkere økning etter 1977 enn før. Andelen kvinner er lavere for stipendiater enn vitenskapelige assistenter.

Kilde: NAVF's utredningsinstitutt.

Vigdis Ystad:

Stortingsmelding nr. 60 (1984–85), «Om forskningen i Norge», preges på flere områder av vilje til nytenkning. Blant annet er det gledelig at man legger sterkere vekt enn før på at alle former for kunnskap er med på å prege vårt moderne samfunn, ved at de «påvirker også de religiøse, moralske og estetiske idéer og de mål vi, både som samfunn og enkeltmennesker, anser som etterstrebellesverdige» (Meldingen, s. 14). Dette gjelder også de «kulturelle og samfunnsmessige konsekvenser av teknologien». Meldingen understreker det selv-sagte – men tidligere ikke alltid like bevisstgjorte – at all forskning og kunnskapsutvikling i siste omgang skjer for å tjene «mennesket selv».

En må fortolke de nye signaler dithen at ulike verdiperspektiver som er forbundet med all forskning nå ønskes trukket frem og gjort gjeldende i forbindelse med forskning innen de ulike innsatsområder.

I denne sammenheng er det ett perspektiv som nok nevnes, men som burde fått en langt mer markert behandling enn tilfellet er: Nemlig kvinneperspektivet og alle de problemer som knytter seg til dette. Forskningsmeldingen uttrykker nok et klart ønske om å øke kvinneandelen blant norske forskere: «Det er bred enighet om betydningen av at likestilling mellom kjønnene blir fulgt opp så raskt som mulig også i forskningssamfunnet», heter det (s. 63). Det er imidlertid høyst uklart hva som ligger i dette utsagnet. Betyr det at kvinnene skal ha samme individuelle rettigheter og muligheter som menn til å satse på en forskerkarriere? Eller betyr det at målet er en lik fordeling av kvinner og menn blant norske forskere? Det er også uklart *hvorfor* man ønsker en øket kvinneandel blant forskerne. Er det ut fra en generell likestillingsideologi? Eller fordi man nå vil utnytte halve befolkningens begavelsesressurs mer

aktivt? Eller har det sammenheng med verdiproblematikken i meldingen generelt, slik at man ønsker å bringe inn i forskningen de vurderinger og perspektiver *kvinne* kan bidra med?

De tre siste momentene er ikke klart uttrykt, men fordi meldingen som helhet legger så stor vekt på verdiproblematikken og de menneskelige perspektiver, velger jeg å fortolke den dithen at både generell likestillingsideologi og ønsket om en klarere verdiproblematikk i forskningen ligger til grunn for et ønske om bredere kvinne deltakelse.

Tilstanden i dag er imidlertid ikke lys: Ifølge meldingen økte kvinneandelen av forskerne fra 9% til 15% på 20 år (fra 1961 til 1981). Hva meldingen imidlertid *ikke* sier, er at den vesentligste av denne økningen kom tidlig i perioden, i takt med den store utbyggingen av stillinger i 1960- og først i 1970-årene. Men etter innføringen av stillingsstoppen er kvinneandelen øket *bare ubetydelig*, og den stiger nå meget langsomt. Hva mer er, og som meldingen ikke klargjør eller reflekterer over, er at økningen i det vesentligste skyldes at kvinner er ansatt på mellomnivå. Andelen av kvinner i toppstillinger har holdt seg *så å si uendret* i løpet av den 20-års perioden meldingen opererer med: Den er ikke vesentlig høyere i 1981 enn i 1961!

Tallene taler for seg selv. Det er altså all grunn til, som meldingen også sier, å bygge ned «både praktiske og symbolske barrierer for å komme inn i dette yrket». At det ikke går av seg selv viser utviklingen det siste tiåret: Således vet vi at kvinneandelen av forskere ved universiteter og høyskoler holdt seg relativt *konstant* gjennom hele 1970-tallet, og at den lille økningen som da kunne spores kom på mellomnivå (*Kvinner og forskning. Hva kan NAVF gjøre?*, NAVF, 1981). Alt dette – *til tross for* at institusjonene i samme tidsrom hadde økende bevissthet om likestilling og klare

ønsker om å praktisere kjønnskvoltering ved ansettelser (siste halvdel av 70-tallet).

Hva foreslår så Stortingsmeldingen for å få fortgang i utviklingen? Den som venter seg konkrete eller forpliktende utsagn vil nok bli skuffet. Det sies *intet* om *hvordan* de symbolske og praktiske barrierer skal bygges ned! *Regjeringen foreslår ingen tiltak*, men legger ansvaret over på institusjonene og «ser det (...) som positivt at forskningsmiljøene tar initiativ til mekanismer som kan fremme økt likevekt i forskningen» (s. 63).

Der hvor slike tiltak trengs i særlig grad, er for toppstillingenes vedkommande. Da kommer meldingens ønsker til å stå i et underlig lys, for departementet gav i fjor institusjonene melding om at de *ikke* hadde anledning til å praktisere kvotering eller favorisering av kvalifiserte kvinner ved ansettelser i slike stillinger. Hvilke tiltak er det *da* man tenker på? Problemet er ikke reist.

Det samme ser ut til å gjelde tiltak på lavere nivå. Det heter at institusjonene bør bygge ut et «bedret barnehavetilbud for studenter» og «bygge ut den organiserte forskerutdannelsen» (s. 63). (Underforstår man at kvinnelige forskere har større behov enn menn for å holdes i ørene under sin forskerutdanning – slik det vil bli med et strengt formalisert doktorgradsopplegg?)

«Liberale permisjonsregler for kvinnelige forskere» i rekrutteringsstilling antydes også, men *intet* konkret om hva man her tenker seg. Dette er imidlertid *ordninger som forlengst er gjennomført*, og de betyr altså *intet* nytt. Derimot kan det jo nevnes at departementet nå har utarbeidet et forslag til regelverk for ansettelse i rekrutteringsstilling der man *ikke lenger* (ifølge forslaget) skal ha mulighet til å få *forlengelse av stipendperioden* på grunn av spesielle omsorgs- eller tilsvarende forpliktelser, – slik det hittil har vært praktisert

både innenfor NAVF og ved institusjonene!

Alt i alt kan man vel si at Stortingsmelding 60 inneholder en del fromme ønsker på kvinnes vegne – men skuffende lite av nye tanker. Ikke ett eneste konkret forslag om å bedre kvinneandelen blant norske forskere fremlegges. Det som nevnes av konkrete ordninger, er slike som allerede er gjeldende, og forøvrig antydes bare at eventuelle andre tiltak får bli de enkelte institusjoners ansvar. Men det er ikke *slik* kvinnelige forskere og forskerrekutter venter å finne det i en melding om hva landets regjering ønsker å sette i verk for å bedre kjønnsbalansen i det norske forskersamfunn!

Helga Hernes:

Stortingsmelding 60 «Om forskningen i Norge» fokuserer sterkt på organisasjonsutvikling. Dette er gledelig nettopp fordi dette perspektivet har stått for mye i bakgrunnen de siste årene. Men også likestillingsaspektet trenger et fokus på institusjonsnivå. Ikke slik det nå er gjort – behandlet under personalpolitikk i snevreste forstand. Det er beklagelig at forskningsmeldingen ikke problematiserer at kvinneandelen blant forskere stort sett er på det samme lave nivå når det gjelder høyere stillinger, og at den veksten som har skjedd på rekrutteringsnivå nesten ikke gjenspeiles i faste vitenskapelige stillinger. Dette er et sentralt område hvor det kreves et organisasjonsutviklende perspektiv, heller enn et rent personalpolitisk, rekrutterende perspektiv. Det er derfor av vesentlig betydning at forskningsinstitusjonene – universiteter og forskningsråd – pålegges å utarbeide egne organisasjons- og utviklingsplaner.

Signe Kjelstrup Ratkje: Fire vekstområder

Stortingsmelding 60 følger opp statsbudsjettet med å argumentere videre for 4 vekstområder innen teknisk-naturvitenskapelig forskning. Disse er:

- informasjonsteknologi
- bioteknologi
- petroleumsteknologi
- materialteknologi

Petroleumsteknologi og bioteknologi/havbruk må utvikles fordi Norge har spesielle forutsetninger. Informasjonsteknologi vil kunne skape en ny samfunnsstruktur ved at arbeidsplassene kan skapes og innrettes på en helt annen måte enn i dag. Materialteknologi er generelt viktig for industrien.

På alle områder kreves høyteknologi-kompetanse som igjen er basert på et solid naturvitenskapelig grunnlag. Kvinners deltagelse til nå har vært gjennomgående liten. Bare 15% av de ansatte totalt i universitets- og høyskolesektoren er kvinner. I teknologiske miljø er tallet svært mye lavere. Det er imidlertid grunn til optimisme. I 1984 nådde f.eks. antallet opptatte kvinner på NTH en ny topp med 27% etter en jevn stigning, særlig de 4 siste år, se Tabell 1. Tilsvarende tall for TOS (teknisk orienterte studier) er ikke kjent, men ifølge St.meld. 66 «Om høyere utdanning» er andelen kvinner med hovedfag innenfor naturvitenskap nå på 25% mot 10% i 1970.

Tabell 1. Opptaksprosjenter for kvinnelige studenter ved NTH 1972-1984.

År	1972	1980	1982	1984
NTH totalt	5,7	15,5	23,6	26,9
Arkitekt	18	42	54	68
Berg A	0	10	27	38
Berg B	0	28	28	35
Bygg	1	7	22	25
Elektro	2	4	12	17
+ Data	-	7	10	13
Kjemi	22	51	58	49
Maskin	0	7	6	15
Fysikk	10	18	34	34
Marintek	0	7	7	10

Andel ved Avdelingene i %

Bruker vi studenttallene fra NTH til en nærmere analyse av fordeling av kvinner innen innsatsområder, ser vi at andelen kvinner er betydelig innen avdelinger som dekker bioteknologi (Kjemiavdelingen), petroleumsteknologi (de fleste avdelinger) og materialteknologi (Avd. for fysikk og matematikk, Kjemiavdelingen, Bergavdelingen, Maskinavdelingen). For informasjonsteknologi (Avdeling for elektroteknikk og datateknikk) er andelen kvinner noe svakere. Det kan derfor synes viktig å motivere kvinner ekstra for en innsats innen informasjonsteknologi.

Langsiktig forskning/anvendt forskning/rekruttering

Det viktigste trekk i St.meld. 60 er at det skal legges mer vekt på grunnforskning etter at en skjev fordeling har utviklet seg gjennom mange år.

Figur 1 viser at fordeling av midler mellom grunnleggende og anvendt forskning innenfor teknologiområdet er særlig skjev. En måte å prioritere grunnleggende forskning på er å styrke forskerutdanningen. Med en utbygging av dr.ing./dr. scient. stipend-program kan en fange opp en stor del av de kvinner som nå har begynt sine studier. Dette vil føre til en økning i kvinner i teknisk naturvitenskapelig forskning, utover den prosentandel som er nå. Men dette vil ikke kunne skje uten videre. Det må tas hensyn til forskerrekruetene. Forholdene må ikke være slik at de blir nødt til å velge mellom faglig karriere og å få barn. Derfor bør stipendiatorordningene gjøres fleksible m.h.t. tidsrammer. Dette er nevnt i St.meld. 60 som et virkemiddel. Men enda viktigere enn dette er et bedret barnehagetilbud til barn av kvinner i utdanningsstillinger. I denne sammenheng kan ikke Universitetene selv gjøre noe. Kommunene prioriterer ikke bedriftsbarnehager, og statsinstitusjonene har til nå bare unntaksvis fått midler til dette.

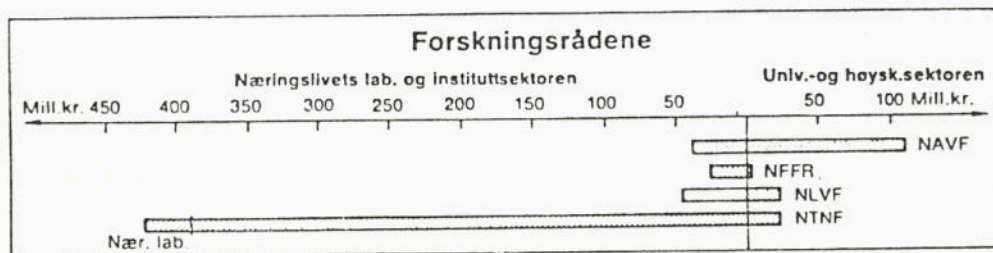
Teknologioverføring fra utlandet

Økningen av kvinner i teknologiske fag de siste årene er gledelig, men bør ikke uten videre tas som en selvfølge. En kan derfor stille spørsmål ved Regjeringens planlagte satsing på grunnutdanning i utlandet, særlig for sivilingeniører. Utenlandsutdanning vil favorisere andel menn på bekostning av kvinner. Unge kvinner trenger ekstra motivasjon for å velge mannsdominerte yrker. Utdanning i utlandet representerer nok en barriere å forsere. Det er også et spørsmål om teknologi-overføring vil skje via grunnutdanning. Utveksling på dr.ing./Ph.D.-program vil derimot sikkert bidra til teknologioverføring, uten at kvinneandel i teknisk naturvitenskapelige fag skulle reduseres. Uansett betinger teknologioverføring at utdannelsen i Norge holder kvalitetsmessige mål. NTH produserer nå flere studenter pr. ansatt enn for noen år tilbake. Denne utviklingen er også viktig å snu.

Hvorfor skal kvinner med?

Begrunnelsen for å få flere kvinner i teknisk-naturvitenskapelig forskning er klar av to viktige grunner.

1. Ifølge en NTH-undersøkelse¹ har kvinnelige studenter gjennomgående andre mål på sin faglige virksomhet enn mannlige. Mens menn er mer opptatt av lønn og karriere, er kvinner opptatt av å

Figur 1. FoU utgifter i Norge i 1982 finansiert av forskningsrådene. Fra St.meld. 60 (Fig. 18).

- bruke faget sitt, særlig i et videre samfunnmessig perspektiv.
2. De faglige utfordringer er store: Halvparten av landets intelligensressurs bør utnyttes bedre.

1. E. Kvande, *Kvinner og høyere teknisk utdanning del II*, IFIM/NTH, 1984.

Grete Botten:

Kvinneandelen i medisinsk forskning er fremdeles lav. Så vel fra statlig som fra faglig hold er det ofte gitt uttrykk for at andelen innen all type forskning bør økes. Det var derfor med visse forventninger om å finne forslag til konstruktive tiltak jeg tok fatt på Stortingsmelding 60, «Om forskning i Norge». Forventningene ble ikke innfridd. Snarere vil nok de generelle forskningspolitiske tiltak og prioriteringer meldingen legger opp til, kunne ha motsatt virkning. Det synes faktisk som om det kan bli enda vanskeligere for kvinner å få innpass i forskning generelt og i medisin spesielt.

Forskningsmeldingen tar blant annet opp området *forskerutdanning*, og legger vekt på behovet for et mer strukturert doktorgradsopplegg. Så langt imøtekommer den også behovet fra medisinsk hold. Men når den samtidig legger opp til en meget stram tidsramme for utdanningen, ser vi straks at dette kan virke som en ytterligere barriere for kvinner mot å satse på en forskerkarriere. Det medisinske studium har ingen forskeropplæring. Vanligvis har den første opplæringen skjedd gjennom studentstipend (NAVF) og/eller gjennom mer eller mindre kortvarige stipend etter endt studium. Pr. i dag har kvinnelige studenter i langt mindre grad enn sine mannlige medstudenter benyttet seg av stipendordningene. Erfaringsmessig har kvinners interesse for forskning startet på et senere stadium og gjerne etter noen år i klinisk ar-

beid. Den målrettede forskerkarrieren Forskningsmeldingen legger opp til, er derfor i utgangspunktet lite tilpasset kvinners virkelighet. Den mulighet for fleksibilitet som i dag foreligger, og som utvilsomt har vært til fordel for kvinner, ikke minst kvinner med omsorgsansvar, skal altså begrenses.

I Forskningsmeldingen sies det riktig nok at det «er bred enighet om betydningen av at likestilling mellom kjønnene blir fulgt opp så raskt som mulig i forskningssammenheng» (s. 63). Det nevnes imidlertid ikke et eneste konkret forslag til likestillingsfremmende tiltak. Innen medisin kunne man f.eks. ha knyttet dem til områdene almenmedisin og samfunnsmedisin. (Dette er områder Rådet for medisinsk forskning (NAVF) ønsker å prioritere; Meldingen s. 103–104.) Vi vet at kvinners erfaringer og kunnskaper er viktige å få med i framtidig forskning innen disse områdene, og at mange kvinner også er svært interessert i å forske nettopp her. Kvinnene bør derfor ikke utelukkes fra starten, men på ulike måter oppfordres til å delta og til å fortsette. Dette kan blant annet skje ved kvoteordninger, veiledningsordninger, ulike informasjonstiltak og fleksibilitet med hensyn til bruk av tid i rekrutteringsperioden. Regjeringen må være villig til å gi klare direktiver i denne retning. Vage formuleringer hjelper oss dessverre lite.

Stortingsmelding nr. 69. Om tiltak og virkemidler i likestillingspolitikken

Kvinner i forskning og forskning om kvinner får en relativt bred plass i likestillingsmeldingen. Fra kapittel 5 om «Utdanning og forskning» gjengir vi følgende:

Kvinner som forskere

Det vil sannsynligvis være av betydning for kvinner at det nå arbeides med en organisert forskerutdanning. Liberale permisjonsrettigheter vil også være viktig for kvinner.

Flere kvinner søker til utdanninger som er mannsdominerte, og dermed øker rekrutteringsgrunnlaget til forskeryrket på disse områdene. I løpet av de siste 10 årene har det vært størst økning av kvinnelige studenter innen teknisk-naturvitenskapelige fagområder og innen samfunnsvitenskapene.

Regjeringen vil i årene framover prioritere forskning som kan stimulere til teknologisk utvikling og økonomisk vekst, både innen grunnforskning og anvendt forskning. Det trengs derfor økt innsats for å styrke kvinners kompetanse og muligheter for rekruttering til relevante fagområder. Det er få kvinnelige forskere innen det teknologiske området både i den offentlige sektor og næringslivssektoren. *Industri-departementet* rår over en vesentlig andel av midlene til anvendt forskning og utviklingsarbeid på dette feltet, gjennom sitt overordnede ansvar for Norges teknisk naturvitenskapelige forskningsråd og Industrifondet og gjennom støtte til bransjeforskningen. Det vil derfor bli lagt vekt på å finne virkemidler som kan øke kvinners motivering og faglige utvikling på disse områdene, f.eks. gjennom stipender. (s. 39)

Økt kunnskap om kvinners situasjon

Sekretariatet har fungert som et informasjonssenter og samordningsorgan for kvinneforskningen. Det har arbeidet for å styrke forskningen, gjennom programvirksomhet, forskningsveiledning, seminarer og støtte til faglig utvikling. Sekretariatet har arbeidet med formidling av forskningen gjennom bibliografisk arbeid og infor-

masjonsbladet «Nytt om kvinneforskning». Sekretariatets funksjon i *forskningsformidlingen* bør styrkes framover. Sekretariatet står ennå i startfasen når det gjelder det naturvitenskapelige og medisinske felt. Ikke minst innen disse feltene er det behov for Sekretariatets innsats for å påvirke rekrutteringen og forskningens innhold.

Det vil også i årene framover være behov for å fremme og koordinere kvinneforskningen på nasjonal basis. Kultur- og vitenskapsdepartementet ser Sekretariatets funksjon i dette arbeidet som svært viktig og vil derfor bidra med midler til videre drift, herunder støtte til Sekretariatets informasjons- og formidlingsarbeid. (s. 40)

Forskningsprogram om likestilling

Årsaken til mangel på likestilling må søkes i samspillet mellom ulike institusjoner – familien, arbeidslivet og politikken – og ikke begrenses til studier av enkelte institusjoner. Hovedproblemstillingen i likestillingssaker, nemlig hvordan sikre omsorgsoppgavene og fordelingen av disse i et likestilt samfunn, er et eksempel på dette. I kvinners både frivillige og ufrivillige hovedansvar for omsorgsoppgavene ligger årsakene til det kjønnsdelte utdannings- og arbeidsutvalg.

Endringer i familien som omsorgsinstitusjon og som økonomisk fellesskap er også lite berørt som forskningstema. Når det gjelder arbeidslivet er det viktig å følge med i hvilke konsekvenser det får for menn og kvinner når de erobrer utradisjonelle yrkesområder. Kvinner i ledende stillinger er et område det bør legges vekt på. Det er også behov for mer kunnskap om krisesituasjoner som kvinnemishandling og skilsmisse, – i den hensikt å kunne drive forebyggende arbeid.

Et program bør altså ha til hensikt å gi

grunnleggende kunnskap, men også vurdering av tiltak som iverksettes i likestillingssammenheng i forhold til konsekvenser for samfunnet som helhet og for likestillingsprosessen.

Det vil bli utarbeidet et forskningsprogram med deltakelse fra Forbruker- og administrasjonsdepartementet, Kirke- og undervisningsdepartementet, Kommunal- og arbeidsdepartementet, Sosialdepartementet og Justisdepartementet. Programmet bør utarbeides av en arbeidsgruppe fra de berørte departementer og administreres av Rådet for forskning for samfunnsplanlegging (RFSP).

Kultur- og vitenskapsdepartementet vil sette av midler til å engasjere en forsker som sekretær for utarbeidelsen av programmet. Det bør opprettes et samarbeid med kvinneforskningssekretariatet om et slikt programarbeid. (s. 40-41)

Regjeringen har besluttet at likestillingsarbeidet skal følges opp med en ny Handlingsplan for likestilling for den kommende femårsperioden 1986-1990. Stortingsmeldingen gir en kortfattet oversikt over aktuelle tiltak (kap. 7). En mer detaljert oversikt med et kostnadsoverslag vil bli presentert i forbindelse med framleggingen av Statsbudsjettet for 1986.

I NAVFs sekretariat for kvinneforskning er vi glade for de signaler som gis i meldingen både med hensyn til det arbeidet vi allerede har lagt ned, og på den satsing som bebudes. Ikke minst i forhold til de innsatsområder melding nr. 60 legger opp til, ser vi at det ligger et stort og vanskelig arbeid foran oss. Avgjørende er derfor støtte fra sentrale myndigheter, forskningsrådene og fra utdanningsinstitusjonene selv.

Freidige og uforsagte diakonisser

Ved Grethe Børs Lind

Det som kanskje er det mest interessante ved det siste 10-års kvinneforskning er *bredden*, det som går på kvinners levekår mer generelt. Ikke bare kjente og ledende kvinneskikkelser blir synliggjort, men også den vanlige kvinne. Dette har også Kari Martinsen fått frem i sin siste bok. Her stiger de frem, disse stille og lydige kvinnene i lange kjoler og hvite hodeplagg med sløyfe under haken, og blir for leserne til sterke og modige, freidige og uforsagte mennesker.

Kari Martinsen er utdannet sykepleier, har magistergraden i filosofi og har i høy grad gått sine egne veier. Hun har mange ganger egget til debatt i sykepleierkretser om utviklingen innen faget og yrket, og etter min oppfatning er denne debatten nyttig.

Innledningen forteller at stoffet er sosialhistorisk orientert kvinnehistorie. Denne tilnærmingsmåten gir god bakgrunn for å forstå hvordan og hvorfor diakonissebevegelsen oppsto og utviklet seg. Den sosialhistoriske orientering passer også godt til å belyse selve de problemene boken tar opp. Den omhandler sosiale kjennetegn ved disse kvinnene, hva det religiøse liv og dets former betød for kvinner som sosialt fenomen, særpreget ved yrkesgruppens utdanning og arbeidssituasjon, deres omsorgsideologi og spesielle arbeidsmetoder. Kari Martinsen ønsker ikke å fremstille bare lederne, men også vanlige kvinner som ble diakonisser. Sosialhistorien har spesielle kildeproblemer som er felles med kvinnehistorien: begge disipliner rettes mot grupper uten maktposisjoner, grupper som

ikke har meddelt seg skriftlig i særlig stor grad. Av det lille søstrene har skrevet, er enda mindre bevart, slik at det kan være vanskelig å få et bilde av deres personlige oppfatninger. Listen over litteratur og kilder viser at materialet har vært svært spredt.

Diakonisseanstalten i Kristiania ble opprettet i 1868. Mange forskjellige interesser stod bak og ydet pengehjelp. Kvinneforeninger så behovet for å skaffe kvinnene utdanning i omsorgsarbeid, og Indremisjonen var interessert i å få kristelige søstre til fattigpleie. Den så fattigdom som selvfor-skyldt, og de fattige måtte derfor oppdras til gudsfrykt og til å klare seg selv. Det offentlige fattigvesen virket etter deres mening moralsk nedbrytende.

Anstalten ble organisert etter mønster fra den tyske anstalten i Kaiserswerth. Den ble bygget opp som en patriarkalsk familie, der fader var forstander og moder var forstanderinne. Søstrene var familiens barn og ble behandlet deretter. Den første forstanderinne var den kjente Cathinka Guldberg som var utdannet ved Kaiserswerth og var sterkt preget av miljøet der. Hun skrev ofte brev til søstrene der hun formante dem til ydmykhet og undertegnet seg «mor». Hennes undervisningsform var sterkt emosjonell og personlig.

Den første læresøster som ble ansatt, var Rikke Nissen som også hadde vært en sterk drivkraft ved opprettelsen av anstalten. Hun hadde vært i Kaiserswerth, men hadde også fått utdanning ved anstalten Neuendettelsau. Denne var ledet av kvinner, og der hersket større frihet. Hun ønsket å overføre ånden fra Neuendettelsau til anstalten i Norge, men vant ikke gehør.

Rikke Nissen skrev den første lærebok i sykepleie (senere kom det flere skrevet av leger). Hun ville gi søstrene teoretiske og praktiske kunnskaper. Målet var at de skulle bli «hele sykepleiere og ikke halve leger». Det var henne som oppfordret dem til

å være «freidige og uforsagte», dvs. selvstendige og handlekraftige. Hun la også vekt på at kvinnene skulle lede og undervise i eget fag.

Mot slutten av 1800-tallet var imidlertid undervisningen overtatt av diakonisser som sto nærmere Cathinka Guldberg i oppfatninger: «De aksepterte menns ledelse og bestemmelse av sykepleiefagets innhold», skriver Kari Martinsen. Menn var i dette tilfellet særlig leger som ønsket å utdanne dyktige og lydige assistenter for seg selv.

I ettertid kan det synes underlig at Rikke Nissen er så lite kjent, til tross for at det er hennes tanker vi finner igjen innen norsk sykepleie i dag og ikke Cathinka Guldbergs. Rikke Nissen hadde også mye til felles med Florence Nightingale.

Kvinnebevegelsen hadde den gang to retninger, en som er blitt definert som konservativ og en som borgerlig. De to sognet naturlig til hver sin, men hadde selv ikke noen aktiv befatning med noen av grupperingene.

Bokens kapittel om rekruttering, frafall og søstrenes helsetilstand er meget illustrerende for forholdene den gang. Som i andre land var man her i landet opptatt av å få søkere fra midlere og særlig høyere sosiale lag. Kvinner fra lavere sosiale lag hadde jo mindre skolegang, men de var også udannede og hadde ifølge legene mindre forutsetninger for å være lydige og lærenemme enn de mer dannede fruentimre. Ledelsen for anstalten mente også at «søstre fra små kår ville ha sosiale og økonomiske motiver» for å ta utdannelsen og ikke et «indre uegennyttig kaldsmotiv» og et kristelig sinn slik de tydeligvis mente at de fra bedre kår ville ha. Cathinka Guldberg ville helst ha bondedøtre som var vant til å arbeide hardt. De passet sikkert også best for hennes undervisningsform, mens Rikke Nissen ønsket elever fra høyere sosiale lag. I begynnelsen var det flest søstre fra de

Illustrasjon fra boka. Fra det store teorikurset rundt århundreskiftet.

høyere lag, men i perioden 1868–1905 kom 69% fra landsbygden.

Den mannlige ledelsen mente at de var «omtenksomme og omsorgsfulle overfor kvinnen og hennes egenart når de ville forsåne henne mot visse typer påkjenninger og overanstrengelser». Det var nok egentlig bare «stillesittende akademisk arbeid med anstrengelse av nerver og hjerne» omsorgsfullheten gjaldt. Det ser vi av den enorme arbeidsbelastning de ellers mente at kvinnene burde tåle. En menighetsdiakonisse beskrives slik: hun «sluttet antagelig paa grund af overanstrengelse. Hun gikk bygden rundt paa sine ben med skreppe paa ryggen, var overordentlig ivrig, bestandig paaferde og slet meget ondt». Ikke rart at hun ble overanstrengt når et vanlig arbeidsår anno 1885 var: «100 døgnns privatpleie, hvoraf 15 hele vågenætter. Hos fattige: 158 sygebesøg, 8 vågenætter, 265 husbesøg og 53 gange lappeskole, 2 timer hver gang».

«Fader» og «moder» fikk av og til brev fra søstrene der de bad om litt mindre arbeid og bedre kosthold. Dette ble ikke tatt nådig opp og forstanderne skrev i årsberetningen for 1880: «Hvor beskjemmende for

Diakonissenavnet og hvor fornedrende for Gjerningen er det ikke når en søster opptræder med fordringer... selv om hun skulde lide baade Hunger og Træthed eller prøves i allehaande Lidelser...» Boken tar også med et brev fra de «ringe søstre, Lassine og Sophie» til «Wor kjære Fader» der de ber inderlig om tilgivelse for at de har beklaget seg over arbeidsbyrden som han tydeligvis har pålagt dem å være takknemlige for.

Etter dette synes det forståelig at helsestilstanden hos søstrene var dårlig. Mange falt fra, både pga. overanstrengelse og sykdom og av andre grunner.

Diakonissene hadde ikke frihet til å velge hvor de skulle arbeide. Men når de først var utplassert, hadde de stor frihet i sin arbeidssituasjon. De måtte utføre selvstendig sykepleie, ta mange selvstendige initiativ, gjøre mye ut av det vi i dag kaller primärsykepleie og være sosialarbeidere. I arbeid og handling viste det seg som Rikke Nissens «freidige og uforsagte» disipler, og i sin ydmyke og selvfornektende holdning framstod de som «mor Guldbergs» barn.

Boken favner vidt, men holder seg likevel innenfor rammen som angis av problemstillingene. De ble belyst på en god og grundig måte. Til tross for den tørre og saklige stilen, blir stoffet levende.

Forlaget opplyser at Kari Martinsen arbeider med bind nr. 2 som skal føre Sykepleiens historie fra 1905 til idag. Det skal

bli interessant å lese fortsettelsen.

Kari Martinsen:

Sykepleiens historie.

Freidige og uforsagte diakonisser.

Et omsorgsyrke vokser fram 1860-1905.

Aschehoug/Tanum-Norli, 1984

Konflikter i en kvinnelig forskers liv

Ved Pirkko-Liisa Rauhala

Oversatt av Aino-Elina Apeland/Trude Tenmann

Ann Oakley (f. 1944) er en av de mest betydningsfulle personer for utviklingen av en feministisk forskning og teori i Europa. Hennes forskningsarbeid om arbeid i hjemmet og den hjemmевærende kvinnes virkelighet (publisert i bøkene *The Sociology of Housework* 1974 og *Housewife* 1974) er kritisk-empiriske undersøkelser omkring den undertrykkelsen av kvinnen som bygger på morsmyten, om hvordan kvinnen blir stengt ute fra samfunnet. Mest kjent er Ann Oakley likevel for sin sosiologiske forskning på medisinsens område, spesielt innen mødrehygiene, obstrikk og gynekologi. Disse feltene behandler hun i bøkene *Becoming a Mother* (1979), *Women Confined* (1980) og *Subject Women* (1981), den sistnevnte behandler også kvinnens stilling i en litt videre forstand.

Oakleys seneste verk skiller seg ut fra hennes øvrige produksjon. Boka er selvbiografisk, men her utkrystalliseres samtidig strukturen i Oakleys tenkesett, metodologien i hennes forskning om kvinners virkelighet, samt betingelsene for forskningsarbeid. Verket drøfter filosofisk det å bli kvinne, det å være kvinne, forholdet mellom kvinne og mann, det å være mor, konflikter i livet.

Ann Oakley er en kvinne som har villet få med seg alt: utdannelse, vitenskapelig karriere, familie, mange barn, kjærlighet og lykke. Men hun har fått med seg mye annet på kjøpet; hun har opplevd to dramatiske aborter, fått diagnostisert tungenkreft, hun har hatt problemer med å finansiere forskningsarbeidet, vanskeligheter forbundet med det å skrive i en stresset hverdag, med å dele seg selv med familien, ektemannen

og kjæresten. Hun sier at hun har fått med seg mye, men at hun ennå ikke er fornøyd. Hun vil søke etter, og finne, et helhetlig selvbilde («I want a concept of myself»), og det forutsetter at hun må tenke over seg selv som kvinne. Hun vet og opplever at hun som kvinne er underkuet og undertrykt, men i takt med økende bevissthet er erfaringen blitt ikke-individuell.

Å være mor er en av de mest komplekse erfaringer i en kvinnes liv, og mot denne erfaringen måles de fleste hendelser i Oakleys liv. Hun skriver at spedbarnet både er en velsignelse og en forbannelse for kvinnen, barna er samtidig de høyest elskede og de mest hatete mennesker i verden. Ann Oakley forteller åpent om sine erfaringer som mor, om hvordan hun ble forelsket i de tre barna sine, og om de vanskelighetene hun har hatt med dem.

Et av bokas ledende temaer er forholdet mellom kvinne og mann. Ærlig vurderer Ann Oakley sitt 18 år lange ekteskap med sosialantropologen Robin Oakley. Alt er konfliktfylt, positive ting har negative sider, selv godheten har en vrangside. Oakley kaller livet en alvorlig sykdom, først og fremst fordi kjærligheten mellom mann og kvinne ikke varer evig, men opphører. På en skjønnlitterær, poetisk måte skildrer hun sitt utenomekteskapelige forhold. Dette forholdet har tydeligvis vært av stor betydning; stevnemøtene er tilfældige, men fulle av lidenskap, kjærlighet og intellektuell kontakt med et annet menneske. Forholdet er vanskelig, de elskende kan ikke holde opp å møtes, kan ikke leve sammen, men kan heller ikke leve adskilt. De kjemper for sin kjærlighet midt mellom to familier, og bestemmer seg til sist for å gjøre slutt på forholdet. Den feministiske kvinnens store dilemma finnes i tilknytning til det å elske: Det er ikke så mye et spørsmål om hun i det hele tatt elsker menn, men om hvordan hun skal kunne unngå å bli heftig forelsket.

Ikke minst interessant i denne boka er det at Ann Oakley er Richard Titmuss' datter. Hennes kjærlighet til faren er meget dyp, og hun identifiserer seg i større grad med faren enn med moren. Richard Titmuss var en utenom-akademisk tenker, skaperen av velferdsteorien, og Labour Partys sosialpolitiske rådgiver. Ann Oakley forteller morsomt om hvordan hennes far, Peter Townsend og Brian Abel-Smith dannet en diskuterende «hellig treenighet» der Titmuss var Gud Fader.

Oakley tar opp kjernefamilien, dens muligheter, begrensninger, kriser. Hun skriver: «Av alle ord i språket virker ordet 'familie' sterkest på meg. Det setter i gang mer dyptvirkende og omfattende emosjonelle reaksjoner enn noe annet ord. Det innebærer den sterkeste kjærlighetsfølelsen og den sterkeste hatsfølelsen, den mest fullkomne frigjøring og den mest grunnleggende undertrykkelse. Innen familien har jeg opplevd mange av mine beste stunder, men også mange av mine verste» (s. 85). Noen løsning på at det oppstår kriser i familien er Oakley ikke i stand til å gi, problemområdet er virkelig komplisert.

Ann Oakley studerer og analyserer også seg selv ærlig og gripende. Hun sier at hun er svært egoistisk og egosentrisk, og samtidig dypt elskende og hensynsfull. Hun understreker at mennesket i så mange sammenhenger er overlatt til seg selv. Dette grubler hun spesielt over i forholdet til sin elskede, og kommer fram til at mannen ikke kan elske en kvinne slik kvinnen elsker en mann. Hun forholder seg også kritisk til kvinnes innbyrdes solidaritet, selv om hun har tillit til dens kraft og muligheter. Kvinne kan være kvinne verst, skriver hun.

Ann Oakley anser naturligvis det vitenskapelige arbeidet som meget sentralt i livet sitt. Imidlertid stiller hun et spørsmålstegn ved begrepet «karriere» og dens betydning, og hun avslører dens maskuline karakter. Hun ser det slik at bare en type

«career» er mulig i denne verden; en karriere som setter en i stand til mest mulig effektivt å manipulere andre menneskers liv, og å øke den økonomiske gevinst gjennom å utnytte andre menneskers arbeidskraft. Oakleys egen «karriere» har vanskelighetene til tross vært fremgangsrik, og med sitt arbeid har hun vist at den flittige, utholdende, følsomme og samtidig kjempende kvinnen, har muligheter til å utføre skapende arbeid uten å undertrykke noen – hun har gjort det hele alene.

Denne boka er på mange måter sart, intim, vakker. Ann Oakley skriver om ting bare få tør skrive om. Bl.a. tar hun opp selvmordet. Hun gir en sensitiv beskrivelse av svingningene i sitt eget følelsesliv. Oakleys måte å skrive (og forelese) på fengsler og trollbinder – også når en er

uenig i sak eller går ut fra en helt annen metodologisk referanseramme enn hennes. Ann Oakley behersker til fullkommenhet kunsten å snu sakene opp ned, å avsløre falske selvsagtheter og å stille sjokkerende spørsmål. Problemstillingene hennes er vanskelige, i utgangspunktet virker de helt umulige. Boka er en mesterlig og lærerik beskrivelse, og samtidig analyse, av forskerkvinnens intellektuelle strukturer, og hvordan de flettes inn i dagliglivets mønstre.

Ann Oakley:

Taking it Like a Woman.

Jonathan Cape Ltd., London 1984

(Anmeldelsen har stått i det finske tidsskriftet *Sosiologia* 3/84).

Feminiseringen av fattigdom

Ved Randi Kjeldstad

Kvinner er fattigere enn menn uansett klasse, rase, geografisk og etnisk tilhørighet. Kvinnene utgjør en raskt økende andel av verdens fattigste. Dette er hovedpoenget og utgangspunktet i Hilda Scotts bok om «feminiseringen av fattigdom».

Fattigdom er et økende problem i verden. Dette skyldes på den ene siden det stadig større gapet mellom rike og fattige land. På den andre siden viser de rike landene, vestlige velferdsstater inkludert, liten vilje og evne til å redusere gapet mellom rike og fattige innenfor egne landegrenser.

Den kjønns spesifikk fattigdommen er et generelt fenomen som gjelder i rike, industrialiserte land såvel som i fattige u-land, i økonomiske oppgangstider såvel som i lavkonjunktur. Kvinners og menns økonomiske stilling er kvalitativt forskjellig, noe økonomiske tiltak som likelønn og bedre sosiale rettigheter bare i liten grad kan forandre på.

Kvinner arbeider mer enn menn for mindre penger. En FN-rapport fra 1979 konkluderer med at kvinnene gjør to tredjedeler av arbeidet i verden og mottar 10 prosent av den totale inntekten. Samtidig er

kvinnene i både den industrialiserte verden og i u-landene i økende grad økonomisk ansvarlig for sine barn.

Scott argumenterer for at den fattigdommen som rammer kvinner i økende grad, er en spesiell form for fattigdom hvor årsakene i liten grad er avdekket. For å forstå fattigdomsproblemet blant kvinner, hevder hun, må man analysere alle de krefte som holder kvinner fast i en økonomisk vanskelig situasjon, samtidig som deres økonomiske ansvar øker. Hun etterlyser en ny definisjon av fattigdom og setter seg som mål å bidra til nytenkning på området. Scott hevder at nøkkelen til en dypere forståelse av fattigdomsproblemet generelt, og fattigdom blant kvinner spesielt, ligger i å stadfeste *ubetalt arbeid* som en legitim økonomisk kategori.

I det første kapitlet gjennomgår og kritiserer hun eksisterende og gjengse definisjoner på fattigdom. Den mest utbredte oppfatningen av hva fattigdom er, kan beskrives som «mangel på de mest grunnleggende nødvendigheter i livet». Denne definisjonen er grunnlaget for offisielle tall på fattigdom i de fleste industrialiserte land. Fattigdomsgrensen relateres gjerne til endringer i konsumprisindeksen i de enkelte land. Kulturelle og nasjonale standarder for hva som er «grunnleggende nødvendig» gjør at den offisielle fattigdomsgrensen ofte er basert på lave og feilaktige beregninger og fører til altfor lave anslag over fattigdomsprosenten. Hun hevder at forsøk på å nyansere og utvide fattigdomsbegrepet ikke har evnet å komme inn til kjernen av problemet. Av alle innvendinger er kanskje hennes viktigste innvending mot tidligere fattigdomsforskning at *familien* blir brukt som analyseenhet. Ved å sette søkelyset på familien hevder Scott at man forutsetter en naturlig og evig arbeidsdeling mellom kjønnene; kvinner har ansvaret for hjemmearbeidet og kan til gjengjeld forvente å bli forsørget av en mann.

Dermed forblir det spesifikt kjønnsmessige ved fattigdomsproblemet skjult.

De neste tre kapitlene er en grundig dokumentasjon av kvinners arbeidsinnsats i og utenfor hjemmet i industrialiserte vestlige og østlige land og i den tredje verden. Tiltak for å forbedre kvinners økonomiske stilling i i-land og u-hjelp for å redusere fattigdom i u-land, er kommet til kort og/eller er totalt feilslått fordi kvinnens (ene)ansvar for det ubetalte arbeidet blir neglisjert i den økonomiske planleggingen.

Ca. halvparten av boka er viet diskusjon av kvinners stilling i familien, på arbeidsmarkedet og i økonomien, ut fra et mangfold av synsvinkler. Hun trekker inn sosiologiske, økonomiske, historiske, antropologiske og psykologiske forklaringsmåter og setter ulike teorier opp mot hverandre. Men istedenfor å ende opp med ett endelig svar, eller *en* forklaringskraftig syntese, finner hun at forholdet mellom kvinne og mann varierer historisk og kulturelt så mye at det umulig lar seg beskrive eller forklare på *en* måte.

Hun finner imidlertid at den økonomiske vitenskapen med sin økonomiske rasjonalitet har spilt en dominerende rolle i å utdefinere kvinnene fra verdensøkonomien. I skillet mellom produktivt og uproduktivt arbeid blir kvinnes innsats usynliggjort. Mannsarbeid defineres som verdiskapende, mens kvinnearbeid defineres som ikke-verdiskapende. Scotts løsning er at verdien av betalt og ubetalt arbeid må revurderes i framtida, og at ubetalt arbeid må inn i planleggingen som en nødvendig og verdifull del av samfunnsmaskineriet.

Boka er en feministisk kritikk av den dominerende rollen som økonomiske modeller har hatt i studiet av fattigdom. For å forstå *kvinnenes* spesielle situasjon som en økende andel av verdens fattige, må man legge andre analysemodeller til grunn, hevder Scott. Denne boka er ment å være et bidrag til å utvikle et slikt alternativ.

Jeg synes ikke hun har lykket helt. Når hun beskriver kvinners fattigdom, er det nettopp økonomisk fattigdom hun beskriver. Samtidig vil hun bort fra økonomisk tenkning og økonomisk rasjonalitet. Klasseforhold er underordnet i analysen, både av årsakene til fattigdom og når det gjelder framtidige virkemidler. Dermed får ønsket om nytenkning og omfordeling mer preg av ønsketenkning enn strategi.

Styrken i boka ligger i allsidig teoretisk

drøfting av fattigdomsproblemet og en rik empiri fra mange land. For undertegnede er boka i første rekke en sterk dokumentasjon av at fattige har færre penger enn rike, og at de fattige langt oftere er kvinner enn menn.

Hilda Scott:

Working your Way to the Bottom. The Feminization of Poverty.

Pandora Press 1984

Hieronimus som præødipal moder

Ved Lisbeth Møller Jensen

I sin bok *Sammenbrudd og gjennombrudd. Amalie Skrams ægteskabsromaner*, analyserer Irene Engelstad Constance Ring (1885), Lucie (1888), Fru Inés (1891), Forraadt (1892) og sindssygeromanerne: Professor Hieronimus og På Sct. Jørgen (begge 1895). Irene Engelstads tese er, at de to romangrupper kaster lys over kvindens situation i et patriarkalsk samfund, idet de beskriver de seksuelle og psykiske konsekvenser av kvindens stilling, men samtidig representerer de to forskjellige projekter i Amalie Skrams forfatterskab: nemlig et kvindelighedsprosjekt, som bryder sammen, og et kunstnerprosjekt som bryder igennem. Hermed er også angivet utviklingen i forfatterskabet fra dyb pessimisme og bundethed til naturalismens literære program frem til håp og fremtidsstro

og dermed sprængning av den naturalistiske kunstoppfattelse i sindssygeromanerne.

Det, der bryder sammen for Amalie Skrams kvinner i ægteskabsromanerne, er forsøket på at blive individer, at blive handlingsbærende subjekter inden for et kærlighedsforholds rammer, og i de tilfælde, hvor de bliver det, som i Forraadt, er det med dødelige konsekvenser for manden i forholdet. Enten er kvinder kastrerede mænd, eller de bliver selv kastrerede, demoniske skikkelser. Sådan er Skrams kvinder i ægteskabsromanerne, påviser Irene Engelstad, og således foregriber Amalie Skram Freuds teorier om kvindelighet og kvindelighet seksualitet i fremstillingen av sine kvindelige hovedpersoner. Amalie Skram viser, at kærligheten og ønsket om

seksuel tilfredsstillelse, som projekt betragtet, er dødsdømt for den borgerlige kvinde i det patriarkalske ægteskab. Og kvinderne i ægteskabsromanerne har intet andet projekt. Derfor væves kærlighed og død sammen, strukturelt, tematisk og mytisk. Else Kant, derimod, den kvindelige hovedperson i sindssygeromanerne, har et projekt, som peger ud over ønsket om kærlighed og seksualitet. Else Kant er kunstner, og romanen Professor Hieronimus starter midt i en kunstnerisk krise, hun er gået i stå i arbejdet på et billede, der skal fremstille lidelsen. Under opholdet på Hieronimus' afdeling, får hun ideen til en bog, bogen om professor Hieronimus og de psykiatriske institutioner. Irene Engelstad læser således sindssygeromanerne som kunstnerromaner. Det ægteskab, som de tidligere hovedpersoner gik til grunde i, forlader Else Kant, samtidig med at hun forlader den psykiatriske institution. Med sig selv har hun håbet om et bæredygtigt projekt, en fremtid som forfatter og et liv, hvor solidaritet mellem kvinder aftegner sig som et nyt muligt socialt netværk til afløsning (!) af ægteskabet som socialt rum.

Det er lidelsen, der forbinder de kvindelige hovedpersoner i de to romangrupper. Men i sindssygeromanerne fører lidelsen til et psykisk gennembrud, en gennemlevet krise, som Irene Engelstad tolker som en konsekvens af en åbning i forhold til Else Kants bindinger til en prædipal moderskikkelse. Gennem analyser af hendes drømme og hallucinationer påviser Irene Engelstad, hvordan såvel angst som kreativitet er bundet til en fallisk moderskikkelse. I overensstemmelse med Freuds påstand om, at kvindeligheden ikke kan forstås uden om en prædipal moderbinding, at der bag mange kvinders afhængighed og kærlighed til faderen gemmer sig en moderfiksering, påviser hun også hvordan

den stærke overføring i forhold til professor Hieronimus er en iscenesættelse heraf. Gennem konfrontationerne med Hieronimus og gennem drømme og hallucinationer åbner Else Kant op for den prædipale binding. I og med hun overlever den psykiske krise med forstanden i behold, finder hun ud af, at dette at kunne lide, at give rum for lidelsen er et privilegium, som kan give livet mening og retning. Således oplever hun, at lidelsen kan være skabende, et udgangspunkt for lystfyldt kreativitet. Der er således både et lykkeligt kriseforløb; bearbejdning af den prædipale moderbinding og et projekt: at ville være forfatter, der adskiller hovedpersonerne i de to romangrupper.

Irene Engelstad knytter denne fortolkning sammen med en kunstnerisk krise i Amalie Skrams forfatterskab i arbejdet med serien Hellemysfolkene 1-4 (1887-98). Krisen viser sig ved, at der er nesten 10 år mellem de to sidste bind. Samtidig er udgangspunktet for Irene Engelstads arbejde med ægteskabs- og sindssygeromanerne en irritation over det monument som Georg Brandes' nekrolog satte over Amalie Skrams forfatterskab; at hun blev bedst, da hun i Hellemysfolkene frigjorde sig fra sit eget liv. Irene Engelstad tager kun delvis stilling til denne Brandes-fortolkning, idet hun argumenterer for, at Amalie Skram alene ude fra de to romangrupper er en stor digter. Men hun undlader at tage stilling til, om Amalie Skram er en større digter i Hellemysfolkene, og det synes jeg faktisk hun skylder os, med den nytolkning af sammenhængen mellem liv og værk, som hun selv antyder.

Et andet eksempel på, at Amalie Skram i sindssygeromanerne reflekterer over sin egen udvikling som kunstner, giver Irene Engelstad i sin sammenligning mellem to næsten enslydende selvmordsbeskrivelser i henholdsvis Constance Ring og Professor Hieronimus. Det er Constances selvmord,

og det er beskrivelsen af en selvmorder på Hieronimus' afdeling, en mor til seks børn, som netop indlægges den samme dag som Else Kant har besluttet sig for selvmord. Konfronteret med selvmorderen, beslutter hun sig for at leve. Else oplever selvmordet som et grusomt og ynkeligt svig, især over for barnet, som mister sin mor. Hermed, sier Irene Engelstad, tager Amalie Skrams digtning en anden retning end naturalismens søvngængeragtige styring mod opløsning og død. Håbet og livsviljen tager over, men hvordan, spørger man som læser interesseret, går det med dette håb i forfatterskabet også udover de to sindssygeromaner? Og hvad ville der ske med fortolkningen af ægteskabsromanerne, hvis Irene Engelstad med sin analyse af den prædipale moderbindings betydning for Else Kant var gået tilbage til Constance, Lucie og de andre kærlighedssøgende kvinder i forfatterskabet? De bærer i hvert fald rundt på symptomet, at manden er enten god eller ond, men alle ender de fastlåste i opfattelsen af ham som entydig ond, og derfor må de selv dø. De er bundet af behovet for den gode mor, og dermed er også deres egen kreativitet fastlåst eller demoniseret i det omfang, den slippes fri.

Denne læsning gennemfører Irene Engelstad ikke, men jeg mener, den ligger i klar forlængelse af hendes eget tolkningsunivers. Grunden til, at hun hverken indtager Hellemysr-folket eller foretager en læsning tilbage fra sindssygeromanerne til ægteskabsromanerne i et forsøg på at foretage en egentlig forfatterskabsanalyse og ikke bare en sammenligning mellem to romangrupper i et forfatterskab, tror jeg, hænger sammen med, at Irene Engelstads projekt er i splid med sig selv. Det er, som om hun har villet skrive to bøger, som kun vanskeligt lader sig rumme i samme bind. Jeg har indtil nu kun beskæftiget mig med den ene bog, bogen om Amalie Skrams forfatterskab, som er blevet ufuldstændig,

men netop har så mange energier og ideer omkring tekstanalysen og sammenhængen mellem liv og værk, Amalie Skrams kreative proces, det litterære værksted, at man skuffes over, at Irene Engelstad ikke tager skridtet fuldt ud. Men det, der holder igen, er hele det teoretiske apparat, som på den anden side i sig selv kunne være blevet en litteraturteoretisk bog af de sjældne, en metabog om litteraturlæsning, aktantmodeller, naturalismeforståelser, mytens funktion, hovedpersonen som en mimetisk eller strukturel størrelse, anvendeligheden af psykoanalysen i tekstanalysen og begrænsninger i forhold hertil. Irene Engelstad er (også) en teoretisk begavelse med et usædvanligt pædagogisk fremstillingstalent og en evne til at ekspliciteren sin egen metode. Hun er en af de få som positivt kan bruge andres forskningsresultater som afsæt for nye tanker og videreudvikling af egne teorier. I modsætning til vanlig akademisk jargon har hun ikke brug for imaginære fjendebilleder for at få sig selv profileret. Jeg var f.eks. spændt på, hvordan hun kom uden om Vagn Lyhnes overraskende nyplacering af Amalie Skrams sindssygeromaner (Eksperimentere som en gal, 1981), men hun klarer på én gang at inddrage Lyhnes resultater og så alligevel gå sin egen vej med de nye synsvinkler, hun kan lægge på romanerne. Det er flot, og det karakteriserer for så vidt hele bogen.

Samtidig kan der være noget overfor-sigtigt i fremstillingsformen. Eksempelvis når hun, hvad angår forholdet mellem den tidlige og den sene Freud, skriver at hun ikke føler sig programforpligtet i forhold til en bestemt Freud-læsning, og derefter tilføjer: «Det betyr ikke at jeg ønsker å ha et uforpliktende forhold til psykoanalytisk teori». Ja, da må man sige, at ingen mistanke forekommer fjernere. Det er den mest (over)ansvarlige og forpligtende metodegennemgang, jeg længe har læst. Denne forsigtige ansvarlighed mener jeg, er

grunden til, at romanerne ikke alene analyseres efter aktantmodellens regler, men at modellerne for hver eneste romans vedkommende fremstilles grafisk i teksten. Havde det nu været en teoretisk bog hele vejen igennem, kunne der være god grund til en sådan modelgengivelse, og Irene Engelstad har mange interessante synspunkter på aktantmodellens muligheder og pointer. Men i og med en så stor del af bogen er en forfatterskabsgennemgang og i og med Amalie Skram-interessen vinder mere og mere terræn bogen igennem, så er det rent ud sagt kedeligt at blive trukket igennem de der aktantmodeller, så mange år efter, de blev introduceret. I virkeligheden synes jeg, at de resultater, som aktantmodellen fører frem til, sat på spidsen tenderer til banaliteter; At ægteskabsromanerne slutter pessimistisk, og at sindssygeromanerne rummer et håb.

De vigtigste analyseresultater opnår Irene Engelstad gennem naturalismebegrebet, myten og psykoanalysen. Hun knytter an både til en traditionel naturalismeopfattelses årsagstænkning, men også til en moderne europæisk naturalismefortolkning, som er opmærksom på naturalismen som en billedskabende kunstretning, der især dyrker det hæslige og uhyggelige i retning af det fantastiske. Mytebegrebet viser sig konfronteret med denne naturalismedefinition som et kreativt greb i tolkningen af Amalie Skram. Myten forstået som forestillingsmønstre, der søger at forene uforenelige modsætninger, og naturalismen som en tragisk bevidsthed, hvor konflikter fremstår som uforsonlige, hvor handlingsforløbet er styret af det uafvendelige. Analysen af de mytiske lag i ægteskabsromanerne virker overrumplende rigtige. I sindssygeromanerne er det den psykoanalytiske tekstteori, som fører analysen igennem og videre end f.eks. Lyhnes er kommet.

I forhold hertil forekommer aktantmodellens fastlåsning af fremstillingsformen som en tvangstrøje, en ufrihed, som bogen ville have vundet ved at have frigjort sig fra. Ovenikøbet synes jeg også, at aktantmodellen kan føre på vildspor, f.eks. i Lucie, hvor Irene Engelstad fremlæser to aktantforløb med henholdsvis Lucie og Gerner som subjekt. Lucies projekt er at blive borgerlig gift, Gerner er at danne Lucie som hustru og mor. Irene Engelstad kan have ret i, at set ud fra aktantmodellens præmisser kan romanen skematiseres sådan, men hvad med forfatterens projekt? Jeg mener, Lucie handler om kvindehadet i kulturen, om en manglende evne til at udholde forskelle. Den borgerlige kvinde i det patriarkalske ægteskab er jo kun en spejling af den borgerlige mand, mens ti-volipigen derimod, Lucie, i og med hun er et erotisk væsen, repræsenterer noget andet end Gerner, og det er dette andet, han for enhver pris og til døden kæmper for at udrydde. At så også fortælleren er splittet om dette projekt, og måske selv frygter den seksualitet, som Lucie er bærer af, er en anden sag. Og det er den kvindelige seksualitet, der skræmmer. I begyndelsen af romanen er Gerner på vej op ad trappen til Lucie med nøglen i lommen, og han ækles over «denne væmmelige Indgang med Mellemporten altid aaben til den skidne Gaardsplads, hvor den lange Række nummererte Klosetdøre stod midt imod og skildred». I modsætning til Irene Engelstad mener jeg, at slutningen også for Lucies vedkommende er foregrebet i indledningen eftersom Gerner jo får flyttet Lucie fra dette frygtelige sted samtidig med at han får bugt med den kvindelighed, som citatet umisforståeligt beskriver hans møde med. Lucie er som roman anderledes end de andre, fordi hovedpersonen ikke fremstår som kastreret på forhånd. Aktantmodellen

finder ikke frem til det væsentlige i romanen.

Sammenbrudd og gjennombrudd tenderer til at blive to fremragende bøger. En videnskabsteoretisk bog og en bog om Amalie Skrams forfatterskab. At det derfor er noget uforløst i bogen, som den foreligger, fremgår måske tydeligst i slutningen, hvor Irene Engelstad opsummerer sin Amalie Skram-fortolkning som en analyse af forholdet mellem kvindelig passivitet og aktivitet. Det eneste ulogiske punkt i hele afhandlingen opstår hermed i selve den konkluderende opsummering, hvor de to hensigter forsøges forenet. Irene Engelstad

har i sit metodeafsnit taget afstand fra den strukturalistiske metodes hævvelse af, at alle modsætninger skal føres ind under én overordnet modsætning. Således reducerer slutningen såvel metodeafsnittets nuancerede refleksionsniveau som Amalie Skram-analysens lydhørhed over for de mange forståelsesformer og tolkningsplaner.

Irene Engelstad:

Sammenbrudd og gjennombrudd. Amalie Skrams romaner om ekteskap og sinnssykdom.

Pax Forlag A/s, 1984

Amalie Skram.

Til forsvar for furier

Ved Åse Hiorth Lervik

Ved Aasta Hansteens 80-årsdag i 1904 ble hun hyllet både av gamle og nye venner, forteller Bente Nilsen Lein i *Furier er også kvinner*. Norsk Kvinnesaksforening innbød til stor fest på Grand, der det ble overrakt et lite festskrift. Hedersgjesten ble ført inn i salen av Randi Blehr, Kvinnesaksforeningens formann, til tonene av en polonese som Mathilde Berensen Nathan hadde komponert for anledningen. Slik beskriver Aasta Hansteen det selv i sitt takkebrev til den kvinnelige komponisten:

... da rettete jeg mig opp og skred frem i parademarsch rundt salen. Ja, – paa det bonede gulv med de nye støvler og stemningens løftelse gled jeg frem; – i skarp marschtakt, men med smaa glidende dansetrin indimellem ... (178)

Etter lesningen av de fem forskernes store og interessante bok om kvinnesaksforkjemperen er det dette inntrykk, av den skarpe marsjtakt med små glidende dansetrinn innimellom, som har festnet seg sterkest hos meg – både som bilde på personen Aasta Hansteens begivenhetsrike liv, og som karakteristikk av det tverrfaglige prosjektets resultat.

De fem kvinneforskerne har hver sin faglige innfallsvinkel til Aasta Hansteens liv og verk, i pakt med sin egen bakgrunn. Men ved ordningen av bidragene er det også kommet en klar kronologisk linje i boka. De fem første har tyngdepunkt i hver sin periode av hennes liv, mens filosofen Nina Karin Monsen i den siste artikkelen prøver å tegne et overgripende portrett av

personligheten og innholdet i hennes tenkning, på bakgrunn av en generell karakteristikk av hele 1800-tallets idéhistorie og mer spesielt den norske kvinnebevegelsen mot slutten av hundreåret.

Kunsthistorikeren Anne Wichstrøm skriver om Aasta Hansteen som malerinne. Faren, professor Christopher Hansteen, støttet opp under hennes talent og hennes ønske om utdanning, og etter undervisning i Kristiania reiste hun i 1844, ennå ikke 20 år gammel, til København for å bo hos morens familie og studere under en kjent maler – ganske enestående for en ung pike på den tid. Siden hadde hun også studieopphold i Düsseldorf og Paris. Hennes første større arbeid er et selvportrett i olje, der hun står ved maleriet og ser mot tilskueren med et kraftig blikk fra mørke øyne. Anne Wichstrøm skriver at flere av hennes beste bilder er av kvinner som har ytre trekk til felles med henne selv, «mer portretter av hennes oppfatning av kvinner, farget av henne selv, enn de er portretter av individuelle kvinner» (19 f.).

Å få en utdanning ga Aasta Hansteen et klart fortrinn framfor andre kvinner på den tid, og periodevis kunne hun nesten forsørge seg med det hun tjente, blant annet i Amerika-tiden. Viktigere er det nok, sier Anne Wichstrøm, at utdannelsen og utenlandsoppholdene styrket hennes selvstendighet og ga henne en plattform for originaliteten og opprøret mot konvensjonene.

Aasta Hansteens første aktive periode som maler tok slutt omkring 1860, og

andre interesser kom i forgrunnen. I 1962 ga hun ut den lille boka *Skrift og Umskrift i Landsmaalet*. Diktene i denne samlingen, og en del senere dikt, er materialet for Elisabeth Aasens artikkel om Aasta Hansteen som poet og målkvinne. Det var misnøye med det snevre Kristiania-miljøet som fikk Aasta til å søke etter et nytt, mer genuint språklig uttrykk for følelse og stemninger. Elisabeth Aasen påpeker at Aasta Hansteen var den tredje i Norge som skrev på landsmål, og hun gjengir og analyserer en del av diktene. Like høy kvalitet som maleriene har de knapt. Programdiktene for norskdomsrørsla er i sin symbolbruk nokså konvensjonelle. Andre dikt har et sterkere personlig preg, kanskje særlig de religiøse.

Kirkehistorikeren Bente Nilsen Lein skriver om perioden 1870–80, som rommer Aasta Hansteens første offentlige opptreden for kvinnesaken, med det teologisk-filosofiske hovedarbeidet *Kvinden skabt i Guds billede* (1878), flere artikler – blant annet om John Stuart Mills *Kvindernes Underkuelse* – og foredrag og møter om den såkalte baronessesaken.

Full av skuffelse over den motbør hun hadde fått for sine ideer, og i det hele tatt over innestengtheten i norske forhold, bestemte Aasta Hansteen seg i 1880 for å emigrere til USA, fremtidslandet, der kvinnene førte en aktiv kamp for stemmerett og innflytelse. Janet Rasmussen, amerikansk spesialist på skandinaviske studier og immigrasjonshistorie, skriver om denne perioden og redegjør for Aasta Hansteens forventninger, erfaringer og kontakter. Hun lærte aldri å beherske engelsk så godt som tysk og fransk, og fikk nok bare tilfeldige og overflatiske kontakter med den amerikanske kvinnebevegelsen. Hun oppholdt seg meget blant norskamerikanere, og mottok dessuten viktige inntrykk av spiritualistiske bevegelser.

I sin annen artikkel behandler Bente Nilsen Lein Aasta Hansteens liv etter hjemkomsten til Norge, 1889–1908. Stort sett var hennes alderdom en bedre tid enn hennes ungdom, utviklingen av norsk kvinnebevegelse hadde innhentet en del av hennes ideer, og hun ble hyllet som foregangskvinne. Flere som har nedtegnet sine minner om henne i denne perioden, skriver om hennes sjarmerende vesen.

Anne Wichstrøms, Elisabeth Aasens og Janet Rasmussens artikler er i god forstand historiske. De har samlet inn stoff fra mange forskjelligartede kilder, flere av dem meget vanskelig tilgjengelige. De har hovedsakelig ordnet opplysningene kronologisk, og er nøytrale og forsiktige i sine egne kommentarer og vurderinger, men makter likevel å samle de mange detaljene til et fasettert bilde av en temperamentsfull personlighet.

Langt på vei gjelder dette også for Bente Nilsen Lein, men både hun og i enda høyere grad Nina Karin Monsen har et sterkere innslag av vurdering og dristigere karakteristikk av Aasta Hansteens holdninger. Deres artikler er dermed blitt mer spennende og provoserende, spesielt gjelder det anvendelsen av etterkrigsperspektivet.

For eksempel kaller Bente Nilsen Lein sin artikkel om perioden 1870–80 for «Tante Ulrikke-tiden», etter Gunnar Heibergs drama, som ble skrevet i 1880-årene. Da det ble oppført i 1901, var det en kjent sak at Aasta Hansteen var modell for hovedpersonen. Hun skal selv ha vært stolt over dette, og omtalt tiden før emigrasjonen som «Tante Ulrikkes tid». Det er likevel så store forskjeller mellom Aasta Hansteens offentlige opptreden i 1870-årene og den sosialistiske agitasjonen Heibergs hovedperson driver, at det blir problematisk å kalle opp den historiske personens innsats etter den fiktive.

I det hele tatt burde vel både forholdet

mellom fakta og myter og forholdet mellom de ulike kilders pålitelighet ha vært drøftet. Både Aastas dagbøker og Morgenbladets omtale av hennes foredrag kan visst trygt sies å være farget.

Også ved omtalen av seksualitet og seditelighetsproblematikk mener jeg ettertidsperspektivet blir en fortegnning. Bente Nilsen Lein skriver om baronessesaken som «første del av det større korstog mot mannen og seksualiteten som Aasta Hansteen fører i kvinnelighetens, åndelighetens og moralens navn» (105); Nina Karin Monsen skriver om det såkalte «piskestraffmøte» i 1896 at kvinnes sterke engasjement «kan tyde på at også de så seg selv som yppersteprestinner, og at voldtekt derfor fikk karakteren av helligbrøde» (190). Man behøver vel ikke å oppfatte seg selv som yppersteprestinne for å reagere negativt på voldtekt! Den aktuelle sak som opphisset sinnene i 1895/96 var forresten ikke «bare» voldtekt, det var et seksualdrap på en ung pike.

Aasta Hansteens og andre kvinners såkalte seksualfiendtlighet må sees på bakgrunn av den sterke seksualangst som det patriarkalske samfunn innpodet sine døtre. Mangelen på opplysning og prevensjon gjorde også seksualiteten og dens følger til en fysisk belastning for kvinner i alle samfunnslag. Skal man i dag karakterisere fortidens kvinner som nevrotikere på dette felt, bør man vise hva som gjorde dem slik.

Nina Karin Monsen gjør i artikkelen «Person, tenkning, drøm» rede for de fortolkningproblemer som knytter seg til en analyse av Aasta Hansteens filosofi, og gjennomgår de viktigste påvirkningskilder. Hennes belegg for karakteristikken av samtidens holdninger kan bli noe tynne, for eksempel sier hun at Garborg «beskriver kvinnen som jord, mold og trollheim, som kjødet og det sanselige, som synden og naturens lov» (189), og gjør ham derved

minst like kvinnefiendtlig som Aasta Hansteen er mannsfiendtlig. Men belegget er skuespillet *Læraren*, hvor Garborg ganske riktig lar sin hovedperson ytre en del slike synspunkter, da han lider under en sterk splittelse i holdningen til sin egen sanselighet. Bruker vi *Haugtussa* som kilde for Garborgs kvinnesyn, må resultatet bli et annet.

Om lag midtveis i sin artikkel foretar Nina Karin Monsen en utmerket oppsummering av hvordan Aasta Hansteen forener tilsynelatende motsetningsfylte elementer i sin tenkning om kvinnen. Det «monistiske synet», likestillingsargumentasjonen, anvender hun når hun angriper rådende forhold, det dualistiske synet eller egenartsargumentasjonen bruker hun i utopiske utlegninger, der kampen står mellom lyset og mørket (201).

I siste del av artikkelen beskjeftiger hun seg mer med kvinnesaken generelt i forrige hundreår enn med Aasta Hansteen, og hennes generaliseringer når merkelige resultater. Hun hevder bl.a. at kvinnesakens fremvekst kan tolkes som «mødrenes seier, eller morskultens kulminasjon» (206), og at kvinnesakskvinnene så hjemmet som kvinnens hovedoppgave. Det er nok riktig at Norsk kvinnesaksforening hadde en sterk fraksjon gifte kvinner som var opptatt av å høyne respekten for hjemmene og oppdragergjerningen, men denne retningen var ikke enerådende. Det er åpenbart galt når Nina Karin Monsen sier at morskulten er «den røde tråd i alle taler og artikler av mer prinsipiell art» (205) i *Nylænde*. Da må hun først ha trukket fra de mange redaksjonelle artikler som krever stemmerett, likelønn og adgang til utdanning ut fra rene rettferdighetssyn, og alle portrettartikler med presentasjon av kvinner som hadde skaffet seg et yrke – fra leger til gartnere! Ellers får jeg nøye meg med å henvise til Aslaug Moksnes' bok

Illustrasjon fra boka: Gustav Vigeland: Aasta Hansteen. Statuett i bronse 1905. Vigeland-museet.

Særstilling eller likestilling?, som nettopp kartlegger spenningene og variasjonene blant kvinnesakskvinnene.

Stort sett finner jeg Aasta Hansteens tolkning og innsats ganske rasjonell og målrettet, tatt i betraktning den massive undertrykkelse hun gikk til angrep på. Men innimellom den skarpe marsjtakt kommer de små glidende dansetrinn som er vanskeligere å ordne inn i tankemønsteret: Hennes begavelse og uberegnelige temperament, hennes humor og hennes interesse for spiritisme, vekslingen mellom selvbevissthet og depresjon. Vi vet at andre begavede kvinner i tiden lukket sine reaksjoner inne og havnet på asyl. Aasta Hansteen skjulte verken sin vrede eller sin svakhet, derved har hun gitt oss muligheter for å komme tettere inn på fortiden.

Og boken om Aasta Hansteen bringer oss virkelig tett inn på tiden og kvinnen. Det har vært et fruktbart samarbeid, som belyser sitt emne fra flere sider, også med det usedvanlig gode og velplasserte bildematerialet. I det store og hele er det gjennomført med god vitenskapelig disiplin. Men dessuten gir fremstillingen en del ekstra utbytte i form av de spørsmål som tvinges på leseren om vårt eget forhold til kvinnehistorien.

Bente Nilsen Lein, Nina Karin Monsen, Janet E. Rasmussen, Anne Wichstrøm, Elisabeth Aasen:

Furier er også kvinner. Aasta Hansteen 1824-1908.

244 s. Universitetsforlaget 1984.

Angrepet på sannheten

Ved Toril Ursin Boe

Psykoanalytikeren J. M. Masson ble i 1980 ansatt som direktør for Freud Archives i London, og fikk også ansvar for å omdanne Freuds hjem i Mansfield Gardens til museum og forskningssenter. Dette ga ham en helt unik anledning til å sette seg inn i hele det materialet Freud hadde etterlatt seg, og han fikk på denne måten også tilgang til papirer som tidligere ikke hadde vært offentliggjort.

I boken «Angrebet på Sandheden» legger Masson frem sitt syn på den teoretiske helomvendingen Freud senere gjorde, etter at han i 1896 først hadde kommet med en teori om Hysteriets etiologi. Hovedpoenget her var at disse nevrotiske pasientene som barn var blitt seksuelt misbrukt av en voksen i den nærmeste familien (forførelsesteorien).

Da Masson i 1981 begynte å legge frem sine synspunkter i artikler i New York Times, møtte han en storm av protester fra den psykoanalytiske verden. Han ble krevd fjernet fra Freud Archives, fordi han hadde utvist «dårlig dømmekraft» ved å gi uttrykk for sine meninger overfor ikke-profesjonelle tilhørere! Han ble da også avsatt. Boken som nå foreligger i dansk oversettelse, har ikke vært mindre omstridt, og flere anmeldelser bærer preg av psykoanalytikerens korstog mot Massons person. (Weekendavisen 28/9-84, C. Braad Thomsen).

Masson forsøker gjennom sin bok å kaste lys over de faktorer som kan ha virket inn på Freud, og førte til at han i september 1897, halvannet år etter sin første teori,

«forførelsesteorien», kom med en ny forklaringsmodell for psykonevrosene. Ut fra denne teorien blir pasientens utsagn om å ha blitt utsatt for seksuelle overgrep fra sine nærmeste, tolket som uttrykk for hemmelige ønsker og fantasier om nettopp dette (Ødipus-kompleks-teorien). Denne teorien må kunne sies å være en av hjørnesteinene i hele den psykoanalytiske personlighets-teori.

Da Freud i 1896 la frem «forførelsesteorien» for sine kolleger i Selskapet for Psykiatri og Nevrologi i Wien, opplevde han at samtlige vendte ham ryggen. Hvordan dette rent personlig har vært for Freud, får vi et inntrykk av kanskje først og fremst gjennom brevene han i denne perioden skrev til sin nære venn, øre-nese-hals-legen Wilhelm Fliess. Masson er opptatt av at psykoanalytikere som tidligere har gitt oss informasjon om denne viktige perioden i Freuds liv, systematisk synes å ha utelatt stoff hvor Freud med tyngde argumenterer for forførelsesteorien. Det samme mener han har skjedd i forhold til den tvil Freud viste etter at han offisielt hadde forlatt denne teorien.

For Masson blir Freuds nære vennskap med W. Fliess et hovedpoeng i hans forsøk på psykologisk å forstå det teoretiske skifte som fant sted hos Freud i perioden 1896–97. W. Fliess var som Freud opptatt av sammenhengen seksualitet–nevrose. Fliess mente av forskjellige grunner at neoseoperasjoner var sentralt i denne behandlingen.

I 1895 lot Freud Fliess foreta en neseoperasjon på en av sine pasienter, Emma Eckstein. Denne operasjonen fikk nesten fatale følger, fordi det i månedene etterpå stadig oppsto livstruende blødninger. Freuds forsøk på å frita Fliess og seg selv for ansvar og skyld knyttet til denne hendelsen, hevder Masson står sentralt i Freuds teoretiske skifte. Det reelle overgrepet (operasjonen) som fremkalte blødningene ble nemlig etter hvert bagatellisert, og Emma Ecksteins blødninger ble i stedet satt inn i en psykologisk sammenheng, som et uttrykk for ønsker og fantasier i forhold til Freud og Fliess.

«Angrebet på Sandheden» er en bok spekket med sitater og fylt av referanser til et meget omfattende kildemateriell. Masson tar oss med på en reise hvor han har sine meninger om hvordan kildene bør fortolkes, men det er hele tiden mulig å skille mellom det objektive materialet og det subjektive skjønn. Leseren får derfor anledning til selv å ta stilling. Det at vi tidligere er blitt fratatt denne muligheten er Massons hovedanklage mot sentrale personer i det psykoanalytiske miljø. Disse personene

har til gjengjeld hevdet at når stoff er blitt utelatt, er dette fordi man ikke har ønsket å forvirre leserne.

Når Massons bok i så sterk grad har kunnet engasjere og provosere, sier dette ikke bare noe om boken, men om hvordan emnet incest berører oss. Da Freud i 1896 begynte å snakke om dette tabubelagte området, var det vel nesten som å legge hodet på hoggestabben. Man nektet å se i øynene at slike overgrep fant sted, selv om det fra rettsmedisinsk hold forelå solid dokumentasjon (Masson s. 39–40).

Innenfor behandlingsapparatet møter vi mennesker som forsøker å formidle til oss hva de har vært utsatt for. Det er et tankesors å vite at medmennesker gjennom generasjoner har forsøkt å fortelle om den seksuelle overlast de har lidd som barn – men hvordan har de blitt møtt?

Jeffrey M. Masson:

Angrebet på sandheden. Hvorfor svigtede Freud sin forførelsesteori.

Oversatt av Arne Herløv Pettersen.

(Originalens tittel: «The Assault of Truth».) Fremad, 1984.

Det fleksible kjønn

Ved Bente Rasmussen

Er livssituasjonen til kvinner som arbeider på heltid, annerledes enn for kvinner i deltidjobb? Har de forskjellig forhold til arbeid og fagorganisering?

Forfatterne har intervjuet 40 kvinner i 30-årene som arbeider i butikk og på kontor, halvdelen på heltid og halvdelen på deltid.

De fant ingen heltids- og deltidskvinner, men et mylder av arbeidstider. Det var de samme kvinnene som arbeidet heltid som deltid, og arbeidstiden til den enkelte varierte ofte opp gjennom årene. Det var imidlertid stor forskjell mellom heltids- og deltidsansatte m.h.t. hvilke rettigheter de hadde. Bare de heltidsansatte fikk overtidbetaling; de deltidsansatte kunne måtte jobbe utover arbeidstiden uten annen betaling enn timelønn.

Forfatterne fant altså et mylder av ulike former for arbeidstider. Tidene var tilpasset bedriften, arbeidets krav, kvinnenes behov for inntekt og for tid til barn og administrering av deres hverdag. De kaller kvinnene «det fleksible kjønn» fordi kvinnene handler med arbeidstiden i en balansegang mellom behov for penger og behov for tid. Kvinnene oppfatter seg som forsørgere, og det innebærer at de føler ansvar både for å bringe inn inntekt og for å ha tid og omsorg for familien. For å få hverdagens puslespill til å gå opp, varierer de arbeidstiden. Den er den faktor de kan endre for å klare balansegangen.

Det var de individuelle avtaleforholdene innen handel- og kontorsektoren som gjorde at de kunne variere arbeidstiden etter behov. De senere årene har imidlertid arbeidsgiverne brukt kvinnenes ønske om endringer i arbeidstiden til å rasjonalisere ved ikke å ta inn fulltidsansatte for å spare lønnsutgifter og bruke arbeidskraften fleksibelt. Når det gjelder ekstra behov for arbeidskraft, ber de bare de deltidsansatte om å arbeide lenger. Arbeidsledighet truer stadig flere, og det blir vanskeligere å få heltidsarbeid når kvinner ønsker det.

Alle kvinnene i undersøkelsen var interressert i arbeidet sitt. De ønsket en rimelig lønn, men enda viktigere var skikkelige arbeidsforhold.

Boka inneholder gode beskrivelser av arbeidssituasjonen i butikk og kontor. Beskrivelsene viser bl.a. hvordan forskjellige

ledelsesformer og ulike måter å organisere arbeidet på, setter rammer for kvinners mulighet til å variere arbeidstiden på egne premisser. Noen få butikker og kontorer hadde såkalte «moderne» ledelsesformer med stor grad av frihet og ansvar for alle ansatte. Disse ga kvinnene store muligheter til å være fleksible, men krevde til gjengjeld stor innsats.

For arbeidsledighetstrygd er knyttet til fagforeningsmedlemskap i Danmark, var 90% av de ansatte organisert uansett arbeidstid. Fikk de deltidsansatte dermed sine rettigheter ivaretatt? Undersøkelsen viser at dette ikke var tilfellet. Selv om over halvparten av de ansatte i området arbeider deltid, opptrer fagorganisasjonen som om alle arbeider heltid. Det er stort behov for rettigheter og beskyttelse for alle deltidsansatte, men dette blir ikke tatt opp av forbundet. Nå spekulerer arbeidsgiverne i de manglende rettighetene for de deltidsansatte og tvinger stadig flere inn i deltidsstillinger der arbeidsgiverne kan skalte og valte med dem etter behov.

Undersøkellesmetoden som er brukt, er halvstrukturerte intervjuer. Hver av kvinnene er intervjuet to ganger, på arbeidsplassen og i hjemmet. Senere er de samlet og har fått lese intervjuene og utkastet til boka.

Boka er skrevet i en noe uvant form for forskningsrapport å være. Den består av beskrivelser og sitater fra intervjuene som er strukturert etter emner og problemstillinger. Gjennom boka blir vi kjent med kvinnene, deres livssituasjon og deres arbeidsplasser.

Boka er spennende som bidrag til kvinnetorskningen og den kan leses som en roman. Den anbefales på det varmeste.

Brita Foged og Randi Marcussen:
Det fleksible køn.
Tiderne Skifter, København 1984

Likestilling eller særstilling?

Ved Kari Fjørtoft

Den som ville skaffe seg eit samla oversyn over den norske kvinneverkshistorie, har fram til no stort sett berre hatt Anna Caspari Agerholts standardverk frå 1937 å støtte seg til. Agerholts tolkingar og oppfatningar har overlevd fleire tiår utan kritisk etterprøving; slik har dei danna myter. Eit par døme:

– Når Norsk Kvinnesaksforening (NKF) fekk ein mann, venstrepolitikaren Hagbart Berner, som sin første leiar, var det fordi kvinnene lot seg hindre av «den ynkelige kollektive kvindebekymring» (A.C.A., Oslo 1980: 75).

– I pionértida stod kvinnesakstilhengjarane i og rundt NKF einskapleg saman og retta samla skyts mot reaksjonære krefter i kyrkje, stat og høgborgarlege krinsar. «Brusende ungdom, djerv pågåenhet og lysende idealisme» er t.d. vendingar Agerholt brukar for å karakterisere aktiviteten i startfasen (op.cit.: 73).

Aslaug Moksnes' *Likestilling eller særstilling? - Norsk Kvinnesaksforening 1884-1913* som kom ut til NKF's hundreårsjubileum, presenterer ein analyse som tar eit klart oppgjær med denne romantiske harmonimodellen og reviderer synet vårt på Berner som ein sterk farsfigur for usikre kvinner i organisasjonens fødselsår. Hovudhypotesen til Moksnes er at pionértida var prega av skarp linjekamp. Med dette utgangspunktet analyserer ho arbeidet i NKF

– for å endre haldingar og få bukt med eit forelda kvinnesyn,

- for fellesundervisning for jenter og guttar, mot ein fagkrins som diskriminerte jenter,
- for betre fagutdanning for kvinner, også for husmødre,
- for at kvinner skulle fagorganisere seg (Margrete Vullum vart den første leiaren i Fyrstikkpakkernes Fagforening i 1890),
- mot prostitusjon og vald mot kvinner,
- for ei ekteskapslovgiving som gav mann og kvinne like økonomiske og juridiske rettar,
- for stemmerett for kvinner.

Stemmerettskampen er den saka som opp- tar Moksnes mest, enda om han hovudsakleg vart ført i kvinnestemmerettsfor- einingane (KSF og LKSF) og i dei politiske partia; altså utanfor NKF. Mest ei tredjedel av boka omhandlar dette emnet.

Moksnes byggjer analysen sin rundt føl- gjande hovudpoeng:

Alt før NKF var formelt skipa gjer linje- kampen seg gjeldande, særskilt mellom Berner og Gina Krog som seinare skulle bli redaktør for NKF's hovudorgan, *Nylænde*. Krog, ikkje Berner, var den som først tok initiativ til organisering. Det går fram av eit brev Gina Krog sendte til Berner, datert 17. juni 1884, at ho, i samråd med andre kvin- ner, ei tid hadde arbeidd med planar om å danne ei kvinnesaksforening. Når Berner inviterer til skipingsmøte berre få dagar etter og her legg fram ferdig forslag til lover og arbeidsprogram, er det for å

komme Krog i forkjøpet og hindre at radikal kvinnepolitikk får gjennomslag i organisasjonen. Berner klarte t.d. slik å få si moderate linje i stemmerettsspørsmålet gjennom. Arbeid for ei grunnlovsendring som kunne gi kvinner stemmerett i kommune- og Stortingsval på same vilkår som menn, kom ikkje med i det nye arbeidsprogrammet. Derimot kunne kvinnene la seg høyre i skolestyre og fattigkommisjon. Pga. denne moderate stemmerettslinja tok Gina Krog initiativ til å danne Kvinnestemmerettsforeningen (KSF) alt året etter, i 1885, men ho var framleis sentral medlem i NKF. Berre kvinner kunne bli medlemmar i KSF, medan ein i NKF faktisk hadde overvekt av menn i skipingsåret.

Berners moderate kvinnepolitikk spring ut av ein kvinneideologi som legg vekt på kvinns særeigne funksjon som hustru og mor. Mot denne særstillingslinja står likestillingslinja som vil gi kvinner og menn like rettar og likt samfunnsansvar, ein politisk filosofi som er utvikla av liberalistiske tenkjarar som t.d. John Stuart Mill og Mary Wollstonecraft.

Moksnes framhever Gina Krog som konsekvent og uredde talskvinne for denne linja. Ho ville ikkje gi konsesjonar som gjekk mot prinsippet: stemmerett for menn og kvinner etter like vilkår! Då fleirtalet i KSF etter nederlaget i Stortinget i 1897, støtta eit lovframlegg som gjekk *mot* dette prinsippet, gjekk ho ut og danna enda ein ny organisasjon, Landskvindestemmerettsforeningen frå 1898.

Aslaug Moksnes ser historia til NKF frå 1884 til 1913, som ei historie om kampen mellom likestillingslinja og særstillingslinja, og ho meiner at i praktisk politikk finn dette skiljet ein parallell i skiljet mellom Reine Venstre og Moderate Venstre. Dei første åra er NKF mest opptatt med teoretisk diskusjon og handlingskamp, trass Berners forsøk på å dreie aktiviteten mot nære praktiske arbeidsoppgåver. Mot

slutten av 1880-åra og i byrjinga av 90-åra får den praktiske linja gjennomslagskraft, rett nok forankra i ei radikal likestillings-tenking, boren fram av forkvinnene Ragna Nielsen og Anna Bugge. Mot slutten av hundreåret får dei gifte kvinnene mest å seie i organisasjonen. Formannskiftet i 1895, då Randi Blehr avløyser Ragna Nielsen, er ein endeleg siger for «husmorlinja» som kjem til å rå grunnen heilt fram til 1913.

I referatet framanfor har eg halde meg til dei omgrepa Moksnes sjølv brukar som reiskap i analysen; *moderat* mot *radikal* kvinnesak, *teoretisk* mot *praktisk* arbeid, *likestillingslinje* mot *særstillings-* og *husmorlinje*. Innhaldet i omgrepa flyt ein del over i kvarandre, like fullt brukar forfattern alle omgrepa, dels om kvarandre, utan klare definisjonar. Ho utvidar t.d. bruken av særstillingsomgrepet utan å presisere kva ho legg i det. Det har før vore vanleg å berre knyte det til særskilt arbeidarvern og arbeidstidsbestemmelsar for kvinner.

Uklare omgrep gjer det vanskeleg å komme heilt til rette med konklusjonane. Måten stoffet er disponert på, gjer det ikkje lettare. Forfattern har prøvd å halde fast på ein viss kronologi, men stundom bryt ho dette prinsippet og organiserer etter emne og sak. Slik får vi fleire gjentakningar som både kan forvirre og irritere.

Den delen som omhandlar stemmerettskampen, er etter mitt syn svakast. Moksnes har tydelegvis god innsikt i feltet, men detaljoppopping tyngjer framstillinga og gjer den mindre interessant som politisk analyse. Den blir også noko vanskeleg tilgjengeleg for dei som ikkje har gode kunnskaper om emnet frå før. Forfattern tar sikte på å nå «en noenlunde bred leserkrets» (op.cit.: 7); mogleg har ho ikkje innfridd desse intensjonane i denne delen av boka.

Moksnes har i undertittelen avgrensa studien sin til NKF's organisasjonshistorie fram til stemmerett for alle kvinner var

innført i 1913. Ho kastar òg raske blikk mot kvinnerørsla utanom landegrensene. Å drøfte særtrekk og felleslinjer ved kvinnekampen i ulike land, er ikkje Moksnes sitt erend her, men det vesle utsynet ho gir, minner om at andre forskarar her kan finne interessante problemstillingar.

Eg har ingen innvendingar mot Moksnes si avgrensing i seg sjølv, men den krev presisering og problematisering. Lesarane treng nok å bli mint om at kvinnesak i Norge også den gongen blei drive i andre former og for å enn i NKF og stemmerettsforeiningane. Boka dekkjer elles ikkje *alle* sider ved NKF's organisasjonsarbeid. Forfattaren nøyer seg t.d. med å slå fast at «husmorlinja» dominerte organisasjonen den siste halvdel av perioden utan å gå særleg konkret inn på kva dei gjorde og korleis dei arbeidde. I staden dreier ho framstillinga mot stemmerettskampen, som hovudsakleg blei driven *utanom* NKF, men med sentrale NKF-medlemmar i leiinga. Også

denne perspektivdreinga krev grunngjeving og problematisering, særleg då ein ut frå tittelen ventar å få innblikk i NKF's organisasjonsarbeid i *heile* perioden. Her finst nok også stoff for framtidig forskning. Boka gjorde meg dessutan nysgjerrig på å få vite meir om fleire av dei sentrale leiarane, t.d. Gina Krog, Ragna Nielsen, Anna Bugge og Fredrikke Qvam. Ein mannsdominert forskningstradisjon har halde desse fargerike kvinnene godt skjult for oss.

Innvendingane mine framanfor rokkar ikkje ved det positive hovudinstrykket: Forfattaren har henta fram eit rikt materiale og gitt ein spennande analyse som kastar nytt lys over ein av kvinnehistorias mange dunkle felt. Takk til Aslaug Moksnes!

Aslaug Moksnes:

Likestilling eller særstilling?

Norsk Kvinnesaksforening 1884-1913.

Gyldendal Norsk Forlag, Oslo 1984.

I 1886 ble «Den norske Kvindesagsforenings turist- eller sportsdrakt» stilt ut hos Steen & Strøm. Antonie Løchen og Agnes Mathilde Wergeland var blant de ivrigste forkjemperne for reformdrakten, en mer bekvem drakt for kvinner, båret uten korsett.

Illustrasjon fra boka:
I 1886 ble «Den norske Kvindesagsforenings turist- eller sportsdrakt» stilt ut hos Steen & Strøm. Antonie Løchen og Agnes Mathilde Wergeland var blant de ivrigste forkjemperne for reformdrakten, en mer bekvem drakt for kvinner, båret uten korsett.

Litteraturkommentarer

Mannsrollen i arbeidslivet

«Dubbeltarbetende män och kvinnor med barn är mer flexibla och blir bättre chefer än män med hemmafruar»

I Sverige diskuteres nå også mannsrollen offentlig. Jämställhetsminister Anita Gradin nedsatte høsten 1983 en arbeidsgruppe om mannsrollen, med formål å presentere et idéprogram om hvordan endringer i mannsrollen kan føre til større likestilling mellom kvinner og menn.

Som et ledd i dette arbeidet har gruppen hatt tre temaseminarer: om papparollen, om mannsrollen i arbeidslivet og om menns aggressivitet og andre følelser. Nå foreligger det en rapport fra seminaret, «Mansrollen i arbeidslivet». I tillegg til referat fra seminaret har rapporten et avsnitt med «Bilder från några arbetsplatser». «Bildene» er ment å belyse den virkelighet mange menn lever i og som påvirker deres muligheter for likestilling.

På seminaret ble bl.a. kvinner og menn i sjefsyrker diskutert. Mange bedrifter ser det som en fordel at sjefen har hjemmeverende kone slik at han kan «stille opp». Seminardeltakerne mener at dette er feil, se sitatet i overskriften.

Hensikten med seminaret har vært å få oversikt over den kunnskap som fins og ikke fins, hva det bør arbeides videre med, samt å stimulere til debatt om mannsrollen. Sluttrapport fra arbeidsgruppen er planlagt presentert våren 1985.

Arbetsgruppen om mansrollen:
Rapport från arbetsseminarium

23. maj 1984:

Om mansrollen i arbeidslivet

1984-12-15

Arbetsdepartementet

Inf.sekr. Anita Edam, tel: 08/763 1314

Den meksikanske roman etter 1940

Hvorfor står tiden stille i så mange nyere meksikanske romaner? Hvorfor er visjonen av en framtid så merkelig fraværende? Dette er to av flere sentrale problemstillinger i «Landet uten morgendag» der Marianne Egeland viser hvordan Mexicos nasjonallitteratur inntar en unik posisjon ikke bare i forhold til vestlige tradisjoner, men også i Latin-Amerika.

En av de 5 forfatterne som presenteres er Elena Garro med romanen «Los recuerdos del porvenir» («Minnene om fremtiden»). Boken avdekker hovedsakelig borgerskaps landsbytilværelse, og ifølge Egeland har Elena Garro, ved hjelp av en poetisk, fantastisk stil, skapt et av de mest uforglemmelige landsbyportrettene i meksikansk litteratur.

At bare en av forfatterne er kvinne, forklarer Egeland med at de meksikanske kvinnes litterære produksjon både kvalitativt og kvantitativt er av svært liten betydning i Mexico. Følgelig er også utsnitt av den meksikanske bevissthet filtrert gjennom en kvinnelig bevissthet sjelden vare. Derfor blir Gustavo Saintz' roman «La princesa del Palacio de Hierro» ekstra

interessant. Der er hovedpersonen – identisk med bokens forteller og «prinsessen» i tittelen – en ung kvinne, som gir oss sin versjon av «sannheten» og sin opplevelse av virkeligheten i dagens Mexico. Boken skildrer livet til borgerskapets og middelklassens døtre som lever et overfladisk liv uten særlig andre «forpliktelser» enn å være attraktive for menn.

Boken er utgitt med støtte fra NAVF.

Marianne Egeland:

Landet uten morgendag. Tidsopplevelse og tidspresentasjon i den meksikanske roman etter 1940.

Aschehoug, 1985.

Vold i parforhold

15 prosent av alle drap i Norge i 1977–81 var drap i parforhold, og i Danmark var 30 prosent av alle drap mellom 1971–1981 drap i parforhold. Drapsmotivet kan ofte henføres til mannens angst for å miste kontrollen over kvinnen.

Dette framgår av en gjennomgang av norsk og dansk drapsstatistikk, som presenteres i denne rapporten. På bakgrunn av en dansk og norsk skilsmisseundersøkelse belyses videre den skjulte volden og bakgrunnen for den. Det framgår blant annet at vold nok forekommer i alle sosiale lag – men hyppigst i de laveste.

Innsatsen mot volden er i første rekke kommet fra krisesentrene, som er oppstått i kjølvannet på kvinnebevegelsen. Strukturen og organisasjonen i krisesentrene er analysert i rapporten, som også fremhever betydningen av det frivillige arbeidet som utføres i sentrene og av kvinnesolidariteten som oppstår der.

Rapporten er utarbeidet i samarbeid mellom danske og norske kvinneforskere

Marianne Egeland

LANDET UTEN MORGENDAG

Tidsopplevelse
og tidspresentasjon i den
meksikanske roman etter 1940.

på initiativ av Nordisk Ministerråds Likestillingsutvalg. De fleste forskningsresultatene rapporten bygger på har ikke vært publisert tidligere. De norske forfatterne er Kari Aarnes, Kari Moxnes, Ingard Leirem og Anne Britt Flemen.

Rapporten fås ved henvendelse til 5. sosialkontor, Sosialdepartementet, eller tlf. (02) 11 81 37.

Vold i parforhold

NORD

København 1984

Kvinner og arbeidsløshet

Women's Research Center in Social Science i København utgir newsletters om kvinner og arbeidsmarkedet, der siste nummer tar for seg arbeidsløshet i Danmark i et kvinneperspektiv.

Arbeidsløsheten blant kvinner har steget raskere enn hos menn, og blant de langtidsledige er kvinner overrepresentert. Det har

vært en utbredt oppfatning at menn og kvinner reagerer forskjellig på arbeidsløshet og at kvinner tar ledigheten lettere. Ferske studier viser ulike reaksjonsmønstre blant arbeidsløse kvinner og menn, men ingenting tyder på at de sosiale konsekvensene av å være uten arbeid er mindre alvorlige for kvinner enn for menn.

Forskjellene i arbeidsøshet henger nøye sammen med jobbstrukturen, og det gjøres forsøk på å bekjempe ledighet ut fra likestillingsprinsippet.

Bladet inneholder også liste over nye forskningsrapporter om kvinner og arbeid, samt oversikt over pågående prosjekter.

Women and the Labour Market
Research Newsletter No. 9, February 1985
Women's Research Centre
in Social Science, København

Bygdekvinners sysselsettingsønsker – konsekvenser for opplæringstilbudet

Ovennevnte rapport er resultat av arbeidet med et forprosjekt med samme tittel, utført ved Østlandsforskning. Forprosjektets oppgave var å gi en beskrivelse av bygdekvinners sysselsettingsønsker og på denne bakgrunn forme passende voksenopplæringstilbud.

Rapporten fra forprosjektet presenterer bakgrunnsstoff om bygdekvinner, deres livssituasjon, sysselsettingsønsker og muligheter i arbeidsmarkedet. Videre tas voksenopplæring som middel i bygdekvinners sysselsetting opp. Det avsluttes med forslag til opplæringstilbud som kan imøtekomme bygdekvinners sysselsettingsønsker. Hovedprosjektet: «Bygdekvinners

voksenopplæringsvalg», er ment å skulle prøve ut disse forslagene.

Dea Haug Storaas:

Bygdekvinners sysselsettingsønsker.

Konsekvenser for opplæringstilbudet.

Rapport nr. 6/85 – Østlandsforskning.

Fanden skapte kvinden – Årbog for kvindeforskning

Ovennevnte årbok kommer fra Center for kvindeforskning i København og inneholder bidrag som har utspring i den forskning og undervisning som foregår ved senteret.

Årboka består av 11 artikler med psykologiske, litterære og historiske innfallsvinkler, som viser variasjonen og spennvidden i den nye danske kvinneforskningen.

Fanden skapte kvinden

Årbog for kvindeforskning. Center for kvindeforskning og undervisning, København universitet.

Tiderne skifter. Pris: 125,- D.kr.

Familjenormer – Familjeformer

er resultatet av en konferanse som ble arrangert i Stockholm i tiden 10.–11. mai 1984 om «Familjestrukturens förändring i Sverige». Konferansen ble arrangert av Forum för kvinnliga forskare och kvinno-forskning i Stockholm.

Foredragene tok opp temaer fra familiehistorie og familiebilder, dagsaktuelle spørsmål og problemer til framtidsstudier.

De sorterer innenfor følgende emner i rapporten:

– Familien som samfunnsinstitusjon

(ideologi, forestillinger, myter om familien, politisk debatt om familjepolitikk og empiriske studier av familielivsmønster).

- Kontroll over den kvinnelige seksualiteten.
- Definisjon av familie/husholdning sett ut fra produksjons- og reproduksjonsperspektiv.
- Kvinnen i arbeidsliv og hverdagsliv.
- Mannens rolle i familien.
- Framtidsscenario.

Familjenormer – Familieformer.

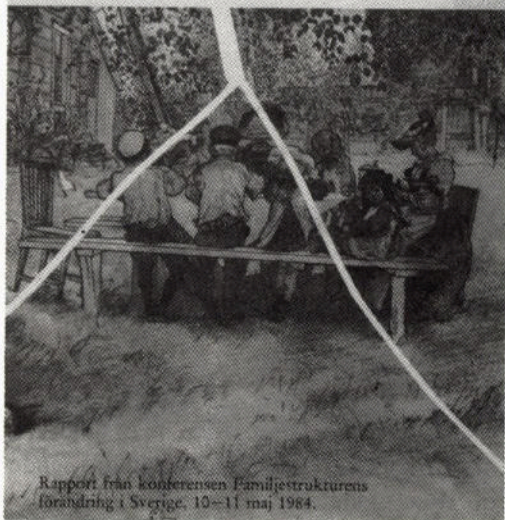
Rapport från konferansen «Familjestrukturens förändring i Sverige», 10.–11. mai 1984.

Rapporten kan bestilles fra:

Forum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning i Stockholm,
Pedagogiska institutionen, B-745,
Stockholms universitet,
10691 Stockholm. Tlf. (08) 16 22 22.

pris: 80,- Sv.kr. inkl. eksp.avg.

Familjenormer – familieformer

Rapport från konferansen Familjestrukturens förändring i Sverige, 10–11 maj 1984.

Ansettelses- og arbeidsvilkår for kvinner i prestetjeneste – en problemorientert undersøkelse

er en undersøkelse Norsk Kvinnelig Teologforening foretok blant de kvinnelige prestene i Norge våren -84. Undersøkelsen gir ikke noe totalbilde av de kvinnelige presters arbeidssituasjon i Norge.

Bakgrunnen for undersøkelsen er stor pågang fra kvinnelige teologiske kandidater som får problemer når de ønsker å tre inn i prestetjenesten. Likeledes har foreningen fått henvendelser om problemer kvinnelige prester møter når de søker stillinger, og om problemer de har i sin prestetjeneste.

Ønsket her var altså å kartlegge systematisk ovennevnte problemer for å finne ut om disse har sin årsak i at de aktuelle prestene er kvinner.

Problemer i forbindelse med ordinasjon, ansettelse og prestetjeneste var områder som ble belyst, og som en så i relasjon til alder/utdanningssted for eventuelt å finne en sammenheng. Undersøkelsen avslutter med å trekke opp hovedtendensene i analysen av materialet. Hovedproblemene antas å knytte seg til ordinasjonen – det å bli ordinert – og til stillingsfordelingen faste menighetsprest-stillinger kontra andre stillinger.

Ansettelses- og arbeidsvilkår for kvinner i prestetjeneste. En problemorientert undersøkelse.

Norsk Kvinnelig Teologforening,
Oslo 1985.

Utdanningsplanlegging – strategi for en usikker framtid

NAVFs utredningsinstitutt la i mars fram rapporten «Utdanning og arbeidsmarked 1985». Rapporten gir en oversikt over aktuelle tendenser på arbeidsmarkedet for personer med høyere utdanning og perspektiver på utviklinga framover. Den er den første i en ny serie, og erstatter meldingen «Arbeidsmarkedet et halvt år etter eksamen», som har vært utgitt regelmessig siden 1973.

Formålet med denne nye meldingen er først og fremst å gi et aktuelt og lett tilgjengelig informasjonsgrunnlag for utdanningsplanleggingen. Aktualiteten sikres ved å gi foreløpige resultater fra arbeidsmarkedsundersøkelsen basert på spørreskjema som sendes ut i november hvert år. Resultater fra denne hurtigstatistikken vil foreligge publisert 4 måneder etter at spør-

reskjemaene ble sendt ut.

For å øke anvendbarheten kommenteres resultatene fra arbeidsmarkedsundersøkelsen både i lys av utviklinga fram til nå og av prognoser for framtidig utvikling. På denne måten kan man antyde noe om kort-siktige endringer på arbeidsmarkedet for en gruppe bare er av midlertidig art eller om det er ledd i en langvarig tendens.

I forhold til instituttets tidligere meldingsserie om arbeidsmarkedet for nye kandidater, vil «Utdanning og arbeidsmarked» være mer problemorientert. Den går noe lenger i retning av å tolke resultatene. Rapporten vil som hovedregel bare ha figurer som viser endringstendenser og hovedtrekk. Tabeller publiseres i separate notater for spesielt interesserte.

Utdanning og arbeidsmarked 1985
Melding 1985: 2

NAVFs utredningsinstitutt
Wergelandsveien 15, 0167 Oslo 1
Tlf. (02) 20 65 35

MØTER SEMINARE

KONFERANSER

På vei mod en ny kvindevidenskap

Den fremtidige kurs for feministiske utdannelser i 80erne var hovedtemaet for National Women's Studies Association's

(NWSA) årlige konference, som fandt sted sidste sommer på USA's største kvindecollage, Douglass College i New Jersey.

Fra uddannelse til forskning til kvindevidenskab

Boomet indenfor kvindestudierne startede helt klart på uddannelsessiden fra omkring 1970, men er senere blevet fulgt op af forskningscentre, hvis opgave det er at initiere forskning om kvinder ved at igangsætte større og ofte kollektive projekter. For øjeblikket findes der ca. 30 kvindeforskningscentre i USA, hvilket betyder, at det er de færreste universiteter, der har et sådant center, hvorimod de fleste universiteter har et kvindestudieprogram, der består af en række kurser indenfor forskellige kvindeforskningsemner.

De første programmer startede i 1969, i 1975 var antallet oppe på 150, og det har været stigende lige siden. Således er der for øjeblikket 400 programmer med ca. 40.000 kurser.

Denne organisatoriske eksplosion har været fulgt op af en tilsvarende produktion af ny viden om kvinders liv, og kvindestudierne i USA er her i det andet årti kommet ind i en fase, hvor den øgende viden fører over i videnskabsteoretiske problemstillinger. Kvindeforskere stiller nu spørgsmål, som vil få vidtrækkende betydning for fremtiden: *Er kvindestudier en særskilt disciplin eller videnskab?*

NWSA's konference

Diskussionerne omkring kvindestudiernes teori er i høj grad blevet ført i NWSA's regie lige fra 1977, hvor organisationen eller bevægelsen blev startet i San Francisco.¹

Formelt er denne organisering placeret udenfor universitetet og betragtes som en græsrodsbevægelse med medlemmer fra alle 50 stater samt associerede medlemmer fra udlandet. Det ville være en oplagt idé, at Nordisk Forum for kvindeforskning, samt grupper på universiteterne blev medlem. I det hele taget ville vi kunne få meget

ud af en tættere kontakt med de amerikanske kvindestudier f.eks. også ved at få lavet udveksling mellem nordiske og amerikanske kvindeforskningslærere og studerende.²

Konferencen varede fra søndag til torsdag, og der blev afviklet 268 paneler, og to plenumsamlinger. Der er tale om et meget bredt forum, hvor teoretikere og praktikere mødes, hvilket afspejlede sig i et meget varieret program af både faglig, pædagogisk, kulturel og politisk karakter.

De årlige konferencer betragtes som det sted, hvor kvindestudierne egentlig skal udvikles og udveksles, det er her såvel lærere i skolen, forskere som studerende kan komme og lære noget nyt. En tredjedel af konferencens emner var centreret omkring præsentation af ny forskning indenfor hovedområderne kunst, humaniora, samfundsfag og naturfag. En anden hovedgruppe berørte de forskellige uddannelsesaspekter vedrørende kvindestudier på alle niveauer fra folkeskole til universitet. Endelig indeholdt konferencens tredje hovedkategori emner under overskriften feministisk praksis og teori, hvor en række forskellige kvindepolitiske emner indgik såsom vold mod kvinder, racisme, feminisering af fattigdom, teknologi, for blot at nævne nogle få eksempler.

Jeg synes vi har en hel del at lære af de amerikanske kvindestudier især omkring vigtigheden af at organisere sig på tværs af universiteter og lande. En organisation som NWSA er ikke blot med til at synliggøre kvindeforskningen, men med til at videreudvikle den ved at skabe et rum, hvor det er muligt at diskutere strategi og teori for kvindestudierne.

Den fremtidige kurs?

Netop fordi konferencen var så stor med næsten 2000 kvinder og 25 nye tilbud 4 gange dagligt kan det være svært, præcist

at sige hvor udviklingen går hen. Egentlig oplevede jeg også, at kursen blev afstukket på en reception afholdt af Pergamon Press, som har en ret omfattende udgivelsesvirksomhed indenfor området kvindestudier, både hvad angår bøger, tidsskrifter og nyhedsbreve baseret på en verdensomspændende redaktionsgruppe i USA, England og Australien. Repræsentanten fra sidstnævnte kontinent havde forlaget ikke råd til at sende til konferencen, men de øvrige var der, Gloria Bowles fra Berkeley samt Renate Duelli Klein og Dale Spender, som sidder i London. De rejste sig op på skift for at rose hinanden, og faktisk har de det fortjent, de har om nogen initieret den videnskabsteoretiske debat, og det var det nyeste skud på stammen, et særnummer i «Women's Studies International Forum» om *Strategier for kvindestudierne i 80'erne*, som vi fejrede i californisk rosé. Hovedtemaet i dette nummer var *autonomi - integration*. Skal studierne slutte sig sammen i et tværfagligt miljø, i centre og programmer, eller skal kvindestudierne integreres? Faktisk lyder budskabet nu, at bevægelsen hen imod særskilte kvindestudieprogrammer og afdelinger samt integration ikke behøver at være i konflikt med hinanden. Det kan lyde som en forsøstring, men jeg tror ikke, der er tale om en skinløsning, og da denne diskussionen også føres her, vil jeg gå lidt nærmere ind på sagen.

Autonomi-integration

Da kvindestudierne startede i 1969, mente en af hovedkræfterne Florence Howe, at om 10 år ville kvindestudierne være integreret i fagene. Femten år efter har det vist sig, at hun kun delvist har ret. Kvindestudierne er ved at blive integreret i USA, bl.a. findes der for øjeblikket ca. 50 integrationsprojekter, men samtidig skyder

kvindestudieprogrammer og forskningscentre op som aldrig før. Howe har derfor nu omformuleret sin strategi for 80erne som en dobbelt strategi, hvor det dels gælder om at udvide vor viden om kvinder, dels om at bruge denne viden til at ændre uddannelsen.

Integration, det at lave fagenes indhold og pensum om har vist sig at være en stor opgave, som ikke kan gennemføres, uden at kvindestudierne styrkes og udvides. Kvindestudieprogrammerne ligger uden for fagene, men i stor afhængighed af disse, en situation, som efterhånden som årene er gået, har vist sig dybt utilfredsstillende.

Gennem 1970erne har det været en udbredt holdning, at det ville være uhensigtsmæssigt at isolere kvindestudierne i et institut bl.a. med den begrundelse, at kvindestudierne, som en frynse på systemet, kunne skæres væk så let som ingenting. Et tværfagligt kvindestudieprogram kunne bedre brede sig ud over fagene ved at trække lærerkræfterne ud og ved at tilbyde kurser til de studerende fra alle fag. I overensstemmelse med kvindebevægelsens princip var stemningen for et decentralt netværk frem for et mere bureaukratisk institut.

Den frihed, som man engang mente lå i at gå uden om det bureaukratiske system, har vist sig begrænset, idet kvindestudierne er afhængig af faderinstitutterne, både hvad angår ressourcer og lærerkræfter, og så er det her, vurderingen af, hvad der er god (kvinde)forskning, ligger. Uden penge og uden magt til at vurdere kvalifikationer og kvalitet bliver kvindeforskningen ikke den forandrende kraft, som der tales så meget om.

Kampen om ressourcene starter forfra hvert år, det økonomiske grundlag og lærerkræfterne er usikre, spørgsmålet om ansættelse og senere hen lektorbedømmelse

(tenure) har vist sig problemfyldt, idet kvinder, som har lagt deres kræfter i kvindestudierne, efter prøvetiden skal tilbage og vurderes af deres oprindelige institut, som stadig ledes af ældre herrer, hvis hjerte ikke ligger nærmest kvindestudierne, og det er vel heller ikke at forlange, men omvendt heller ikke rimeligt, at de skal bestemme, hvad der er god kvindeforskning.

Jeg snakkede med en række kvinder på konferencen, som hævdede, at netop det faktum i lang tid havde fungeret som skjult censur. Det gjaldt om ikke at vise sig for feministisk, før fastansættelsen var trukket i land. At den skjulte censur omvendt var begrundet, vidnede en lang række sager om, hvor kvinder ikke havde fået deres lektorbedømmelse (tenure), et problem, som NWSA ville forsøge at gå nærmere ind i.

Det er min fornemmelse, at stemningen i USA er for større autonomi og selvstændiggørelse af kvindestudierne. Det, der før hed isolation-integration, kaldes nu autonomi-integration, hvilket jeg ser som udtryk for kvindestudiernes større selvbevidsthed. Isolationen ses ikke så meget i forhold til faget, som i forhold til andre kvindeforskere og dermed en større erkendelse af, at det er vigtigt at opbygge et kreativt miljø.

Ingen er vel mere helhjertet end historikeren Sandra Coyner gået ind for, at kvindestudierne skulle være en selvstændig disciplin. Hun hævder, at det vigtigste i et kvindevidenskabeligt paradigmeskift er et selvstændigt miljø, som uddanner og rekrutterer forskere.³

Integration af kvindekundskab kan ikke foregå, uden at der skabes forudsætninger for, at den ny viden overhovedet kan udvikles. Det er baggrunden for, at støtte autonome programmer, der langsomt kan udvikle ny viden, teorier og metoder, som derefter vil kunde integreres. I denne både/

og "n"je, autonomi/integration, ligger der en erkendelse af, at det tager tid at lave ny videnskab, men også at denne nye kvindekundskab skal integreres og være med til at lave videnskab og forskning om.

Nu besøgte jeg også forskellige universiteter derover, og i praksis har det vist sig, at frykten for, at en samling af kvindestudierne skulle dræne fagene for kvinderrelevant undervisning er ubegrundet, snarere forstærker de to ting hinanden. På San Francisco State University udbyder programmet ca. 15 kurser pr. semester, fagene tre gange så mange. Ud fra dette samlede kursusudbud kan de studerende sammenligne en B.A. i kvindestudier. Men det er også muligt at tage uddannelser på andre niveauer, MA og Ph.D. På University of Wisconsin, Madison, har Gerda Lerner, amerikansk kvindehistories grand old lady, opbygget en forskeruddannelse i kvindehistorie. Der er næppe tvivl om, at denne satsen på uddannelse på alle niveauer, også forskningsniveau, er medvirkende til at der findes så meget god kvindeforskning i USA. Uddannelsessystemet i Norden er ikke det samme, men jeg mener det er vigtigt, at vi får sat rekrutteringen af kvindeforskere mere i system, hvis det skal lykkes os, at få videnskaben lavet om.

Noter

1. NWSA's formål og grundlag er tidligere blevet beskrevet af Mona Eliasson: *Kvinnoforskning och kvinnliga forskare i USA. Nytt om kvinnoforskning* nr. 3-4, 1982. NWSA har kontor i Maryland. NWSA Office, University of Maryland, College Park, Maryland 20742 USA. Næste års konference finder sted 19-23 juni på University of Washington, Seattle, Washington og man er faktisk interesseret i deltagelse fra andre lande.
2. Se Bjørg Aase Sørensen: *Fulbrightstipendiat i USA. Nytt om kvinnoforskning*, nr. 1, 1983.
3. Sandra Coyners indlæg blev holdt på en NWSA-konference for år tilbage, udgivet sammen med

en række andre oplæg i Gloria Bowles og Renate Duelli-Klein: *Theories of Women's Studies*, 1983. Særnummeret i *Women's Studies International Forum*. Special Issue, vol. 7, no. 3, 1984.

Se desuden Marilyn Boxer: *For and About Women: The Theory and Practice of Women's Studies in the United States*. *Signs*, vol. 7, no. 3, 1982.

Oplysninger om kvindestudier fåes i *Women's Studies Quarterly*.

Bente Rosenbeck
Københavns Universitet

Kvinnoperspektiv i forskning om offentlig og privat omsorgsarbeide

Seminaret «Kvinnoperspektiv i forskning om offentlig og privat omsorgsarbeide» ble arrangert ved Nordiska instituttet för samhällsplanering (NORDPLAN) i Stockholm, 14.–15. januar 1985. NORDPLAN er en av de fellesnordiske institusjonene som hører inn under Nordisk Ministerråd. Lærere, studenter og forskere er rekruttert fra alle de nordiske land, og fra en rekke forskjellige disipliner. I forskning og undervisning blir det lagt stor vekt på tverrfaglighet.

Initiativ til seminaret kom fra forskere og lærere ved NORDPLAN som ønsker å bringe kvinne- og omsorgsperspektiv sterkere inn i samfunnsplanleggingen. Gjennom felles seminarer ønsker de også å fremme det nordiske tverrfaglige samarbeidet mellom kvinner som arbeider i planlegging, eller med planleggingsrelevante tema.

Invitasjonen til seminaret var rettet til forskere og planleggere som er opptatt av kvinneperspektiver og av omsorgens vilkår

i samfunnet. Seminaret ble holdt i NORDPLANs lokaler. Av plasshensyn var deltakerantallet begrenset. I alt møtte ca. 20 arkitekter, geografer, jurister, økonomer og sosiologer fra Danmark, Sverige og Norge.

Programmet var lagt opp rundt to-tre større innledninger hver dag, med påfølgende diskusjoner, og med noe tid til prosjektpresentasjoner i tillegg. Innledningene var delt mellom disipliner og nasjonaliteter, noe som bidro til innfallsrike diskusjoner, der forskjellige empiriske erfaringer og teoretiske forankringer ble konfrontert, engasjerende og humoristisk.

Innledningene var følgende:

- Planlegging av det nye hverdagslivet, ved Sigrun Kaul.
- Konsumtion, reproduktion og den rumlige kontekst, utfordringer fra kvindeforskningen, ved Kirsten Simonsen.
- Forskning om omsorg og planlegging, ved Arnlaug Leira.
- Det kulturelle efterslæb: Kønrelationer og rumlige strukturer, ved Betty Vang.
- Velfærdsstatens utveckling och vår behovstillfredsställelse, ved Elisabeth Lilja.

(Innledningene vil foreligge trykt på et senere tidspunkt.)

I diskusjonene ble en fagkritisk interesse ofte koplet med en interesse for å omsette idéer til praktisk handling. Dette kom spesielt klart til uttrykk i debatten etter den første innledningen. Arkitekter som arbeider sammen i et nordisk prosjekt om det nye hverdagslivet vil ta steget ut over fagkritikken, og omsette visjonene til ei handbok i praktisk planlegging hvor omsorgsverdier står sentralt. Prosjektet ble presentert av den norske arkitekten Sigrun Kaul. Det utløste en livlig debatt, både om konkrete forslag i prosjektet, men også om planleggingens begrensninger innafor gjeldende regelverk, og om muligheten for

å realisere alternative former for planlegging med det representative demokrati som ramme.

Dette prosjektet, som de fleste andre som ble omtalt, bygger på en feministisk kritikk av sentrale planleggingsteorier. Kritikken rettes ofte mot en manglende erkjennelse av at kvinners og menns liv er forskjellige i moderne samfunn. I innlegg fra de danske geografene Kirsten Simonsen og Betty Vang ble kritikken rettet spesielt mot den sterke «produksjonsfikseringen» i planleggingsteorier, med en tilsvarende neglisjering av den sosiale reproduksjonens vilkår. Diskusjonen om den etablerte planleggingens selvforståelse og dens normative grunnlag ledet videre over i drøftinger av egne forståelsesrammer, begreper og modeller. Hva forstår vi med et omsorgs- (og kvinne-)vennlig samfunn, og kan vi planlegge oss dithen?

Det var et meget stimulerende seminar!

Arnlaug Leira

Institutt for samfunnsforskning

Nå har også Trondheim fått sitt forum!

4. mars 1985 hadde Forum for kvinner i forskning og planlegging i Trondheimsregionen sitt første møte. Til åpningen møtte det fram femti-seksti kvinner, som til sammen dekker et meget bredt faglig spekter. De fleste var fra Universitetets forskjellige delinstitusjoner (Norges tekniske høyskole, Den allmennvitenskapelige høyskole, Avdeling for medisin, Museet), men også andre forsknings- og utdanningsinstitusjoner, samt at planleggingssektoren var representert. Det kom forholdsvis få studenter i denne omgang, noe som tilsier en ekstra offensiv overfor denne gruppa etter hvert.

Harriet Holter var kveldens foredragsholder, og stilte spørsmålet «Vitenskapens verden – av, for og om menn?» Forskningen domineres av menns forståelse og tankegang, organiseringen av forskningsvirksomheten er i større grad lagt opp etter menns livsform enn etter kvinners, og forskningen virker ofte legitimerende for mannsdominansen i samfunnet, hevdet Harriet Holter, og utdypet og illustrerte synspunktene.

Mye arbeid har gått forut for åpningsmøtet. Vi har henvendt oss til kvinner på de aktuelle stedene for å starte en kartlegging av hvilke områder kvinner arbeider med, ikke minst med tanke på hvor faglig utveksling kan finne sted. Dessuten har vi etablert kontakter i flere miljøer, og prøvd å få tak i hvilke ønsker og behov som allerede eksisterer og er satt ord på.

Under planleggingen har vi samarbeidet med Forum i Oslo, for å dra nytte av deres erfaringer. Utkastet til vedtekter bærer tydelig preg av dette.

Forum i Trondheimsregionen har bl.a. som formål å bedre arbeidsbetingelsene for kvinner i forskning og planlegging, samt å utvikle det faglige/tverrfaglige fellesskap mellom studenter og forskere, og mellom forskningsmiljøene og planleggingsmiljøene i regionen. Dessuten skal vi arbeide for å fremme kvinneforskningen, og formidle kvinneforskningens perspektiver og resultater såvel innenfor som utenfor egne fagmiljøer. Grunnen til at vi også har valgt å ta med kvinner i planlegging henger bl.a. sammen med fellestrekk i arbeidsbetingelser, og tro på at vi kan ha faglig glede av hverandre.

Forum er tenkt som en paraplyorganisasjon. Arbeidsutvalget vil sørge for at det blir arrangert fellesmøter med temaer av felles interesse, men den vesentligste virksomheten er ment å foregå i mindre grupper av faglig eller mer forskningspolitisk

tilsnitt. Flere slike grupper eksisterer allerede, og kan eventuelt slutte seg til Forum. På NTH er det f.eks. en meget aktiv likestillingsgruppe, som sikkert har verdifulle erfaringer og ideer å tilføre.

Når vi ser på kvinneandelen i råd og utvalg, antall kvinner i faste, vitenskapelige stillinger og hvilken plass kvinneperspektivet har fått innen de enkelte fag, er det åpenbart at Trondheim ligger spesielt dårlig an sammenliknet med de andre universitetene. En oppgave for Forum kan være å sørge for grundig kartlegging av slike forhold, der også utviklingstendenser de siste årene bør med. At saksbehandlingen av kvoteringsregler har vært utilbørlig treg (ennå ingen avklaring), hører også med i dette bildet.

Den store utfordring hva Universitetet angår, er likevel å drøfte hva som vil bedre betingelsene for kvinnelige forskere og for kvinneforskningen, og hvilke veier vi kan gå for å bevege oss mot målet. Her trenger vi kontakt med andre for å lære av både vellykkete og mindre vellykkete framstøt. Samtidig må vi hele tida tenke ut fra de spesielle lokale forhold, der stor geografisk spredning og at vi er så få, står sentralt. Det var derfor lovende at det ikke har budt på særlige problemer å få satt sammen et arbeidsutvalg som gjenspeiler den store spredningen.

Så til slutt: Tallet null er enkelt å huske. Akkurat så mange kvinner sitter i Kollegiet, det øverste styringsorgan på Universitetet i Trondheim. Like mange kvinner finnes i faste, vitenskapelige stillinger på de store samfunnsfagene sosiologi, pedagogikk og psykologi. Særlig mye verre kan det egentlig ikke bli. Sett i det lyset skulle utgangspunktet for arbeidet i det nystiftede Forum i Trondheim være det aller beste.

Agnes Andenæs
Psykologisk institutt,
Universitetet i Trondheim

KOMME R

Kvinner i naturvitenskapelig forskning – konferanse 23. – 24. september 1985

NAVFs sekretariat for kvinneforskning arrangerer en konferanse om temaet «Kvinner i naturvitenskapelig forskning» på Soria Moria konferansesenter i Oslo, i dagene 23.–24. september 1985. Rådet for Naturvitenskapelig forskning i NAVF (RNF) står for hovedfinansieringen av arrangementet.

Hensikten med konferansen er å synliggjøre kvinnelige forskere innenfor det naturvitenskapelige fagområdet, bidra til kontakt mellom dem og å bidra til å øke rekrutteringen av kvinner til naturvitenskapelig forskning.

Første dag vil kvinnelige forskere fra ulike fag presentere sine forskningsresultater på en populærvitenskapelig måte. De fleste av dem vil ikke ha tilknytning til kvinneproblematikk. Formålet er å vise at kvinner *kan* og dermed kan spille en viktig rolle som forbilder. Dessuten vil den svenske fysikeren Sylvia Benckert, som særlig har orientert seg innen vitenskaps-historie/-teori, holde et foredrag over temaet «Kan vi snakke om et kvinneperspektiv på naturvitenskapen?»

Programmet andre dag tar sikte på å belyse hvorfor det er så få kvinner i denne

type forskning, hvorfor vi ønsker å styrke rekrutteringen, og hva vi kan gjøre i så måte.

Det er nedsatt en gruppe som forbereder konferansen. Denne består av representanter for RNF, Sekretariatet for kvinneforskning og ulike fagmiljøer.

Konferansen er åpen første dag mens deltakerantallet andre dag – av økonomiske og organisasjonsmessige grunner – er begrenset til 60. Viderekomne studenter og vitenskapelig personale oppfordres til å delta. Dersom påmeldingene overskrider

antall disponible plasser, vil planleggingsgruppen velge ut deltakerne etter faglig, geografisk og nivåmessig spredning. NAVF kan dekke reise- og oppholdsutgifter for dem som ikke får dette dekket av egen institusjon.

Foreløpig program og skjema for påmelding kan fås ved henvendelse til NAVFs sekretariat for kvinneforskning, Munthes gt. 29, 0260 Oslo 2, tlf. (02) 56 52 90.

Påmelding innen 20. juni 1985.

«Likestillingsperspektiv» i examen philosophicum ved Universitetet i Tromsø

Universitetsstyret ved Universitetet i Tromsø vedtok 7. mars i år at «Filosofiseksjonen fortsetter sitt arbeid med å integrere kjønnsrolle-/likestillingsperspektivet innenfor examen philosophicum. Dette bør gjøres både i pensumlitteratur og undervisning...»

Vedtaket avsluttet en diskusjon som

startet i november 1982, da Likestillingsutvalget ved Universitetet vedtok å oppfordre Filosofiseksjonen til å innarbeide likestillingsperspektiv i ex.phil. Saken har gjentatte ganger vært tatt opp i Universitetsstyret, og den har avfødt en omfangsrik korrespondanse mellom LU og Fil.seksjonen. LU tok utgangspunkt i et notat om spørsmålet utarbeidet ved Universitetet i Oslo november 1979 og i målsettingen for studiet ved Universitetet i Tromsø, der det heter at: «Ex.phil. skal gjøre studentene

kjent med en del av de vesentligste spørsmål som kan stilles til menneskelig erkjennelse og til moralsk og politisk praksis, osv.» LU henviste dessuten til Likestillingsloven og Handlingsplanen for likestilling (St.prp. 122, 80/81). Fil.seksjonen på sin side forsikret LU om at temaet var godt tatt vare på ved at likestilling/kjønnsrolleproblemer kunne trekkes frem som eksempler i undervisningen. Dessuten velger mange studenter å ta disse emner som gjenstand for sin semesteroppgave, som utgjør den vesentligste eksamensoppgaven i studiet i Tromsø (s.k. «normalvarianten»). LU syntes imidlertid ikke at denne ordningen var betryggende, og mente at likestillingsperspektiv måtte gis formell plass i pensum og undervisning, for at nettopp de som ikke velger et slikt emne for sin oppgave blir konfrontert med disse viktige spørsmål. Fil.seksjonen på sin side avviste denne oppfordringen, fordi de mente at en slik formalisering av temaet i pensum og undervisning ville bryte med «normalvariantens» prinsipp. I løpet av korrespondansen kom det frem at grunnen til avvisningen var at undervisningen i dette studieopplegget er basert på fellesforelesninger der generelle problemer blir presentert mens seminargrupper utdyper disse i diskusjoner om spesielle problemer, gjerne med bakgrunn i studentenes særinteresser. Slik Fil.seksjonen konkretiserte dette ble likestillings-spørsmål systematisk klassifisert som spesielle og falt altså utenfor de (udiskutable) grunnleggende og generelle temaer i fellesforelesningene. I høst fikk LU støtte fra en gruppe kvinnelige filosofistudenter som gikk til aksjon for samme sak. De uttalte at «filosofifaget kan sies å ha hatt bare 'ett øye' . . . » og mente at «(kvinne)spørsmålet går svært djupt . . . ».

LU har i et notat (v/undertegnede) stilt spørsmål ved den måten de generelle filosofiske problemer, som altså utgjør den faste delen av ex.phil.-studiet, er selektert

på. Det ble videre antydnet at det kan være grunn til å diskutere denne utvelgelsen, fordi det kan hende det dreier seg om et verdivalg ut fra lærerstabens interesser (det er kun mannlige lærere) og ikke bare om et logisk-systematisk spørsmål. LUs standpunkt om at likestillingsperspektiv er et spørsmål av almen karakter og av omfattende interesse, har altså vunnet frem. Styrevedtaket forutsetter dessuten at kvinnegruppen blant studentene tas aktivt med i den videre planleggingen og at fagområdet skal få tildelt ekstramidler til å hente kompetanse utenfra. Resultatet skal Filosofi-seksjonen legge frem innen 1. mars 1986.

Synnøve des Bouvrie
Universitetet i Tromsø

KjerringRåd jubilerer

Vårt eneste kvinnepolitiske tidsskrift – *KjerringRåd* – hadde 10-års jubileum i mars. Høytideligheten ble feiret med et jubileumsnummer – dobbeltnummer – om «dobbeltsigende kvinneidealer». Tidsskriftet har i dag 1000 abonnenter og et opplag på 3000, begge tall altfor lave når en ser på kvaliteten! Men salg krever markedsføring, og vi antar at den gratisarbeidende redaksjonen har mer enn nok med å få de enkelte numrene i trykken. Tidsskriftet har ingen organisasjon eller forlag i ryggen, men får årlig støtte fra Norsk Kulturråd.

Som mange andre redaksjoner i kvinnepolitiske blader har *KjerringRåd* opp gjennom årene opplevd en utstrakt snylting på stoff. Aviser har sitert, og forlag har gitt ut hele artikler uten referanse til tidsskriftet. Så spør da også Runa Haukaa – redaksjonsmedlem fra starten av – i jubileumsnummeret: «Hvor lenge orker vi å være de uenvnelige kilder? Hvor lenge orker vi å jobbe for å ha et tidsskrift som nesten ingen

andre løfter en finger for å bevare?» – Vi håper de orker riktig lenge, selv om vi helst så at de både fikk mer økonomisk støtte og ble synliggjort i media.

KjerringRåds viktigste oppgave i dag er å være formidlingsorgan mellom kvinnefrigjøringsforkjempere. Bladet har altså ikke først og fremst en rekrutteringsmålsetting. I de siste årene har det vokst fram mange kvinnefora utenfor organisasjonene og KjerringRåd har en viktig oppgave som bindeledd mellom disse gruppene.

I jubileumsnummeret er altså temaet idealer. Mange opplever vel at dagens kvinneideal i vesten er superkvinnen, hun som klarer alt. Samtidig som kvinnen i dag forventes å fylle tradisjonelle «mannsroller», skal hun fremdeles mestre hus, barn og kjøkken. Og ha en kropp og et ansikt som er uberørt av alder og strabaser.

Ikke minst i triviallitteraturen lever tradisjonelle kjønnsrolleoppfatninger videre. «Morgan Kane + Krystle = sant» er tittelen på en av artiklene som synliggjør triviallitteraturens idealbilde av kvinner, menn og kjærlighet. Forfatteren innleder med å si at de færreste tar denne litteraturen alvorlig, men viser hvordan vi likevel – følelsesmessig og spontant – tar disse idealene opp i oss. Og kjærligheten, hva med den? Forfatteren mener det eksisterer to normsett for kjærlighet i denne typen litteratur: en for gutter og en for jenter. For gutta råder konsumentholdningen, og karakteristisk for «jentekjærligheten» er at den består av forelskelse. Det de har felles er at begge «kjærlighetene» er rettet mot ens egne behov og ikke mot partneren. Hvordan virker så disse idealene som så ensidig appellerer til vår sjøloppatthet, inn på våre egne samlivsforsøk?

I jubileumsnummeret drøftes også Carmen – en udødelig skikkelse i film, opera og litteratur – som mannsfantasme og kvinneideal. For selv om Carmen er et typisk produkt av en splittet mannsfantasi om

både et lokkende kjønnsobjekt og en kastrende kvinne, mener forfatteren at Carmenskikkelsen også kan fungere som et utfordrende og produktivt frihetsideal for kvinner.

En annen artikkel tar for seg forskjellsfeminismen, «siste skudd på kvinnebevegelsens frodige tre». Uttrykket er en dansk betegnelse på en fransk teori om kvinneundertrykking som bygger på at kvinnen ikke fins, og må skapes. Det eksisterer ikke to kjønn, men ett: mannen. Kvinnen er utradert av historien, kulturen og språket. Forskjellsfeministene vil skape en kultur som ikke streber etter enhet og homogenitet, men som gir rom for forskjellighet uten å kategorisere det som «det andre». Psykoanalysen har en sentral plass hos forskjellsfeministene, som mener veien til endring – til å skape kvinnen – går gjennom å språkliggjøre erfaringene.

Og kvinnebildene i rocken, hvordan er de? Sexkatt i nettingstrømper eller tøff jente i dressjakke? Er de kvinnebilder skapt av kvinner selv eller av menn?

Les om det – og mye annet – i *KjerringRåd!*

Forsida på jubileumsnummeret.

«Women and Environments»

er et tidsskrift som tar opp emner som vedrører kvinneperspektiv på planlegging, design, arkitektur, samfunnsutvikling, boliger, teknologi, økologi, natur osv.

«Women and Environments»:

- har utkommet siden 1976
- er det eneste internasjonale tidsskriftet på sitt fagområde
- er beregnet på planleggere, geografer, arkitekter, samfunnsinteresserte o.a.
- er et nettverk for feminister. Bringer er-

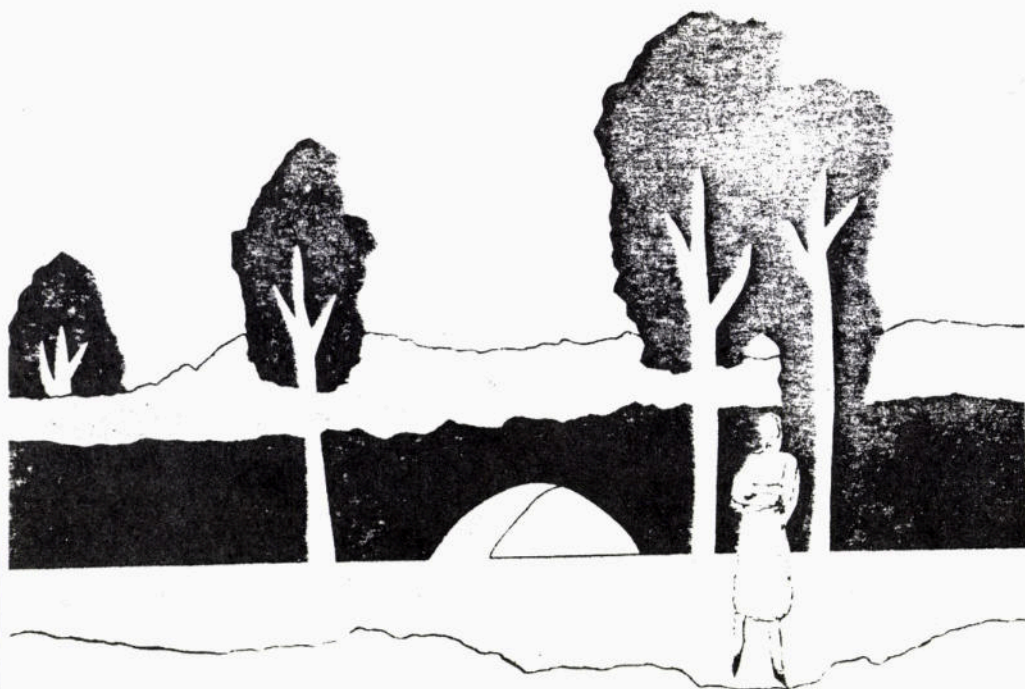
faringer fra forskjellige deler av verden og kombinerer praktikerens og teoretikerens erfaringer.

I tidsskriftet vil du finne:

- aktuelt nytt
- omtale av forskningsprosjekter
- presentasjon av organisasjoner/kvinner innenfor faget
- bokomtaler, artikler, konferanser m.m.

Hvis du er interessert i abonnement eller ytterligere informasjon, kontakt:

Women and Environments
Centre for Urban & Community Studies
455 Spadina Avenue
Toronto, Ontario M5S 2G8

Fakta om likestilling

er kommet i ny og ajourført utgave fra Likestillingsrådet. Den gir en framstilling av opplysninger om kvinners og menns stilling på ulike områder innen det norske samfunn. «Fakta om likestilling» er ment å være til hjelp for organisasjoner, lærere, studenter, elever og andre personer som har behov for informasjon, som underviser eller arbeider for likestilling mellom kvinner og menn.

Publikasjonen kan bestilles fra:
Likestillingsrådet
Postboks 8004 Dep.
0030 Oslo 1

Likestilling i Norge – informasjonsmateriell på engelsk

Fra Forbruker- og administrasjonsdepartementet foreligger det nå en engelsk versjon av Handlingsplanen for likestilling og Likestillingsrådets Mini-fakta-brosjyre.

Samtidig finnes på engelsk Likestillingsloven med kommentarer og en brosjyre om kvinners stilling i Norge.

Ovennevnte materiale kan fås ved henvendelse til:

Forbruker- og
administrasjonsdepartementet
Likestillingsrådet
Postboks 8004 Dep.
0030 Oslo 1
Tlf. (02) 41 90 10

Halv million til kvinneidrett

Norges Idrettsforbund har avsatt en halv million kroner til styrking av kvinneidretten for 1985. I tillegg vil NIF ansette

en konsulent som utelukkende skal arbeide for å styrke kvinneidretten.

Særforbundsundersøkelsen fra mai i fjor viste at kvinner var representert i samtlige 44 særforbund og utvalg, men den kvinnelige deltakerprosenten var svært lav i mange av dem.

NIFs sentrale kvinneutvalg, med Tove Strand Gerhardsen som leder, skal blant annet arbeide for

- opprettelse av kvinneutvalg i alle idretters ledd fra særforbund og ned på klubbplan.
- Bedre og bredere dekning av kvinneidrett i massemedia.
- To kvinnelige representanter i OL-komiteens styre.
- Minst 50 av de 150 toppidrettsutøverne i Prosjekt-88 skal være kvinner.

PUBLIKASJONER

Bøker

Asplund, Johan:

Tid, rum, individ och kollektiv.
Liber Förlag 1983.

Egeland, Marianne:
Landet uten morgendag.
 Tidsopplevelse og tidspresentasjon i den
 meksikanske roman etter 1940.
 Aschehoug 1985.

Fanden skapte Kvinden.
 Årbog for kvindeforskning.
 Red.: Birte Gudiksen, Mette Iversen, Lene
 Koch, Aldona Schiffmann og Libby Arcel
 Tata.
 Tiderne Skifter, 1984.

Naylor, Gloria:
Kvinnene på Brewster Place.
 Gyldendal Norsk Forlag, 1985.

Scott, Hilda:
Working your Way to the Bottom.
 The Feminization of Poverty.
 Pandora press, 1984.

Wuthnow, Robert, James Davison Hunter,
 Albert Bergesen and Edith Kurzweil:
Cultural Analysis.
 The Work of Peter L. Berger, Mary
 Douglas, Michel Foucault, and Jürgen
 Habermas.
 Routledge & Kegan Paul, 1984.

Tidsskrifter

Arbeid og læring, nr. 1/85
 Atlantis, Vol. 10, Fall, No. 1/84
 Barn, nytt fra forskning om barn i Norge,
 nr. 1/85
 Crew Reports, Vol. V, No. 1/85
 Crew Reports, Vol. V, No. 2/85
 Crew Reports, Vol. V, No. 3/85
 Forskningspolitikk, nr. 1/85

Forum för kvinnliga forskare och
 kvinnoforskning, Lund, utskick
 februar 1985

Fysioterapeuten, nr. 1/85

Fysioterapeuten, nr. 2/85

Fysioterapeuten, nr. 3/85

Hertha, nr. 1/85

Hertha, nr. 2/85

INSTRAW news, Vol. 1, No. 3,
 Desember 1984

KjerringRåd, nr. 1–2/85

Kvindelig, nr. 5/85 – temanr. om «Kvinder
 og erotik»

Kvinnobulletinen, nr. 1–2/85

Kvinnor och forskning, nr. 1/85

Kvinnovetenskaplig tidskrift, nr. 1/85

Kvinnovett, nr. 1/85

Likestilling, nr. 4/85

Materialisten, nr. 4/85

Miljømagasinet, nr. 1/85

Naistutkimustiedote nr. 1/85

NYCK, nr. 33/85

Nordtext, specialer, nr. 1/85

Nytt om uddannelsesforskning, nr. 1/85

Plan og arbeid, nr. 1/85

Quehaceres, No. 7/84

Quehaceres, No. 1/85

Quehaceres, No. 3/85

Sofia, nr. 1/85

Statsviteren, nr. 4/84

Tidsskrift for samfunnsforskning,
 nr. 1–2/85

Tværtanten, 1/85

UHÄ/FOU: News Sheet, nr. 1/85

Win News, No. 1/85

Women at Work, nr. 2/84

Women of Europe, No. 37/84

Artikler, hovedoppgaver, oversikter, prosjektnotater og rapporter

Berman, Solveig:

Kvinnan och vetenskapssamfundet.

Kvinnoforskningsstenciler, 1/85.

Delegationen för jämlikhetsärenden i Finland.

Council of Europe, Directorate of Human Rights:

The Situation of Women in the Political Process. A programme for Action in the Council of Europe. Strasbourg 1985.

Dale, Kristin:

«Kjerringa mot skattestrømmen». Noen synspunkter på familiebeskatningen i skattekommisjonens utredning om personbeskatning. Diskusjonsnotat nr. 14/84 – Industriøkonomisk institutt.

Dale, Kristin og Birgit Helene Jevnaker:

Kvinner – ikke i ledelse. Industriøkonomisk institutt, særtrykk 1984: 4.

Departementet for utviklingshjelp:

NORADs handlingsplan for kvinnerettet bistand. Oslo, 1984.

Eliminating Sex Stereotyping in schools. A Regional Guide for Educators in North America and Western Europe. United

Nations Educational, scientific and cultural organization, September 1984.

Forum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning i Stockholm:

Familjenormer – familjeformer. Rapport från konferansen «Familjestrukturens förändring i Sverige», 10.–11. maj 1984. Stockholm 1985.

Hernes, Helga:

The Situation of Women in the Political Process in Europe. The Role of Women in Voluntary Associations and Organisations. Directorate of Human Rights, Council of Europe, Strasbourg 1984.

Homines – revista de ciencias sociales.

Vol. 8, Num. 2, julio 1984 – enero 1985. Universidad Interamericana de Puerto Rico.

Johnsen, Paul og Pat Joynt:

Konstruktiv ledermobilitet. Arbeidsnotat 19/1984. Bedriftsøkonomisk institutt.

Karolinska institutet, Luleå:

Rapport från det Nordiska seminariet i medicinsk kvinnoforskning, Sigtuna 11.–13. oktober 1984.

Kvinner i ledelse – fra målsetting til realitet. Konferanserapport fra konferanse ved Norges Handelshøyskole, 4. og 5. oktober 1984.

Kvinnohistoriska samlingarna, Göteborgs universitetsbibliotek: Ny litteratur om kvinnor. En bibliografi. 1984: 2.

Lesning og lesevansker. Rapport fra

Hjerkinn-seminaret om dysleksi og leseprosessen. 29.–31. mars 1984. Red.:

Ivar A. Bjørgen. NAVFs senter for barneforskning, rapport nr. 5/84.

Likestillingsrådet:
Fakta om likestilling.
Oslo 1984.

Mansrollen i arbeidslivet.
Rapport från arbetsseminarium 23. maj
1984. Arbetsmarknadsdepartementet
1984-12-15.

Mehdi, Rubya:
The Legal Position of Women in Pakistan.
An Essay. Center for samfunnsviden-
skabelig kvindeforskning, Arbejdsnotat 1/
85.

Mossuz-Lavau, Janine and Mariette
Sineau:
The Situation of Women in the Political
Process in Europe. Women in the Political
World in Europe. Part II, Directorate of
Human Rights, Council of Europe,
Strasbourg 1984.

Nordisk seminar om kvinneforskning,
rapport fra et seminar, Ås, Norges
landbrukshøgskole, 15.-17. februar 1985.

Norsk kvinnelig teologforening:
Ansettelses- og arbeidsvilkår for kvinner i
prestetjeneste. En problemorientert
undersøkelse. Oslo 1984.

Norsk voksenpedagogisk institutt:
Rapportsammendrag: Førstegangs-
utdanning for voksne, utviklingslinjer.
Nr. 5/84.

Skoie, Hans:
Norsk forskningsorganisasjon i etterkrigs-
tiden. NAVFs utredningsinstitutt, melding
nr. 8/84.

Skoie, Hans og Sveinung Løkke:
Evalueringsrapport av FOU-virksomhet.
Problemer og metoder. NAVFs

utredningsinstitutt, notat nr. 5/84.

Storaas, Dea Haug:
Bygdekvinners sysselsettingsønsker.
Konsekvenser for opplæringstilbudet.
Østlandsforskning, rapport nr. 6/85.

Strømberg, Erling:
Kvinneorganisasjonene i Norge.
Likestillingsrådet, Oslo, desember 1984.

Træen, Bente:
Kvinnelige tannlegers livsløp og
yrkeshistorie. Institutt for
samfunnsodontologi, Universitetet i Oslo.

Vestergaard, Hedvig:
Byggeriet og den uformelle økonomi.
Statens byggforskningsinstitutt,
meddelelse nr. 46/84.

Weber, Maria, Ginevra Conti Odorisio and
Giovanna Zincone:
The Situation of Women in the Political
Process in Europe. An Analysis of the
Political Behaviour of Women in Europe.
Part I, Directorate of Human Rights,
Council of Europe, Strasbourg 1984.

Whyte, Judith: Encouraging Girls into
Science and Technology. Science and
Technology Education Document Series.
UNESCO, No. 7/84.

Publikasjoner fra Sekretariatet

Arbejdsnotater

Arbejdsnotat nr. 7/78:
Kvinnens plass i levekårsundersøkelsen.
Av Ingeborg Astrid Kleppe.

Arbeidsnotat 1/79:
Kvinnerns levekår – en seminarrapport.

Arbeidsnotat nr. 4/79:
Kvinnefellesskap og kvinneinteresser. Ved
Siri Gerrard, Aud Grandaunet, Marit Hoel
og Merete Lie. Arbeidsnotat nr. 2/79 fra
veiledningsprosjektet.

Arbeidsnotat nr. 5/79:
Lønnet og ulønnet omsorg. En seminar-
rapport.

Arbeidsnotat nr. 2/80:
Teori og metode i kvinneforskningen.
Rapport fra en konferanse.

Arbeidsnotat nr. 1/81:
Forholdet mellom kvinneforskningen og
kvinnebevegelsen. Rapport fra et seminar.

Arbeidsnotat nr. 2/81:
Kvinner, overgang og aldring. Rapport fra
et seminar.

Arbeidsnotat nr. 2/82:
Oversikt over samfunnsvitenskapelig
forskning om kvinner. Litteratur og
prosjekter. Ved Marianne Noodt.

Arbeidsnotat nr. 1/83:
Humanistisk konferanse om kvinne-
forskning. Konferanserapport.

Arbeidsnotat nr. 2/83:
Kvinneforskning for samfunnsplan-
legging. Rapport fra et seminar.

Arbeidsnotat nr. 3/83:
Kvinner og arbeid 1750–1914 i England og
Frankrike. En oversikt over kvinne-
historisk forskning.

Arbeidsnotat nr. 4/83:
Medisinsk kvinneforskning. Rapport fra et
seminar.

Arbeidsnotat nr. 1/84:
Nordisk Kvinnehistoriemøte, Oslo
20.–23. februar 1983. Konferanserapport.

Arbeidsnotat nr. 2/84:
Velferdsstaten, likestilling og fordelings-
mekanismer. Arbeidskonferanse i
samfunnsvitenskapelig kvinneforskning.
Delrapport nr. 1.

Arbeidsnotat nr. 3/84:
Kvinner, nærings- og distriktspolitikk,
teknologi og foretaksstrategier. Arbeids-
konferanse i samfunnsvitenskapelig
kvinneforskning. Delrapport nr. 2.

Arbeidsnotat nr. 4/84:
Oversikt over humanistisk forskning om
kvinner. Litteratur og prosjekter.

Arbeidsnotat nr. 5/84:
Kvinner og helse. Bibliografisk oversikt.
Litteratur og prosjekter.

Arbeidsnotat nr. 1/1985:
Kvinner og arbeid. Rapport fra en
tverrfaglig konferanse 18.–20. november
1984.

Arbeidsnotat nr. 2/1985:
Kvinner i medisinsk forskning. Rapport fra
en konferanse 5.–6. november 1984.

Arbeidsnotat nr. 3/1985:
Oversikt over samfunnsvitenskapelig
forskning om kvinner. Litteratur og
prosjekter. *Ny revidert utgave.*

Arbeidsnotat nr. 4/1985:
Kvinner i velferdsstaten.

Øvrige numre er utgått!

Annet

*Om forskningsformidling gjennom
massemedier.* Av Mie Berg. 58 s, kr 25,–.

Informasjonshefter

Generell del

Medisinske fag

Realfag

Humanistiske fag

Samfunnsfag

(Oppgi fagområde ved bestilling.)

NB!*Brosjyre om Sekretariatet for kvinne-**forskning på engelsk.*

Brosjyren sier litt om kvinneforskning i Norge, om Sekretariatet for kvinneforskning og om NAVFs arbeid for likestilling.

Interesserte som skal på forskningsreise i utlandet, må gjerne ta brosjyren med.

Samtlige publikasjoner kan fås ved henvendelse til Sekretariatet for kvinneforskning.

Likestilling i lærebøker

Kirke- og undervisningsdepartementets arbeidsgruppe for likestilling arrangerer i samarbeid med UNESCO en konferanse om likestilling i lærebøker på Sanner turisthotell, Gran i tiden 28.–30. august 1985.

Målgruppen er forlagsmedarbeidere, lærebokforfattere, kvinneforskere, likestillingskonsulenter og representanter for lærerorganisasjoner.

Vi vil behandle problemet med den mannlige dominansen i lærebøker generelt, men særlig innenfor områdene norsk, samfunnsfag og realfag. Språket i lærebøkene vil bli tatt opp, jenters forhold til EDB, fysikk og matematikk, samt kvinners usynlighet i historien og samfunnsbilde slik det formidles i lærebøkene.

Vi har satt av noen få plasser til forskere som har vært, eller er opptatt av å få fram ny kunnskap om kvinner.

Spørsmål og henvendelser kan rettes til Aud Langbo, Arbeidsgruppen for likestilling, KUD, Postboks 8172 Dep., 0034 Oslo 1. Tlf. (02) 11 91 25.

Trykkfeildjevelen

har dessverre vært på ferde i Kari Elisabeth Børresens bokomtale «En tradisjonsfornyende 'Kirkemor'» i forrige nummer av *Nytt om kvinneforskning*. På side 45, 1. spalte,

2. avsnitt skal det stå «med annen inkulturert Kristologi» og «senantikkens verdenshersker». På side 46, 2. spalte, 2. avsnitt skal selvfølgelig »transporteres» endres til »transponeres». Redaksjonen beklager.

Nye numre i Sekretariatets arbeidsnotat-serie:

Nr. 1/1985:

Kvinner og arbeid. Rapport fra en tverrfaglig konferanse 18–20. November 1984.

Nr. 2/1985:

Kvinner i medisinsk forskning. Rapport fra en konferanse 5.–6. november 1984.

Nr. 3/1985:

Oversikt over samfunnsvitenskapelig forskning om kvinner. Litteratur og prosjekter. *Ny revidert utgave.*

Rapportene kan bestilles ved henvendelse til Sekretariatet for kvinneforskning.

Sekretariatets styre:

Professor Åse Hiorth Lervik, leder (repr. for humaniora)

Førsteamanuensis Grete Botten (repr. for medisin)

Byråsjef Per Miljeteig-Olssen (repr. for FAD)

Professor Agnar Sandmo (repr. for NAVFs styre)

Forsker Kari Skrede (repr. for samfunnsvitenskap)

Førsteamanuensis Berit Riddervold Heimdal (repr. for naturvitenskap)

Varamedlemmer:

Profesor Jorunn Hareide

Dr. philos. Anne-Brit Kolstø

Konsulent Ragnhild Grennes

Professor Asgjørn Hordvik

Amanuensis Beatrice Halsaa

Førsteamanuensis Odd Erik Johansen

I sekretariatet:

Daglig leder Aina Schiøtz

Konsulent Ingvild Gaasemyr

Førstekontorfullmektig Randi Borgen

Førstekontorfullmektig Lisbeth Larsen

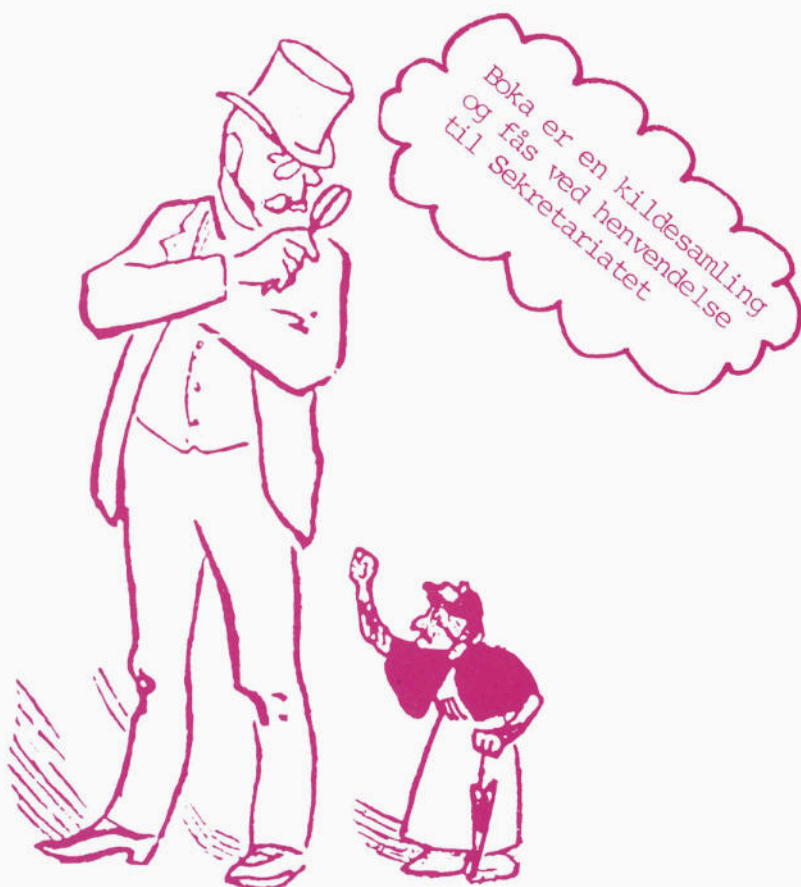
Forskningsleder Hanne Haavind

Adresse:

UB'S BIBLIOTEKSTJ. HF
AMERIKANSK INST.
POSTBOKS 1009 BLINDERN
0315 OSLO 3

23705
640
001

Returadresse:
NAVF's sekretariat
for kvinneforskning
Munthes gt. 29
0260 Oslo 2

Aasta Hansteen

TYVE AARS KAMP

Tilbageblik og fremsyn

Red. Elisabeth Aasen

ISSN: 0333-0265